

Compendiariae titulorum Codicis Iustiniani Exegeses.

<https://hdl.handle.net/1874/454785>

12.9.80*

**Dit boek hoort bij de Collectie Van Buchell
Huybert van Buchell (1513-1599)**

Meer informatie over de collectie is beschikbaar op:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Wegens onderzoek aan deze collectie is bij deze boeken ook de volledige buitenkant gescand. De hierna volgende scans zijn in volgorde waarop ze getoond worden:

- de rug van het boek
 - de kopsnede
 - de frontsnede
 - de staartsnede
 - het achterplat

**This book is part of the Van Buchell Collection
Huybert van Buchell (1513-1599)**

More information on this collection is available at:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Due to research concerning this collection the outside of these books has been scanned in full. The following scans are, in order of appearance:

- the spine
- the head edge
- the fore edge
- the bottom edge
- the back board

MAG

L oct
304

95

80*

129

95

X

L Oct
304

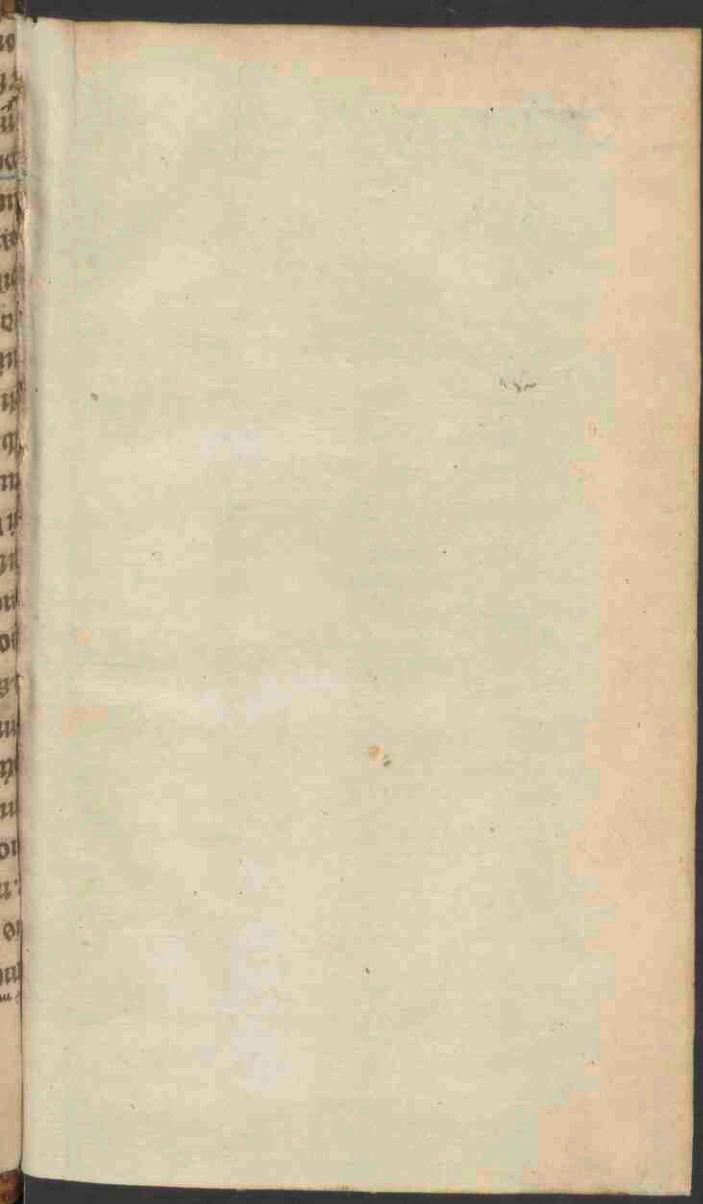
304

Jus positivum et Interpretes

Octavo n°. 304.

anumano
qui h^oxy
anymano
nomi ubi
ad h^oxy
sqs. ut quis
q'v' sus' d^o
v' a' h^oxy
hou' u' u' u'
x' a' u' h^o
x' u' b' v' q'
aut' o' u' v' m'
anoni' h^oxy
quo' u' v' m'
v' d' h^oxy
mu' h^oxy
anoni' v' q'
om' v' q'
iq' u' u' m'
anoni' v' q'
om' v' q'
anoni' v' q'
anoni' v' q'
anoni' v' q'
anoni' v' q'

Handwritten note or signature

Ch. Spangenberg. L. B. p. 291.
by him the circle was. Has, 1849. 8.

COMPEN

DIARIÆ TITVLO
rum Codicis Iustini
ani Exegetes,

Authore Christophoro
Hegendorphino.

Haganoæ apud Ioh. Sec.
Anno M. D. XXIX.

COMPTON

PLATE # 117 V. 10
THE COMPTON BUILDING
AND BRANCH

Author of the original
design drawings.

Historical building
June 24, 1919

1919

CLARISSIM

MO IURISCONSULTO

LVDOVICO FACCHO, PRAE

ceptori suo charissimo,

Christophorus He

gendorphinus

S. D. P.

VAMVIS aliquandiu
istas titulorum Codicis
Iustiniani Exegesés, do
ctor doctissime, nulli pr
sus nuncupare optimū
esse arbitrarer, quod
nec mihi auctori admo
dum dignę uiderentur,
quæ uiro alicui magni nominis dedicaren
tur, tamen mutauit tandem hanc sententiã,
& istas titulorum Codicis interpretationes
quamuis abiectas, sine patrociniõ in publi
cum prodire nolui. Mouerunt me cũ alia
multa, tum illud in primis, quod certo au
guro petulantissimos quosdã nebulones
exorituros, qui gladiatorio, quod aiunt,
animo, ad me adfectaturi sunt, uia, quod
ego, qui non plus quinquennium Iuri Ci
uili operam dedi, Prouinciã exponen

A ij

EPISTOLA. NVN.

di titulos Iuris sumpserim, quibus hoc re-
 sponsum nō dictum esse uolo, me quīs non
 omnibus numeris consummatum Iuriscō-
 sultum, eo tamen sub te præceptore in Iure
 progressum esse, ut titulos Codicis, si non
 ad unguem, at mediocriter intelligam, quā
 do titulorum expositio, & ex utriusque lite-
 raturę cognitione, cuius me studiosum esse
 fateor, non parum pendeat. Et, ut maxi-
 me in his titulis exponendis alicubi lapsus
 sim, uenia me dignum esse arbitror, ut qui
 non ostentandę eruditionis gratia, sed ut
 & mea priuati, & publica iuuenum studio-
 rum Iuris Ciuilis studia, pro mea uirili iu-
 uarem, hos titulos & me expositos, in lucē
 dederim. Tum quando, ut nō difficile pro-
 batu est, Accursius, Bartholus, Baldus,
 inter Iuris interpretes lumina, non raro in
 his Codicis titulis exponēdis, ueluti in por-
 tu impegerunt, quid mirum si Hegendor-
 phinus alicubi in titulorum Exegesi offen-
 dit? Mouerunt me & alia quāplurima, ne
 istos titulos citra patrocinium alicuius emit-
 terem, sed ea in præsentī referre opus non
 est, maxime cum te mihi patronum elegerim,
 qui pro suo cādore, & singulari in me
 beneuolentia facile omnibus calumniato-
 rum insultibus, uel non rogatus obisset.

Te uero

CVPATORIA.

Te uero, mi doctissime præceptor oro, ut
laborem istum meum, quem sane magnū
in his titulis exponendis subiui, pro tua in
me beneuolentia beneuole suscipias, susce-
ptum, si forte opus erit, gnauiter defen-

das. Et hoc tibi de me persuadeas, me

si quem alium, uere & ex animo

tuum existere. Vale,

præceptor do-

ctissime.

A iij

DE IUSTITIA

LIBER

PRIMUS

De iustitia in genere
De iustitia in specie
De iustitia in re
De iustitia in personis
De iustitia in rebus
De iustitia in actionibus
De iustitia in iudiciis
De iustitia in legibus
De iustitia in moribus
De iustitia in consuetudinibus
De iustitia in constitutionibus
De iustitia in iuribus
De iustitia in officibus
De iustitia in ministeriis
De iustitia in magistratibus
De iustitia in rebus publicis
De iustitia in rebus privatis
De iustitia in rebus communibus
De iustitia in rebus singulis
De iustitia in rebus universis
De iustitia in rebus omnibus
De iustitia in rebus singulis et universis
De iustitia in rebus omnibus et singulis
De iustitia in rebus singulis et omnibus
De iustitia in rebus universis et singulis
De iustitia in rebus omnibus et universis
De iustitia in rebus singulis et omnibus et universis

EXEGESES TITV,

TITVLVS

DE NOVO CODICE
FACIENDO.

IN HOC TITV
lo Iustinianus Impe
rator ostendit se no
uum quendam Co
dicem cōponi, pro
curasse, in quo præ
ter suas nouas cōsti
tutiones, etiã hæ quę
in Gregoriano, Her
mogeniano, Theodosiano Codice referan
tur, complexæ sint,

DE IVSTINIANO
CODICE

confirmando.

SVmma huius tituli est, Imperator Co
dicem suum, ne ueluti Apocryphus ha
beatur, cōfirmat, et quã utilis Reipub.
Codex hic futurus sit, monstrat, & ipsum
inuulgari, & diligenter obseruari mandat.

LORVM CODICIS.
DE EMENDATIONE CO
dicis Domini Iustiniani, & se
cunda eius editione.

CVM Imperator Iustinianus secundū
priorem Codicem, & multas cōstitu
tiones edidisset, & in priore plerasq;
correxisset, hæ, cum in iam dictū Co
dicem relatæ non essent, iniunxit uiris nō
minus sapientibus, quam eloquentibus, ut
priorem Codicem interpolarent, & nuper
inuentas sanctiones inserāt, & pro
eo ac cōmodum eis uideatur,
plerasq; resingāt, ac no
uum Codicē in
publicum
edant.

A iij

EXEGESES TITV

LIBER I

IUSTINIANI.

De summa Trinitate, & fide catholica, & ut nemo publice de ea contendere audeat.

IC Imperator docet de sacrosancta Trinitate ita credendum, ut Apostolica disciplina iuxta Evangelica doctrina statuerit, nepe Deum patrem, Deum filium, Deum spiritum sanctum, unum quidem esse Deum, sed personas tres. Adhæc præcipit, ne quis ea, quæ de fide catholica, sacrosanctæ Trinitatis iuxta apostolicas expositiones, & instituta sanctorum patrum, qui in Nicena synodo fuerunt, diffinita sunt, in publico disputando conuellat, & quasi non iam satis recte discussa sint, in dubium uocet. Porro hoc in isto titulo memorabile est, quod is, præter alia concilia Nicenæ synodi honorificam adeo

LORVM CODICIS.

adeo mentionem facit, & quot patres sancti ei interfuerunt recenset. Cæterum quãdo paucis adeo constat, qui dicantur Archimandritæ monasteriorum, quorum fit mentio Lege quarta. §. omnes uero nolim latere Iuris studiosos Archimandritas, Abbatres quondam dictos, quod olim monachi heremos incolentes, ἐν τῶν μόνων id est, spelūcis & cauis montiū habitauerunt.

De sacrosanctis Ecclesijs, & de rebus & priuilegijs earum.

Ἐκκλησία Græcis contionem & cōgregationem significat. In hoc titulo, ecclesiæ nomine designantur, & loca Deo dicata, & homines, qui locis huiusmodi præficiuntur, ut munia sacra obeant, proinde hic titulus, & templorum & personarum templis præfectorum Iura singularia, hoc est, priuilegia ostendit. In L. neminem, sunt uoces, angariæ & perangariæ, quæ quando plerisque caliginem ob oculos effundere possunt, eas obiter exponam. Angariæ seu perangariæ, dicuntur munia quæ capessunt incolæ in auerendis reuehēdisque instrumentis belli, dictæ angariæ Suida auctore, quod necessitate urgente illa munera subeantur.

EXEGESES TITV.

De episcopis, & clericis orphanotrophijs et xenodochijs et bephotrophijs, ptochodochijs, & assisterijs, & monachis & priuilegijs eorum, & Castrensi peculio, & de redimendis captiuis, & de nuptijs clericorum uetitis seu permissis.

Cum in isto titulo uoces Græcæ adeo multæ sint, & hæ magna ex parte corruptæ, eas prius exponam & restituâ, quam quid Titulus complectatur, dicam. Orphanotrophium appellatur domus, in qua nutriuntur orphani liberi patre priuati, ἀπὸ τοῦ ἑρέφου καὶ ὀρφανός. Xenodochium, domus in qua peregrini, & hospites accipiuntur, hodie hospitale appellamus, ἀπὸ τοῦ δέχομαι καὶ ξένος. In Titulo est bephotrophijs sed legendum est brephtrophijs. Est uero βρεφωτροφεῖον locus in quo aluntur infantes. Nam βρέφος infantem Græce sonat. Est in Titulo assisterijs pro asceterijs. Porro ἀσκε

LORVM CODICIS

ἡσέου appellatur locus, in quo moniales seruantur, & ad pietatis studia exercentur, ἀκείω Græcis exerceo, & ἡσέω seruo, custodia, significat. Iam ex his uocabulis et expositis & restitutis facile est cernere, quid nā in isto Titulo tradatur, nempe, de ætate, uita, moribus, priuilegijs episcoporū & clericorū, de priuilegijs orphanotrophiorū, Xenodochiorū, Brephodochiorum, Prochodochiorum, Asceteriorum, Monachorū. Adhæc de Castrensi peculio clericorū, hoc est, de bonis clericorum disseritur, de redimēdis captiuis, quid illis accidat, qui uel testatorem uel cognatum e carcere redimere posthabent, per quem, quo pacto captiuorum fiat redemptio, quis pecuniam relictā ab aliquo in redemptione captiuorū, exigere possit. Deniq; quibus clericis licitum sit matrimonium contrahere, quibus non licitum sit.

De Episcoporum audientia, & diuersis capitulis, quæ ad lus curamq; & reuerētiam pertinent pontificalem.

Hic Imperator disserit de Episcoporum audientia. i. Iurisdictione, quam in audien

EXEGESES TITV

dis causis & his similibus rebus sibi sumere possunt. Tum quarum rerum satagere debeant Episcopi, nimirum quod debeant satagere eorum, qui in carcere degunt, satagere quo capti e uinculis afferantur, damnati supplicio afficiantur, & siquæ sunt huius generis.

De Hæreticis, & Manicheis, & Samaritanis.

In hoc titulo agit Imperator, nihil eorum priuilegiorum, quæ Christianis concessa sunt, hæreticis, et in primis Manicheis & Samaritanis concessa existere. Porro, Manichei a Manete quodam hæretico dicti sunt, qui tempore Fœlicis Romani Pontificis uixit, gente Perses, uita & moribus barbaris homo multo omnium insanissimus, quippe qui se modo Christum agere conabatur ostendere, modo se paraclerum esse iactitabat, denique eo insanie pcessit, ut Christi more, duodecim discipulos assumeret, quos ad dispergendum uaria a uarijs hæreticis accepta dogmata, emittebat. Hæc ferme tradit Eusebius Cæsariensis libro septimo historiae ecclesiasticæ. Cæterum, Samaritani homines erant, qui seiuncti a Iudæis, diuersa ab eis sentiebant, ut indicat Suidas
in Colle

LORVM CODICIS.

in Collectaneis Græcis, uide & diuum Hieronymum ad Algadiam.

Ne sanctum Baptisma

reiteretur.

Hic titulus & τὸν ἀνακατήσινον prohibet & ostendit, quæ pœna tam rebaptizantem, quam rebaptizatos maneat, nempe ultimum supplicium, quod, ut Accursius hic affirmat, mors est, Accursio suffragatur L. ultimum. ff. de pœnis. Et hoc quidē uero accedit, si uterq; eorum, dolo fecerit, id est, si utriq; exploratum fuerit, non integrum esse si semel baptizatus sis ἀνακατήσινον. Ita Azon, ne quem sua gloria fraudem, exponit.

De Apostatis.

Αποστρέω Græcis deficio significat, inde ἀποστρέης defector, qui scilicet a fide Christiana ad Paganismum uel Iudæismum deficiit & desciscit L. finali eodem titulo.

In hoc titulo Imperator docet quæ pœnæ de apostatis expetantur, nimirū quod illorum bona auxionentur, quod illis testimonij dictio non sit, quod ex testamēto capiant nihil, nec in pristinum statum recipiuntur deniq; eijciantur ex urbibus, siue factis

EXEGESES TITV

inaugurati sint, siue prophani existant.
Nemini licere signum saluatoris
Christi humi, uel in Silice, uel in
marmore aut sculperere
aut pingere.

Pietas Imperatoris hoc in titulo demon-
stratur. Nam cum, ut conijcere licet, ple-
riq; signū saluatoris Christi, despiciatui ha-
berent, & ut est impietatis comes audacia,
pedibus humi obtererēt, Imperator hac L.
unica pœnam capitis minatur ijs, qui signū
uindictis Christi humi, aut in silice, aut mar-
more, uel sculpi uel pingi curēt. Secus est,
si Christi imago in pariete uel alio loco ho-
nesto aut sculpatur aut pingatur, nā hoc
fraudi esse non potest, ut est in Can. perlatū
de Consecrat. dist. tertiā.

De Iudæis & cœlicolis.

Iudæi, quia secūdum eorum leges in re-
bus suis uiuere uolebant, nec se Cœlicolarū
id est, Christianorū legibus accōmodare,
Imperator in hoc titulo iubet, ac imperat,
ut in contractibus leges Christianorum se-
quantur, corā iudicibus Christianis litigēt,
præcipitur quoq; Christianis, ne aut Iudæ-
os offendant, aut rebus eorū uiolentas ma-
nus inij-

LORVM CODICIS.

mus inſiciant, & a Iudæorum matrimonio abſtineant.

Ne Chriſtianum mancipium hæreticus uel Iudæus habeat, uel poſſideat, uel circūcidat.

Quid in hac L. tradatur, cuius obuiū eſſe poteſt, hoc unū obſeruatione dignū, quod ſi Iudæus mancipium, id eſt, ſeruum Chriſtianum circūcidat, pœna exiliū mul- tatus ſit, id quod etiā aſtruit L. Iudæi. ij. Supra de Iudæis & c. ij. & ſi. extra de Iudæis.

De Paganis & ſacrificijs & templis eorum.

Pagani dicuntur quicumq; a uera & orthodoxa fide aberrantes, peculiare Deos ſibi fingunt, in quos multa ſcripſit Gregorius Nazianzenus in libris aduerſus Gentiles, de quibus uide & hitoriā Eccleſiaſticā tripartitam libro ſeptimo. Imperator ergo in iſto titulo prohibet, ne id genus hominum aut ſua ſacrificia peragat, aut tēpla ſua aperta habeat, ſub pœna capitis, & omniū bonorum conſiſcatione.

De his qui ad eccleſiā confugiūt,

EXEGESES TITV

uel ibi exclamant, & ne quis ab ecclesia extrahatur.

Ecclesia in hoc titulo accipitur pro loco rebus sacris destinato. Iam Imperator hic docet an quis sceleris alicuius auctores in loca sacra confugiunt, ut extrahi possint, qua de re plenissime tractat L. presenti & c. inter alia extra. de immunitatibus ecclesiarum.

De his, qui in ecclesijs manumittuntur.

Manumittere, est dare libertatem. §. manumissio, Insti. de liberis. Iam Imperator in titu. isto agit quod in ecclesia coram episcopo iuxta populi contione manumissus. i. libertate donatus, perinde habendus sit, atque si coram iudice manumissus esset, qua de re uide & §. multis autem modis, Institu. de Liberis.

De legibus & constitutionibus principum, & edictis.

Lex est quod populus Romanus senatorio magistratu interrogante, ueluti consule constituebat. §. Lex, Insti. de iure na. Gen. & Ciui. Constitutio uero est proprie quod cum Imperator uel per epistolam constituit uel

LORVM IVSTINIANI.

uit, uel cognoscēs decreuit, uel edicto præcepit. §. quodcunq; igitur, Institut. de Iure na. Gen. & Ci. Edictū, sunt literæ quibus magistratus aliquid iubent, atq; imperant. His uocibus recte perspectis, haud difficile est cognoscere, quid in isto titulo tractetur. Tractatur enim priuilegia, non legem generalē reddere, tractatur quæ sint leges generales, quæ speciales. An principes legibus latis obnoxij sint, quis contra legis mentem faciat, leges futuris negotijs dari. Tractatur penes quem sit legum interpretatio.

De mandatis Principum.

Mandare, est alicui personæ gerendum aliquid exequēdumq; committere, inde de mandatis principum est hic titulus quibus credi Imperator non uult, nisi ea scriptis probentur.

De Senatusconsultis.

Id quod Senatus constituit atq; prohibet, Senatusconsultum dicitur. §. Senatusconsultum, Institut. de Iure na. Gen. & Ci. Hinc est titulus de Senatusconsultis, quæ & diligenter obseruari, & rescripta aduersus ea extorta, nullius momenti putanda esse, Imperator hic præcipit.

EXEGESES TITV 7

De ueteri iure enucleādo, & de au-
thoritate Iurisprudentum, qui
in Digestis referuntur.

Ius uetus appellatur, quod ab urbe Ro-
ma condita, & a Romuli tempore ad secu-
lum usq; Iustiniani, ferme per mille qua-
dringētos annos cōsulissime sparsum erat,
id quod Iustinianus in hoc tiulo uiris q̄bul-
dam non minus disertis q̄ prudentibus enu-
cleādum, i. exponendum, & in certū libro-
rum ordinem redigendum mandat. Ad
hoc de authoritate Iurisprudentum, quæ-
dam differit. Porro in L. ij. quædam Græ-
cæ uoces in exemplaribus plerisq; deside-
rantur, quas Alciatus ita reponendas cen-
set. Verba Imperatoris sunt, nec qui postea
fuerint, audeant cōmentarios hisdem legi-
bus annectere, nisi tamē si uelint eos in Græ-
cam uocem transformare, ea consequētia,
sub qua uoce Romana positæ sunt, hoc qd
Græci κατὰ πόδα, id est, iuxta pedē, id est
appositū, & uehementer accōmodatum, ut
Erasmus in prouerbijis exponit, dicuntur,
uel si quis forsitan per titulorū subtilitatem
annotare maluerit, & ea quæ παρὰ τίτλου
nuncupantur, id est, summaria quædam cō-
ponere.

De Iuris

LORVM CODICIS:

De iuris & facti ignorantia:

Hic titulus agit quibus hominibus, & quando officiat, uel iuris uel facti ignorantia. Ignorantia facti est, ut si me fugiat eum obiisse mortem, qui cognatione mihi iunctus fuit, aut non fugit me eum mortem obiisse. Cæterum uel intestatum obiisse, uel me hæredem institutum later. Porro, si cõperum idem habeam eum intestatum uita functum esse, sed me iure cognationis succedendi mihi copiam esse ignoro, aut si aliũ, qui non preponi queat, iri præpositum mihi existimo iuris ignorantia labor, ut L. prima. ff. eodem titulo.

De precibus Imperatori offerendis, & de quibus rebus supplicare liceat, & ubi.

Imperator hic agit quo pacto sibi preces hoc est, supplicationes offerendæ sint, & a quibus, & quibus de rebus. Et summa est, preces sibi offerendas, & pro consuetudine & iure. Consuetudine quidem, ut genua flectantur. iure, ut paucis summam rei in libello quodam proferamus, omissis his, quæ ad rem nihil faciunt, ut est uidere in L. ultima, titulo eodem.

EXEGESES TITV. I

Quando libellus principi datus,
litis contestationem facit.

In hoc titulo hoc asseritur, quod supplicatio principi facta, simul ac princeps ad eam rescripserit, litis contestationis uicem obtinet. Ad hoc ut actio, aut in triginta aut quadraginta annos pro eo ac in litis contestatione fieri solet L. prima C. de annali except. perpetuetur & transeat ad hæredes L. prima, eodem titulo.

Vt lite pendente, uel post prouocationem, aut diffinitiuam sententiam nulli liceat Impatori supplicare.

Quid hic titulus cõplectatur, rubrica facile indicat. Indicat uero pendente lite, uel prouocatione, antequam sententia diffinitiuam feratur, neminem super causa tali principi supplicationem porrigere debere, nisi forsitan uel actorum cõmunium uel pronuntiationis editio denegetur, ut L. ij. eo. ti.

Si contra ius, uel utilitatem, uel per mendacium fuerit aliquid postulatum, uel impetratum.

Summa est, nullum rescriptum, nullam sacram annotationem, nullam pragmaticam sanctionem,

LORVM CODICIS.

sanctionem, quæ Iuri cōmuni et utilitati publicæ aduersari uidentur, ubi ubi proferantur, aliquid momenti habere debere.

De diuersis rescriptis, & pragmaticis sanctionibus.

Hic titulus tractat diuersorum, & uariorum rescriptorum, rationes, & formulas. Nimirum annotationum, pragmaticarum sanctionū, & si quæ alia genera rescriptorum sunt. Porro, annotatio in Iure Ciuili dicitur rescriptum principis, quod ipse suo ipsius cōsilio adductus alicui impartit. Pragmatica sanctio, est quod princeps ecōsilio suorum procerum sancit & statuit, in causis uniuersorum, ut in L. uniuersa rescripta eo. ti.

De statuīs & imaginibus.

Statuæ dicuntur opera sculptilia & fusilia, imagines uero opera picta. Vnde in hoc titulo Impator statuit, ne iudices, uel statuas, uel imagines sine principis consensu erigantur, statuit ut si quando principi statua erigatur, Iudex adsit, nec uult subditos in statua principi faciunda, ulla pecuniarū collatione, grauari debere.

De his, qui ad statuas, confugiunt.

EXEGESES TITV.

Summa est, qui confugiunt ad statuas, hoc est, simulachra Imperatorum, iusto metu commoti, Iure & legibus, uindicari debent. Cæterum, eos, qui propter scelera, quæ designarunt ad statuas confugiunt, ab illis arripiendos, & uinculis mancipandos esse, Imperator præcipit.

De officio præfecti pretorio Orientis, & Illyrici.

Præfectus pretorio sub Cæsaribus disciplina militari præerat, & pretorio, id est, militibus, cohortibusque pretorianis, is instar magistrorum equitum habebatur, nisi quod magistrorum equitum potestas legitima erat, hoc est, legibus populi Romani inuecta. Præfectos autem prætorio, Imperator suo arbitrio inuexit, id quod probat, L. prima, ff. de offi. præfect. preto. Porro Oriens dicitur illa pars mundi, unde Sol oritur, auctore Pomponio Mela libro primo. c. primo. Illyria, uel illyris prouincia est, quæ longe lateque patet, ut quæ intra Italiam, Germaniam superiorem, Macedoniam, Thraciam, Epirum, sinum Adriaticum, Danubium, continetur: uide Pomponium Melam lib. secundo, cap. de Macedonia. Iam in hoc titulo Imperator disserit, quod officium eius sit, quod

A paulo recentioribus Cæsaribus præfecti prætorio, & ad prouincias gubernandas mittebantur, ut hic tit. et sequens indicat.

LORVM CODICIS.

lit, qui præfectum pretorio Orientis, & Illyrici agat, tum de quibus causis, possit cognoscere.

De officio præfecti pretorio Africae, & de omni eiusdem dio
cæseos statu.

Africa pars est mundi, cuius breuem descriptionem uide apud Melam lib. primo, cap. quarto. Cæterum, *Νοικέο* Græce est governo, dispono, inde *Νοίκησις*, id est, gubernatio, dispositio. Summa ergo tituli est quæ sint partes, & munia præfecti pretorio Africae administrandæ &c.

De officio Præfecti urbis.

De præfecto urbis ita Pomponius Letus in libello de magistratibus Romanis scribit. Romulus unum elegit, quæ urbanis negotiis præfecit, ut Dionysius ait hunc præfectum urbis fuisse satis constat, longo post tempore, tantum sibi urbis præfectura uen dicauit Cæsarum temporibus, ut crimina omnium in urbe cognosceret, & demum, cum Cæsares ab urbe abessent, præfectus ueluc alter Cæsar imperabat de rebus omnibus, quæ ad urbem pertinebant, censebat, hæc ille. Ex quibus facile cognosce

EXEGESESTITV.

re iuuenis poterit, quid in hoc titulo tradatur. Porro in L. ultima, eo. tit. Est uox primicerius ab Accursio male intellecta, proinde eius interpretationem, obiter adiciam. Primicerius notarius præfecti hie urbis, nã aliog principis erat, dicitur, et honore inter notarios primus, sicut sequens, secundicerius, κηρός enim ceram significat, κηρωμένη tabulam ceratam, in qua antiqui scribere solebant, ab huiusmodi igitur tabulis dicti sunt primicerij, hoc ex Alciato, ne quẽ sua gloria fraudemus, transcripsimus.

De officio magistri militum.

Quid hic titulus in se comprehēdat, notius est ex uerbis tituli, quam, ut a memulis ostendendum sit.

De officio Quæstoris.

Varia fuisse quæstorum genera indicat Cornelius Tacitus libro undecimo historiarum. Inter alios quæstores fuerunt, qui cū Imperatoribus Po. Romani mittebantur, id est consulibus & pretoribus, ad administrandam rem pecuniariam, & prædam, ac manubias in rationes publicas referendas, uide Pomponium lætum de magistratibus Romanorum, & de his quæstoribus, hic titulus

LORVM CODICIS.

hic titulus loquitur, pro quibus hodie sunt thesaurarij bellici.

De officio magistri officiorū.

Magistri officiorum erant, qui procurabant, ut milites in acie, ceteros antecederēt, quibus stipendia meliora darentur, uel labor prolixior faceret anteire, ut L. secunda, eo. tit. Tum, ad magistros officiorum pertinebat significare quotannis Cæsari bus quemadmodum se numerus militum haberet, castrorumq; ac clausularum Iura, procederet, ut ex L. quarta, eo. tit. colligere licet. Porro, ni fallor, tum magistri officiorum erant ij, qui a Pomponio Læto præfecti castrorum uocantur, quibus eodem authore curæ erant, castrorum positiones ualli, fossæ, tentoria, tabernacula, tormēta bellica, & cætera.

De officio Comitiss, sacrarum largitionum.

Comes sacrarum largitionum, olim is fuisse colligitur, per quem Cæsares stipendia militibus erogauerunt, ut in L. unica huius tituli, Imperator uult ut iudices ad istum Comitē breues quadrimestruos dirigant, hoc est ut singulis quatuor mensibus libellos attributarum pecuniarum mit

EXEGESES TITV.

tant. *Attributæ autem pecuniæ nuncupantur, quas nunc assignationes dicimus, Varro lib. primo de lingua Latina, Tributum, inquit, dictum a tribubus, quod ea pecunia, quæ a populo imperata erat, tributum a singulis pro portione census exigebatur. Ab hoc enim, quæ assignata erat, attributum dictum. Ad legem unicam huius tituli intelligendam facit, quod annotavit Alciatus ex Græco legû interprete, Palatinos communi nomine dictos omnes habitantes in Palatio, alios quidem semper in domo Augusti perseverare, qui nunc Comitatusenses, nunc Comites dicuntur. Comitatum autem locum esse, in quo Imperator vitam ducat. Cæterum eos qui in Provinciam mittantur, Mittendarios a mittendo dici.*

De officio Comitatus, rerum priuatarum.

In hoc titulo, loquitur de procuratore Cæsaris, cui, ut Pomponius Lætus author est, omnis res familiaris commissa erat, etiã quicquid is egisset, ratum erat apud Cæsarem, & penes hunc magna erat auctoritas.

De officio

LORVM CODICIS.

De officio Comitiss, sacri palatii.

Hic titulus, ex titulo præcedenti satis su-
perq; intelligi potest.

De officio Proconsulis & Legati.

Hunc titulus ex uerbis Pomponij Læti,
Iuuenis facillime intelliget, sed uerba Pom-
ponij si quis requirit, subiiciã. Posthumio
Albo, & Sex. Fuscio consulibus, bello, in
foelicitèr, cõtra Equos gesto, proconsul
creatus est C. Quintius, & is primus in eo
magistratu fuit, cum sex lictores præcede-
bant, cætera omnia habebat, uti consu-
les. Et inde statutum est, ut qui Consules
uno anno fuissent, sequenti proconsules es-
sent, deinde proconsules ad prouincias mit-
tebantur, & singuli singulos legatos habe-
bant, qui administrationi præstarẽt auxiliũ.
Proconsul, potestatem exercet in eaprouincia
tantum, quæ ei tradita est, uel decreta, nisi
uocaretur in Iurisdictionem uoluntariam,
hæc Pomponius. Si quid amplius, uel de
Proconsule, uel Legato scire uolet iu-
uenis, is legat Fenestellam de Ma-
gistratibus Romanorum.

EXEGESES TITVL.

De officio Comitis, sacri patrimonij.

Hoc est, de officio illius, qui præerat patrimonio Cæsaris.

De officio Comitis Orientis.

Hoc est, de officio eius, qui agebat procuratorem rerum Cæsaris, quas in Oriente possidebat.

De officio præfecti Augustalis.

Id est, de officio præfecti Cæsaris, qui primo omnium, in Ægypto morem constituendi præfectos inuexit, cuius officium est cognoscere, & referre ad principem, ea quæ cognouit, ut est cernere in L. ij. huius tit.

De officio Vicarij.

Præfecti asciscebant Vicarios quosdam qui uicem eorum in causis Ciuilibus audiendis desungerentur, de quibus hic tit. differit.

De officio Prætoris.

Eo tempore, quo pertinacia Tribunorum plebis, qui Romæ sine Cōsulibus quinque annis præfuere, L. Festius ex plebe Cōsul creatus esset, patres, preturam, nouum magistratum Sp. Furio Camillo M. filio dederunt. Hic primus Prætor urbanus fuit, a præessendo

LORVM CODICIS.

A præfendo Prætor nominatus est, hæc Pomponius Lætus. Quæ uero sunt Prætoris munia, hic titulus aperto ostendit.

De officio Rectoris prouinciæ.

Prouinciæ, dicebantur urbes, quæ a populo Romano bello captæ erant, ad quas gubernandas, rectores & præsidēs mittebantur, de quorum officio hic tiru. differit.

De officio Præfecti uigilum.

Cum urbis ædificia sæpenumero incendio flagrarent, diuus Augustus quinque cohortes, ut inuigilarêt urbi, disposuit, & singuli duas regiones custodiebant. Tunc em̄ erāt regiones quatuordecim, his quinque cohortibus præerat Præfectus uigilum, apud quem cognitio erat omnium scelerum, quæ nocturno tempore fieri solent, præsertim de incendio, & latrocinio. Hæc ex Pomponio Læto hic referre uoluimus, ut quæ ad L. unicam huius tituli intelligendam nō parum commodatura sunt.

De officio Ciuiliū Iudicium.

Iudices Ciuiles dicebātur, qui causis Ciuilibus audiendis dabant operam, de his in titulo hoc dicitur.

EXEGESES TITV

De officio militariū Iudicum .

Quæ sunt Iudicum militarium partes, quibus hominibus dicere Ius debeant, quibus non debeant, in quos Imperium habebant, in quos non, differitur.

Ne Comitibus rei militaris, uel Tribunis, lauacra præstentur Curia .

Ciuitates uel Curia non debent cogi ad calefacienda balnea priuata Tribunis, uel Ducibus uel Comitibus militum . i. Vicariis magistrorum militum, hæc Lex unica huius tituli habet.

De officio diuersorū Iudicum .

Id est, de officio diuersæ conditionis Iudicum, uel de diuersis Iudicum officiis, quorum est primum: Ne matrem familias in publicum protrahant, nisi fortassis pro fiscalibus uel priuatis debitis, in Ius uocetur. Nam tunc etiam mater familias Iudicem adibit. Deinde officium Iudicum, est uiris magni nominis honorem debitū habere. Postremo, caueant Iudices, ne magni subselli uel ros in subscriptionibus, fratres nominent. Porro, in L. tertia huius tituli fit mētio Corniculariorum, quos Accursius tubatores, fuisse

LORVM CODICIS.

fuisse existimat. At uero Asconius Accensu
inge, dicebatur attributi decurionibus, hoc
est, ministri eorum, quasi ad censum additi,
quos nunc Cōmentarienses, & Cornicula
rios appellant, hæc ille. Per Cornicularios
igitur, hic accipio ministros additos Iudi
cibus, et quasi uicarios Iudicum.

Ut omnes Iudices, tam Ciui
les, quam militares, post admini
strationem depositam, per quin
quaginta dies, in ciuitatibus, uel
certis locis permaneant.

Quid iste titulus, in se complectatur, q
libet facile ex uerbis tituli, intelligere pōt.

De officio eius, qui uicem
alicuius Iudicis, uel Præ
sidis obtinet.

Hic Imperator tractat de ijs, qui in uicē
mortuorum, iuxta absentium, tam Iudi
cum, quam Præsidum surrogantur, & suffi
ciuntur. Et, ut paucis dicam, suffecti illi o
mnia agere possunt, qui uel partium Iudi
cis, uel præsidis Prouinciæ sunt, nisi quod
ultimo supplicio, id est, morte, L. ultimū,

EXEGESES TITV

supplicium. ff. de pœnis neminē multare
ualet, nec membrum alicui abscindere, ut
in L. ij. eo. ti. & in Auten. de Collatoribus
collar. nona. §. antequam uero.

De Assessoribus, & domesticis, & cancellarijs Iudicum.

Assessores dicuntur, qui ab illo, cui est
delegata iudicandi potestas, coguntur, ut
sibi in causis cognoscendis assident, & suis
consilijs præstent, quo controuersijs finis
imponatur. Domestici uero dicti sunt, qui
apud Iudices domesticorum officio funge-
rentur, ut L. ij. huius tituli. Cancellarij uo-
cabantur, qui Iudicibus libellos supplica-
torios, & offerebant, & legebant, Nota-
rios, hodie uocamus, de horū trium officijs
in aliquot legibus, huius tituli multa memo-
riæ prodita sunt. Vel domestici dicuntur cō-
scij arcānorum Iudicis.

De Annonis, & capitatione admi-
nistrantium, & eorum asses-
sorum, aliorumue publicas so-
licitudines gerentium, uel eo-
rum, qui aliquas cōsecuti sunt
dignitates.

Annona

LORVM CODICIS.

Annona, non tantū ad fruges, sed etiam obsonia refertur, unde Annonā macelli dixit Trāquillus. Vegetius annonarias expēsas uocat, eas frugū pabulicę species, quas Prouinciales militibus expendunt. Capitationi mihi dicta esse uidetur, quod præter annonam etiā pecunia quædā militibus data sit, et hoc capitationim, uel in singula capita, unde in hoc titulo agitur etiam de annonis id est, expensis frugum, pabulorumq; , & capitatione. i. pecunia capitationim data nō, q̄ administrant, & publicas sollicitudines gerunt. Tum de annona & capitatione alios eorum, uel eorum, qui aliquas dignitates consecuti sunt.

De contractibus Iudicū, uel eorum, qui sunt circa eos, & inhibēdis donationibus in eos faciendis, & ne administrationis tempore proprias ædes ædificent, sine sanctione pragmatica.

In hoc titulo agitur primo omnium de contractibus Iudicum, nimirum ne Iudices contrahant, quia Iudices facile qua pollent auctoritate, uenditores cōuenire possunt,

EXEGESES TITV

cæterum ea, quibus opus habent, compa-
rare ualent. Deinde statuitur, ne Iudices
prouinciales, nec res uel immobiles uel mo-
biles cernant, præter ea quæ ad uestitum
aut uictum pertinēt, in L. unica. §. Prouin-
cias. Tū prohibet Impator, ne Iudices pro-
uinciales, donationes ab aliq̄ recipiāt. Et si
quid receperint, id ratū esse nō debere, etiā
si post gestam administrationē, uel donato-
ris, uel uēditoris calculus accesserit. Postre-
mo, phibetur in hoc tit. ne Iudices cedes ppi-
as extruāt, quæ oīa uide in L. unica, eo. tit.

De modo mulctarum, quæ a Iudicibus infliguntur.

Hic Iustinianus dicit quam mulctam Iu-
dices imperare possint, quando eis inte-
grum est, ut iurisdictionem, quam acce-
perunt, iudicio uel pœnæ uel mulctæ pro-
pugnent, L. prima. ff. si quis Ius dicen. ob-
tempera. Porro, mulcta dicitur delicti animi
aduersio pecuniaria Iudicis arbitrio statuē-
da, L. aliud ij. §. primo. ff. de uerborz si-
gnifi. Et obserua L. primam in hoc tit. que
astruit mulctam damnū fame nō irrogare.
Nec studiosum Iuris lateat, a mulcta quidē
prouocari posse, L. antepenultima. ff. de
uerborum signifi. Secus uero esse in pœna,
ut a

LORVM CODICIS.

ura qua non detur prouocatio.

De defensoribus ciuitatum.

Defensores ciuitatum quondā dicebantur uiri, non ex Decurionibus, sed ex alijs delecti tres numero, quorum partes erant, prospicere, ne tenuiores & infimæ sortis homines à nobilibus, uti fit, premerentur. Iam in hoc titulo ostēditur, quomodo constituaturs defensor ciuitatis, quæ eius munia sint, quibus causis se admiscere debeat.

De magistratibus municipalibus

Municipes ciues Romani erant, ex municipijs suo iure, & legibus suis utētes, muneri tantū cū Po. Ro. honorarij participes a q̄ munere capeffendo appellati uidentur, nullis alijs necessitatibus, neq; ulla Po. Ro. lege adstricti, cū nunq̄ populus eorū fundus factus esset, hæc Gellius lib. xvi. cap. decimo tertio. Deinde obseruatum est, ut unusquisq; suæ ciuitatis municeps dicatur, unde & Plinius in epistolis, tam Comum, quam Mediolanū municipia nominat. Hinc Magistratus municipales dicuntur, ipsi ciuitatum Decuriones. Nec desunt authores, q̄ affirmant eosdem esse Duūuiros, & magistratus municipales. At Duūuiroi apud Romanos erant rerum criminalium Iudices.

EXEGESES TITV.

ees, ut indicat Liuius libro primo ab urbe condita. Quales uero in alijs urbibus fuerint, ostendit Vlpianus lib. primo. ff. Si q̄s Iusdi. & Iuriscōsultus Paulus in tit. de albo scribendō, de horum municipiorum magistratibus, hic titulus differit, differit uero quod officium eorū fuerit, nimirū exigere Annōnā, ut L. prima huius tituli astruitur, differit quo tempore, talis magistratus, creari debeat, quę hic refert Accursius, prorsus ἀνεργασίμωνες sunt.

De officio Iudicis Alexandriae.

Quibus rebus Iudex Alexandriae implicari possit, hic titulus refert. Nimirū, quod interesse queat adoptionibus, emancipationibus testamentorum in donationum professionibus, deniq; quod & tutorem dare is Iudex ualeat, ut. ff. in L. prima, & ultima eiusdem tituli.

LIBER II.

De Edendo.

EDere, est copiam describēdi facere, uel in libello complecti, & dictare, L. prima. §. primo. ff. eodē. Est uero editio actionum, est editio rationum, hoc est, quādo proferri

LORVM CODICIS.

do proferimus rationarium, in quo accepti & expensi conscripta est ratio L. si quis. §. rationem. ff. eo. Illa uero est quando in libello significamus Ius quo quis rem petat. Siquidem nomenclatura actionis in libello exprimenda non est, ut uno ore interpretes affirmant, in L. edita actio, eo, tit. Est & editio instrumentorū, est editio actorū, de quarū rerū editione, totus hic tit. loquitur.

De in ius uocando.

In hoc titulo differitur libertum uxore iuxta parentes ac liberos, & hæredes patris sui non posse in Ius uocare, sine Iudicis permisso. Tum, quod nec filius emancipatus aduersus patrem experiri queat sine uenia, & hoc in L. tertia huius tituli.

De pactis.

Pactum est cōsensus duorum pluriumue in idē, L. prima ff. eo. Iam in hoc titulo differitur, quādo pactū in ius, aut firmū aut infirmū sit, quādo pactū actionem pariat, quādo actionem nō pariat. Porro, ut interim hoc elegantioris literaturę studiosos moneam L. petens, eo, tit. præter aliorū interpretum sententias Andreas Alciatus lib. quinto Paradoxorum cap. secundo, egregie, & ut mihi uidetur, magis apposite, quā

EXEGESES TITV.

ulli alij interpretatur.

De transactionibus.

Transactio est de re dubia, & lite ancipiti, necdum ad finem ducta, non gratuita pactio, L. transactio, eo. titulo. In hoc titulo agit Impator quādo transactio unius alteri praeiudicet, agit quibus de rebus transigere liceat, agit quid efficiat exceptio transactionis, agit de poena maioris, qui pacta uel transactiones initas rescindit et dissoluit &c.

De errore Calculi.

Si in Calculo, hoc est, computatione erroratum sit, quando praeiudicet, & quando non praeiudicet, hoc uult hic titulus.

De postulando.

Postulare, est desiderium, uel suum ipsius uel amici sui in Iure apud eum, qui Iurisdictioni praest exponere, uel alicuius desiderio contradicere, L. prima. §. postulare. ff. eo. ti. In praesenti titulo agitur quomodo postulandum sit, & quis nā postulari queat,

De Aduocatis diuersorum iudiciorum.

Asconius Pedianus, q defendit, inquit, alterū in iudicio, aut patronus dicitur, si orator est, aut aduocatus, si aut Ius suggerit, aut praesen

LORVM CODICIS.

aut præsentiam suam cōmodat amico, aut procurator, si negotium suscipit &c. Habet igitur titulus de Aduocatis diuersorum iudiciorum, hoc est, de priuilegijs, munere, mercede Aduocatorū, qui in diuersis iudicijs suis operam suā hominibus nauant. In hoc titulo enim cum primis obserua L. Aduocati, ubi Imperator dignitatem iuxta cōmoditatem Aduocatorum egregie ostendit.

De Aduocatis diuersorum iudicium.

Nō omnino ἀκαιρον καὶ ἀπειρόκαλον uidetur, quod glossa super hac rubricadicit inter hunc titulum, & præcedentem hoc discriminis esse, quod in titulo præcedenti differatur, de priuilegijs Aduocatorū, qui adhuc aduocationis munere fungantur, istum uero præsentem titulum, uerba facere de priuilegijs Aduocatorū, qui iam munus illud abdicauerint. Porro Iuuenes studiosi L. petitiones obseruēt, in qua Impator serio edicit, ne quis prius aduocationis munus subeat, quā per statuta tēpora legum eruditioni noscatur inhēsisse. Statuta uero tēpora quinque anni sunt, ut in. §. Sed quia solitum in prooemio Pandectarum.

EXEGESES TITV. I

De Aduocatis fiscali.

In hoc titulo Imperator ostēdit, quæ sint officia, quæ priuilegia Aduocatorum fiscali, id est, Aduocatorum rerū fiscalium, id est, propriarum, & priuatarum principis.

De errore Aduocatorum, uel libellorū, seu preces concipientiū.

Quatenus uel error Aduocatorum, uel eorum, qui libellos partium cōscribūt, nocent, hic Imperator agit, quibus de rebus uide legem ultimam huius tituli.

Vt quæ defunt Aduocatis partium Iudex suppleat.

Sūma tituli est, iudicem si quid uel a litigatoribus, uel ab iis, quibus partibus adsunt, omissum fuerit, posse, & supplere, & proferre.

Ex quibus causis infamia irrogetur.

Quid hic titulus in se complectatur, nemini non ex uerbis eius constare poterit. Porro in L. uerbum eo. titulo est uox Græca inserta Sycophanta, quæ quando ab Accursio male intellecta est, a me paucis explicanda uidetur. Plutarchus in commentario de Curiositate scribit, hoc cognominis inde ortū

LORVM CODICIS.

inde ortum, quod cum Athenienses lege
cauissent, ne quis Athenis ficos exporta-
ret, eos qui obseruatos nonnullos quod si
cos exportassent, detulissent, Sycophātas
dictos *παρα δ' οὐκα φαίνεσθαι*, id est, quod
ficos proderēt. Eadem in uita Solonis Plu-
tarchus refert. Inde Sycophanta pro quo-
uis calūniatore, & uiro nullius precij apud
Terentium, & Plautum usurpatur. Porro
Andreas Alciatus lib. Dispunctionum se-
cūdo, ex antiquis codicibus pro Sycophā-
ta *ἐσυκοφάντες*, id est, calumniatus es,
legendum admonet.

De Procuratoribus.

Hic titulus de officio procuratorum iu-
dicialium, id est, de iis, qui in iudicio par-
tium causas agendas ex mandato suscipiūt,
loquitur, exceptis duabus legibus L. si pro-
curator, & L. si precium, quæ de procu-
ratoribus negotiorum, id est, illis qui alie-
na negotia mandato domini administrant,
L. prima. ff. eo, tractat.

Ne liceat potentioribus patro-
cinium litigantibus præstare, uel
actiones in se transferre.

In hoc titulo Imperator prohibet, ne liti-
gatores accersant patrocinium potentiorum;

EXEGESES TITV.

ad terrorem aduersarijs incutiendum causæ iacturam facturi, si hoc fecerint.

De his, qui potentiorum nomine titulos prædijs affigunt, uel eorum nomina in lite prætendunt.

In summa, titulus hæc uult, partim ne quis prædijs, de quibus in iudicio coeptum est, litigari titulos, id est, superscriptiones, insignia potentiorum ad ludificandam partem aduersariam adfigat, facturus aliquando rei, aliquando causæ iacturam, si hoc fecerit. Partim uult Imperator, ne quis de prædijs lite, uel iam mota uel mouenda nomina potentium, ad absterrendum aduersarium suum prætendat, sub causæ quâuis iustæ iactura si hoc facere ausus fuerit.

Vt nemo priuatus titulos prædijs suis uel alienis imponat, uel uela regia suspendat.

Nemo priuatus suis prædijs, uel etiã alienis sine præceptione iudicis cõpetentis titulum adfiget, scribendo, hoc prædium est ducis Saxonix, hoc prædium possidetur, uel a me, uel ab alio: nec etiam ad prædia regia uela, id est, uexilla suspendat, utrunq; enim
& titulos

LORVM CODICIS.

& titulos, & uela prædijs suis adfigere, Cæsaris est. Quod si plebeius prædijs alienis, uel titulos, uel uela regia suspenderit, morti destinatur: si miles, si curialis, si clericus existit, proscribetur, deponabitur.

Vt nemini liceat sine Iudicis auctoritate signa imprimere, rebus quas alius detinet.

Vult Imperator in hoc titulo, ne quis rebus alienis signa imprimat, quibus designet res ab alio detentas, ad se pertinere, & hoc quidem ante litis contestationem, & deinde ante latam sententiam, ut infra L. prima, & secunda.

Ne Fiscus, uel Respublica, procuracionem alicui patrocinijs causa, in lite præstent.

Fiscus, id est, procurator fisci Cæsaris, uel Respublica aliqua non debet, uel sub prætextu debiti, uel quia sibi dimidia pars res, uel actionum donatur, litigantibus aut patrocinijs præstare, aut procuracionem eorum suscipere, ne iniuriarum inde pullulet occasio, unde lura pullulant, L. meminerit inferius, unde ui.

EXEGESES TITV.

De negotiis gestis.

Hic titulus de actione negotiorum gestorum differit, cui tunc locus est, quando aliquis negotia aliena gessit, citra mandatum eius, cuius negotia sunt, siquidē si quis mandauit gestori, ut negotia sua gerat is, q mandauit gestori, tenetur mādati. Tum negotiorum gestor obligatur domino, & uicissim dominus ei Instit. de obligat. que ex quasi contractis. §. primo, infra eo, titulo, L. si mandatum.

De his, quæ ui, metusq; causa gesta sunt.

Vis est necessitas rei faciundæ præter uoluntatem nostram extorta, uel est maioris rei impetus, cui resisti non potest L. secunda. ff. eodem. Metus est uel instantis uel futuri periculi causa, iusta mentis trepidatio, L. prima. ff. eodem. Iam in isto titulo agitur, quando ea, quæ aut ui, aut metu a nobis gesta sunt, aliquid uel nihil prorsus momenti habeant. Tum quando huic actioni locus sit, ostenditur. Porro Imperator in uerbis tituli huius respexit ad uerba editi, Quod ui metusue causa gestum erit, ratum non habeo.

De dolo

LORVM CODICIS.

De Dolo malo.

Dolus malus est machinatio fraudulenta, ad alterum circumueniendum instructa, L. prima. §. primo. ff. eodem. Vel, ut Cicerō in Topicis finit, dolus malus, est cum aliud agitur, aliud simulatur, de cuius actione, quando locum habeat, quandiu duret, in hoc titulo Imperator disputat. Ad hoc quod nam dolus probari possit, docet.

De in integrum restitutione.

Restitutio in integrum, est reductio in eum statum, in quo quis prius erat, quam lædatur. Restitutio enim id reparat, quod læsio abstulit, L. quod si minor. §. restitutio. ff. de minoribus. Porro minores dicuntur qui nondum annum uigesimum quintum excesserunt, de quibus minoribus hic titulus tractat, ostendens quæ priuilegia minoribus læsis impertiantur, iuxta quibus remedijs, rebus minorum consulatur.

De Filiofamilias minore.

Hic differitur quo pacto filiusfamilias minor uiginti quinque annis, si uel pro extraneo, uel patre etiã suo fide iussit in integrum restitui queat, L. prima eodem titulo.

De Fideiussoribus minorum.

EXEGESES TITV

Summa tituli, est restitutionem in integrum minori concessam fideiussorem minoris non iuuare, ut qui conueniri debeat. Cæterum, fideiussori copia datur id damni quod accepit, in minore refarcire, L. prima & secunda, eo. titulo.

Si Tutor, uel Curator interuenerit.

Minor, etiã si quid uel Tutore, uel Curatore auctore gesserit, si læsus est, uel in, uel extra iudicium, in integrũ restitui poterit, hic titulus complectitur.

Si in cõmuni eademq; causa restitutio in integrum postuletur.

Neminem lateat, quod restitutio minoris non opituletur maiori, quo cum minor rem aliquã cõmunem habet, hoc uult titulus hic.

Si aduersus rem iudicatam.

Sententiã lata contra minores tutorũ, uel curatorum auctoritate, uel lata contra tutores, uel curatores, restitutio datur minoribus.

Si aduersus uenditionem.

Minori uendẽti ea, quæ seruari possunt sine decreto,

LORVM CODICIS:

sine decreto, ipso iure, uenditio nulla est,
& proinde non datur restitutio: at uenden-
ti cū decreto uēditio nulla quidem nō est,
sed restitutio datur, si modo se læsum esse
probarit, L. Lexq; C. de administratione
tuto. L. siquidem sine decreto, C. de præ-
dijis mino. Porro, in hoc titulo, iuuenis stu-
diosus Autent, sacramenta obseruet, e qui-
bus iuramenta puberꝝ sponte super contra-
ctibus rerum suarꝝ non retractādis facta in-
uiolabiliter seruāda discet, quæ Autentica
sumpta sunt ex cap. cum contingat, Extra
de iure iurando, & ex cap. quamuis, extra
de pactis libro sexto.

Si aduersus uenditionē pignorū.

Hic titu. habet, an si res minoris pigno-
ri opposita & creditore distrahatur, minor
in integrū restitui queat aduersus creditoris
uenditionē suæ rei pignoris uice obligatæ.

Si aduersus donationem.

Nolo lateat iuuenē Iuris Ciuilis studio-
sum minorem, nec cum decreto, nec citra
decretum donare posse, C. si maior factus
remratam habuerit, L. ultima. Proinde in
integrum restitutio hic loci habet nihil, L.
in caussæ, ff. de minoribus. En habes tituli

βυ ελεγχου

EXEGESES TITV

Si aduersus libertatem.

Minor, neq; manumittendi, neq; uertendi habet copiam, ut ab alio manumissione donetur, nisi apud concilium causa cognita, Instit. quibus ex cau. mariu. non poss. §. eodem, & ff. de ser. excep. L. si minor. Et si minor in sententia libertatis ergo data, aut liber esse declaratus sit, restitutio locum non habet, aut si libertate donandum minorem exprimat, restitutio locum habet, ut L. prima, & secunda, & tertia, & quarta: hæc ex Azone fere transcripsimus.

Si aduersus transactionem, uel diuisionem, Minor restitui uelit.

Minor contra transactionem, uel factum cum ipsemet experiretur aduersus alium, uel dum alius experiretur, aduersus eum restituitur. Et hæc quidem si transactio non euanda fuit, idem in diuisione statuitur, nam si minori est res aliqua cum alio communis, ad quam alienandam decreto opus sit, minor, socium ad diuisionem prouocare non potest, sed socio maiori prouocare integrum relinquitur, L. de prædijs minorum L. inter omnes. Et proinde, ex decreto, causa necessaria urgente, diuisio intercludi nequit, in qua

LORVM CODICIS.

in qua si minor circumueniatur, in integrū
restitutionē petere poterit, hæc tñ. hic habet.

Si aduersus solutionem a debi-
tore, uel a se factam.

Si debitor minoris cupit diluere debita
minori, & efficere, ne posthac æris alieni
gratia, ei a minore negocium exhibeatur,
quicquid est debiti, uel Iudicis autoritate
reluat, uel Iudicis iussu, in ædes deponat,
nec multum refert, his in rebus interueniat
tutor, uel non, L. ait prætor. §. primo, ff.
de mino. Porro, si debitor resoluat debita
uel tutori, uel curatori minoris, uel etiam
ipsi minori intercedente tutorum iuxta cu-
ratorum autoritate, uel deniq; adulto, cui
non est curator, liberatur quidē e Iuris præ-
scripto. Cæterum, minor, causa cognita,
id est, facta pecuniæ iactura, restitui potest,
hæc titulus complectitur.

Si aduersus dotem, restitutio
postuletur.

Mulier minor uiginti quiq; annis, si plu-
ra quam dignum fuit in dotem promissit, tñ
ipsa, quā hæres eius, in integrū restituitur.

Si aduersus delictum.

D

EXEGESES TITV

Ne fugiat iuuenem Iuris Ciuilis cupidit
minorem doli capacem, in criminibus ex
cusationem prætexere non posse, ut L. pri
ma eo. Id quod uero consentaneum est, si
quid animo ad pernitiē instructo designa
uerit, sui improuidentia & incuria, quid fa
ctum sit, aduersus delictum restituitur, hæc
uult titulus hic.

Si aduersus Usucapionem re
stitutio postuletur.

Contra minorem nulla præscriptio ad
mittitur, L. finali, in quib. cau. in integrū
restitutio non est necessa. Porro, quinam
hoc uero accedat, glossa in lege unica hu
ius tituli expedit.

Si aduersus fiscum, restitutio
postuletur.

Si minor cōtraxit cum dispensatore Cæ
saris, & ei fucus fiat, restituitur non aliter,
atq; si cum priuata contraxisset, & de eare
stitutione, pcurator Cæsaris disceptat. Cæ
terum, si minor circunueniatur a procura
tore fisci, quo cum contractus inicitus est, in
integrum restituitur, & de ea restitutione,
pcurator Cæsaris una cū Præside cognoscit.

Si aduersus Creditorem.

Ut in alijs

LORVM CODICIS:

Vt in alijs contractibus, ita in mutuo quoq; maior læsus restituitur. Et partes qui de minoris sunt probare, uel se læsum esse, uel quod ei datū sit amisisse, L. minoribus. C. de in integrū restitu. mi. L. nā & postea. §. si minor. ff. de iure iuran. Sed hic creditoris munia sunt probare, quod minor e pecunia mutuo accepta, collocupletauerit se. Et discrepat hic titulus a titulo, C. ad Senatusconsultum Macedonianū. Siquidem Senatusconsultum Macedonianū de filiofamilias uerba facit. Hic uero titulus de minoribus generatim differit.

Si minor ab hæreditate se
abstinuerit.

Vt in omnibus alijs, ita si minor adiuuit, aut hereditatem minus lucrosam, aut agnouit bonorum possessionem, aut ex Trebeliano recepit hæreditatis restitutionem, in integrū restituitur, præter hæc, hic titulus habet nihil.

Si ut omissam hæreditatē, uel bonorum possessionem, uel quid aliud acquirat.

Hic Impator differit, quo pacto minor restituitur, si aut hæreditatem non adiuerit

EXEGESES TITV.

aut bonorū possessionem non agnouerit,
aut legatū, uel quid aliud simile repudiarit.

In quibus causis restitutio in in-
tegrum, non est necessaria.

Hic titulus apertior est, quam ut multis
a me explicari debeat. Etenim tractat cau-
sas in quibus in integrum restitutio, neces-
saria non est.

Qui, & aduersus quos in inte-
grum restitutio non postuletur.

Hic Imperator decernit, & de minori-
bus, qui in integrum restitui non possunt,
& de hoc genere hominū, aduersus quos,
minores restitui nequeunt.

Si minor se maiorem dixerit,
uel probatus fuerit.

In integrum restitutio ei, qui se minore
esse mentitur, non conceditur.

Si sæpius in integrum resti-
tutio postuletur.

Si restitutio in integrū semel minori ne-
gata est, minor deinde restitutionis benefi-
cio, excepta appellationis causa, gaudere
non potest, nisi forsitan nouis defensionib-
us, causam

LORVM CODICIS.

bus causam suam instrui posse dicat, hæc in lege prima & secunda.

De his, qui ueniam ætatis impetrauerunt.

Vt maior uiginti quinq; annis in his que factis maior gerit, restitui nō potest, ita nec minor, qui ætatis ueniã impetrauit, ut maioris loco habeatur, in integrum restitui poterit. Porro ueniam ætatis masculus maior uiginti annis, fœmina octodecim annis impetrat. Cæterum Energia impetratæ ætatis ueniæ ea est, quod simul ac ueniã ætatis impetrata est, etiã si minus idoneæ res suas administrant, in integrum restitui non possunt, ne hi qui cum eis cōtrahant principali authoritate circumscripti esse uideãtur, ut lege prima. At uero, in alienatione immobilium rerum sine decreto is qui ueniã ætatis impetrauit, perinde, ac minor habetur, L. penultima, eo.

Si maior factus, ratum habuerit.

Ea, quæ minor, maior uiginti quinq; annis factus rata habuerit, siue a se, siue tutore, siue ab utroq; gesta sunt, rescindi non possunt, & proinde in integrum restitutio

EXEGESES TITV.

locum nō habet, ut lege secunda huius tituli

Vbi, & apud quē cognitio restitutionis agitanda sit.

Iudices ordinarij, iuxta delegati de causa restitutionis in integrum cognoscere possunt, in L. finali, eo. titulo.

De reputationibus, quæ fiunt in iudicio in integrū restitutionis.

Id est, de compensationibus, uel, ut Azoputat, de restorationibus, quæ fiunt in iudicio in integrum restitutionis, siquidē minor petens auxilium restitutionis, neq; in lucro, neq; in dāno, morari debet. Et ideo quicquid ei uel ex emptione, uel uenditione, uel alio quopiam contractu accesserit, restituere debet, ut Lege prima eo. titulo.

Etiā per Procuratorem, causam restitutionis in integrum agi posse.

Causa restitutionis in integrum etiā per procuratorem, nedū per minorē agi pōt.

In integrum, restitutione postulata ne quid noui fiat.

Hic Imperator disserit, quod si in integrū restitutio

LORVM CODICIS.

stitutio postuletur, omnia sacra tecta, ut dici solet, donec res transigatur manere debeant, idcirco res eius cuius in integrum restitutio petitur, alienari non debet. Breuiter, nihil fieri oportet quod alteri parti, causa nondum transacta, fraudi esse queat.

De restitutione militum, eorum, qui Reipub. causa abfuerunt.

Hic titulus differit, quinam uel ij qui militiæ uacauerunt, uel in Reipub. negotijs abfuerint, si læsi sunt, in integrum restitui debeant.

De uxoribus militum.

Quo pacto, aut militum uxores, aut eorum, qui Reipub. causa abfuerunt, restituantur, ostenditur.

De temporibus in integrum restitutionis, tam minorum, & aliarum personarum quæ restitui possunt, quam etiam heredum eorum.

Olim petendæ in integrum restitutioni, annus utilis præstitutus erat, idque ex iure Prædictarum in L. prima, ff. de diuersis & tēpo. præscrip. At hodie, totum quadriennium, continuum restitutioni postulandæ datur, L. si. eo. tit. ubi quoque extat glossa memorata.

D iij

EXEGESES TITV.

da, quæ quid annus utilis, quid continuus sit, liquido cõmonstrat. Hoc uero mihi in summa dicere uiderur, tempus continuum dici illud, quod continuo currat, & in quo subducantur tam dies festi, quam operarij, tam dies absentia, quã præsentiæ. Et in quẽ nõ habeatur ratio iudicis; ne copiam quis habere, uel non habere potuerit, L. si. C. de præscrip. longi temp. Tempus uero utile mihi dici uiderur illud, quod utiliter præterfluit, in quo dies festi non subducuntur, & in quo actor, uel suo pte Marte, uel per procuratorem agere potest. Deniq; in quo habetur respectus, an quis iudicis copiam habere quierit.

Quibus ex causis maiores in integrum restituantur.

Minor uiginti annis nunquã non, si offensio pro eis probetur, restitui debet, usq; in Pãdectis de minoribus, idq; intra quadrienniũ continui decursum, L. si. C. de tempo. in integrum restitu. Cæterum, maiores nõ semp hoc beneficio restitutiõis fruuntur, sed sunt certæ causæ, quæ in hoc titulo enumerantur, ob quas restitui possunt.

De alienatione

LORVM CODICIS.

De alienatione iudicij mutandi causa facta.

In hoc titulo Imperator differit in integrum restitutionē, uel ius actionis in factū dari in eum, qui alienauit rem causa iudicij mutandi. Et uult, ut is, cui res est alienata, aut rei uendicatione teneatur, aut alia reali actione, cui ipsa possessio ex Iuris præscripto aduersarium parit, L. prima, & ff. codē L. prima. Hæc ex Azone, mutatis nonnihil uerbis transcripsimus.

De receptis Arbitris.

Arbiter Iudex dicitur, non a lege, sed a litigantibus electus, qui totius rei potestatem habet ab arbitrando .i. existimādo dictus, Cuius partes sunt, arbitrari non pro eo ac summū ius dicitur, sed ὅτι ἐπιπέσει exigit. Iam in hoc titulo agitur, an a sententia arbitrorum a litigantibus acceptorum appellari possit, qua poena adficiendus is, qui coram receptis arbitris, non uadimonium obediat, quomodo arbitri recipi debeant, & quæ personæ arbitris officio fungi possunt. Porro in Autenticis si quis huius tituli in L. ne in arbitris, deest uox Græca, quam ita reponē, οὐκ ἀντιλέγῃ, id est, non contradico.

EXEGESES TITV

Porro, p emologo lege ὁμολογῶ. i. spōdeo.

De satisfidando.

Imperator hic uerba facit de satisfidatio-
nibus in iudicio, tam ab actore, quam reo
præstandis.

De Formulis & impetratiōibus.

Hoc satis in confesso est, olim quasdam
in iudicijs uiguisse actionum formulas, ad
quarum præscriptū in iudicijs experiundū
fuerit, adeo, ut qui extra causam petisset,
lege duodecim tabularum causa caderet, at
qui a formulis præscriptis recederet, a for-
mulis excidisse uideretur. Ceterum, illa uer-
borum aucupia constitutione Constantinia
na, cuius in hoc titu. fit mētio, sublata sunt.
Proinde & Cicero in oratiōe pro Cecinna
cum Ebutius diceret se Cecinnam non deie-
cisse fundo, sed obstitisse ne ingrederetur,
orator ille pulcherrime & diserūissime pro-
bat, periculosum esse ab æquitate iuris rece-
dere, & uerborum aucupijs insistere, ne nō
in æquitate defensionis, sed in una literalis
latuisse uideatur. Et hac gratia, Claudius
Imperator, ut refert Suetonius, ijs,
qui plus petēdo formulis exci-
dissent, actiōes restituit.

De Iureiurata

LORVM CODICIS.

De Iureiurando propter calum- niam dando.

Calumniari, est falsa crimina intendere,
L. prima, §. calumniari, ff. ad Senatufcon-
sultum Turpilianum, inde calūnia dicitur,
cum quis sciens, falso quempiam in Ius uo-
cat, unde in litis exordio, tā ab accusatore,
quam reo Iureiurandū propter Calūniam,
scilicet uitandū datur, quando utraq; pars
iurat, se bona fide & non calumniandi stu-
dio, & agere & respondere. Capita iuramē-
ti calūniæ, author nescio quis in hos uersu-
culos redegit.

Illud iuretur, quod līs sibi iusta uidetur.

Et si quæretur, uerum non inficietur,

Nil promittetur, nec falsa probatio detur,

Utlis tardetur, dilatio nulla petetur.

Quos uersus citat glossa in L. secunda. §.

Sin autem, infra eodem.

LIBER III.

De Iudicijs.

Iudicium, ut ab Azone finitur, est legit-
mus actus, in quo tres personæ primarię
intercedunt, Iudex, actor, reus. Titulus

EXEGESES TITV.

uero habet de Iudicijs, & recte quidem. Nam
 iudiciorum, alia sunt Ciuilia, alia criminalia:
 de Ciuilibus iudicibus hoc in titulo in
 primis tractatur: de Criminalibus in L. pro
 perandum eo. $\pi\epsilon\rho\rho\sigma$ fit mentio. Et quia
 candidatis Iuris Ciuilis, hic meus defudat la-
 bor, uocem corruptam, & à paucis inter
 pretibus intellectam, in L. properandum,
 §. Sin autem, eo. & restituam, & explicabo.
 Est uero hermodicium, ubi iuuenes discant
 uadimonium esse sponsionem sistendi in iu-
 dicio, unde uadimonium obire, est ad diem
 se sistere. Vadimonium deserere est, $\phi\upsilon\gamma\omicron\sigma\kappa\epsilon\iota\upsilon$,
 ut Græce dicam, id est, iudicium fuge-
 re. Porro uadimonium desertum $\epsilon\rho\mu\epsilon\iota\alpha$
 Demosthene non raro dicitur, uno uerbo
 hermodicium appellatur, corrupte ergo pro
 hermoditium hermoditium legitur. Cæterum,
 nec hoc iuuenem studiosum latere uolo, L.
 apertissimi eo. tit. syncerius, quam ab alijs
 interpretibus tractari ab Andrea Alciato,
 libro Paradoxorum secundo, cap. ix.

De sportulis & sumptibus, in
 diuersis iudicijs faciendis & exe-
 cutoribus litium.

$\tau\alpha\ \sigma\upsilon\kappa\epsilon\sigma\tau\iota\kappa\alpha$, id est, iudicantium merce-
 des, Latinis

LORVM CODICIS.

des, Latinis sportulæ iudiciales uocantur, quam uocem copiosissime explicat Alciatus in lib. Dispositionum tertio, cap. xvij. Hoc in summa, dicit sportulā dici pecuniā, quæ cum contestanda lis est, & ab actore, & reo contribuitur, deponiturq; ita, ut is, qui a causa cecidit, non luat. Et addit eā pecuniam uel fisco addici, uel iudicibus pro mercede dari, hæc ille. Porro, ut titulum istum ad plenum intelligas, observa uaria esse genera Iudicū, qui executores, de quibus in hoc titulo fit mentio, dicuntur. Primo omnium Iudex ordinarius quilibet executor dicitur, ut cui ius est exequendi propriam sententiā. Hoc nomine, & is, cui iurisdictio demandatur, executoris nomen irrogare sibi potest, L. si. §. executor C. ut nemo priuatorum. Deinde apparitores nuncq; iudicum, de quibus in præsentis titulo mentio multa est, executores appellantur, quorum duos iudicum quilibet habet, & eorum ignauitā & perfidiā multa impata puniendi autoritatē obtinet, L. omnibus C. eo. tit. Ex his opinor, iuuenis sine omni negotio quid titulus ille Codicis complectatur, assequitur.

De Pedaneis Iudicibus.

EXEGESES TITV.

Pedanei iudices dicuntur, qui negotia humiliora disceptant, L. quedam, eo. ti. quas causas iudices hi cognoscere possint, hic titulus ostendit.

Qui pro sua iurisdictione, Iudices dare, darique possunt.

Hic Imperator uerba facit, de illis quibus integrum est, pro sua iurisdictione alios iudices dare, id est, delegare, & qui possunt dari, id est, delegari. Et obiter iuuenis obseruet eum solū, qui ordinaria iurisdictione præditus sit, delegandi ius habere, L. more maiorum. ff. de iurisdictione. om. iud. quāuis hoc claudicat in delegato principis, qui ut maxime iurisdictionem delegatā habeat, subdelegandi tamen copiam obtinet, L. a iudice, C. de iudicib. Præterea iudex ordinarius habet potestatem delegandi eū, qui de sua iurisdictione existat, &c.

Ne quis in sua causa iudicet,
uel ius sibi dicat.

Hic titulus ex suis ipsius uerbis apertior est, quam ut explicandus à me sit.

Qui legitimam personā standi
in iudicijs habeant, uel non.

In hoc

LORVM CODICIS.

In hoc titulo differitur quinā in iudicio, & agere, & conueniri possint, & qui non possint. Sic pupillus cum autoritate tutoris, & adultus cum curatoris consensu, recte tam agere, quam conueniri poterit. At minores uiginti quinque annis, per se nec agere, nec conueniri ualent, proinde sententia contra eos lata nullius momenti est, L. pri. eo. tit. quod si pro eis feratur sententia non rescinditur, L. ulti. C. si aduer. rē ludi.

**Vt nemo inuitus agere uel
accusare cogatur.**

Hunc titulum multis explicare nō opus est, cum ex eius uerbis quid uelit, satis intelligi queat.

De ordine iudiciorum.

Hic Imperator ostendit, quo ordine iudicia, id est, actiones, & quæstiones, & institui, & sententijs diffinitiujs transigi debeant, quæ ex legibus huius tituli iuuenis cognoscet sine omni negotio.

De litis contestatione.

Lis contestata putatur, quando Iudex petitione p̄ eo ac decet in lure proposita, & responsione audita, causam cognoscere inceperit, L. prima huius tituli.

EXEGESES TITV

De plus petitionibus.

Hic Imperator agit de pœna qua adficiendi sunt ij, qui plus causa, re, loco, tempore petant.

De dilationibus.

In hoc titulo Imperator uerba facit de dilationibus iudicialibus, quando hæc, quibus quoties, quam magnæ, & quo pacto, & quas ob res impediendæ sint.

De Ferijs ..

Hic titulus uarias ferias recēset, ferias solennes, repētinas, messis, & illis iustitia esse debere, nisi Reipub. necessitas aliter suaderat, ostendit. Porro, in ferijs maxime solentibus, alitibus quiescendū esse, & iudicia silere debere, etiā Poeta Fast. i. cōmonstrat.

Nec tamen ignores uariorū lura dierum,
Non habet officium Lucifer oīs idem.
Prospera lux oritur, linguis animisq; fauere,
Nūc dicēda bono sunt bona uerba die.
Lite uacent aures, insanæq; p̄tinus absint,
Iurgia, differ opus liuida turba tuum.

Et quando hæc tyronibus Iuris Ciuilis nō ueteranis scribimus, obiter explicare in animo est, quales sint Isauri, quorum in L. prouinciarum eo. tit. fit mentio. In Strabonis lib. xij. reperio Isauros Lycaonibus, Pamphilijs

LORVM CODICIS.

Pamphilijs & Gallogræcis finitimos, latro-
cinijs insignes fuisse, hinc opinor Imparo-
res, Hono. & Theodo. in L. illa præcepit
se, ut nec uenerabiliū feriarū paschatis habi-
ta ratiōe, in Isauros quæstiones exerceantur.

De Iurisdictione omniū Iudi- cum, & de foro competenti.

De Iurisdictione, id est, potestate, quæ
congruit omnibus iudicibus, & de foro cō-
petenti, id est, de loco ubi quis uadimoniū
obire & sistere se iudicio debeat. Nam acto-
ri forum rei, & non reo forum actoris se-
quendum esse dicitur, hoc est, æquum esse
ut accusator ibi potius reū accuset, ubi reus
cōueniri possit, quam coram iudice, de cu-
ius foro accusator sit.

Quando Imperator inter pu-
pillos & uiduas, uel miserabiles
personas cognoscat, & ut inuiti,
ne exhibeantur.

Quamuis in Iure Ciuili hoc decantatis-
simum est, ne quis Iudicem ordinarium re-
cuset, ut est etiā memoriæ proditum in C.
si quis contra Clericum, de foro compe. &
in C. cum speciali, de appella. In hoc tamē

EXEGESES TITV.

titulo pupillis & uiduis, cum alijs personis miserabilibus, copia sit, ut si quando alicuius potentis aduersarij potentium perhorrescāt, possint a principe postulare quo causa eorum a principe tantum cognoscatur, nec illis inuitis ab alio iudice disceptetur.

Vbi de criminibus agi oportet.

Causa criminalis tractatur, uel in loco, quo crimen cōmissum est, uel causa cōcepta est agi, uel ubi is, qui crimen designauit, domicilium obtinet.

Vbi de possessione agi oportet.

Vbi quis de sua possessione deturbatus est, ibi agere aduersus deturbatorē debet.

Vbi Fideicommissum peti oportet.

Quid Fideicōmissum sit, docet Imperator in §. pri. Instit. de fideicommiss. hæredi. In hoc titulo Codicis differitur Fideicommissum petēdum corā iudice loci illius, ubi hereditas relicta est, §. infra eo. L. unica.

Vbi conueniatur, qui certo loco dare promisit.

Qui certo loco se alicui satisfacturum recepit, si non recepto steterit, arbitraria actio ne, & alio

LORVM CODICIS:

ne & alio loco in Ius uocari poterit. Porro
arbitraria actio dicitur ut id $\pi\alpha\rho\epsilon\acute{\iota}\varsigma\ \rho\epsilon\varsigma$ expli-
cē, quando solus iudex ex suo arbitrio dā-
num estimet utriusq; si alibi soluatur, Instit.
de actionibus, §. præterea.

**Vbi in rem actio exerceri
debeat.**

Ibi actio in rem, id est, rei uendicatio in-
tendenda est, ubi res quæ uendicatur, sita
est, hoc uult titulus ille.

**Vbi de hæreditate agitur, uel
ubi hæredes scripti in possessionē
mitti postulare debent.**

Non alio loco de hæreditate agendum
est, quam quo hæreditas sita est, id est, corā
iudice huius loci, in quo hæreditas reposi-
ta existit. Ad hoc scriptus hæres, authorita-
te, & Iure Iudicis illius in possessionem mit-
tetur, sub cuius iurisdictione res hæredita-
ria est, infra, eo. L. unica.

**Vbi de ratiocinijs tā publicis,
quam priuatis, agi oportet.**

Nō alias de negotio uel priuato, uel pu-
blico, ratio reddi debet, quam ubi negotiū
gestum est, infra eo. per totum.

EXEGESES TITV

Vbi causa status agi debeat.

Vt in cæteris causis, ita & in causa status actor forum rei sequatur, oportet, ut infra eo. L. tertia, & quarta. Sed hoc iuuenem studiosum latere nolo, quod is, qui est in libertatis possessione rei locum obineat. Aliter uero, qui eum seruum esse prædicat, actoris munere fungatur, si quis plura requirat, ex Azone petat.

Vbi quis de Curiali uel cohortali, aliaue cõditione cõueniatur.

Curia apud Romanos non solum is locus erat, in quem Senatores ut Reipub. cõsulerent, conueniebant, sed & ubi Sacrorum cura agebatur. Tũ sacerdotes in sua quisque curia, & sacra facere, & ferias obseruare solebant, ut Varro author est. Nostro seculo curiam Pontificis iuxta Cæsaris curiam dicimus. Olim quælibet ciuitas, quodlibet municipiũ, suas curias habebat, quæ, ut ego opinor, a decurijs Romanorum sumebantur. Iam in præsentì titulo agitur de hominibus Curialis conditionis, id est, de his, qui curiæ officijs obstricti sunt. Porro, cohortales mihi dici uidentur, qui in domestica militia alicuius cohortis essent, quibus non licuit ad aliam transire militiam sine annotatione clemẽ

LORVM CODICIS.

tionē clementiæ principalis. Vbi uero tam Curiales, quam Cohortales homines conueniri possunt, hic titulus tractat.

Vbi Senatores uel clarissimi, ciuiler uel criminaliter cōueniātur.

Recensent Iurisperiti quatuor dignitatum species, adeo ut quidam sint illustres, quidam superillustres, quidam spectabiles, quidam clarissimi. Patricios & Senatores, superillustres uocant. Consules, Præfectos pretorio, illustres. Præfectū urbis, pretorē, Proconsulem, spectabiles, Præsidem prouinciæ, clarissimum: hæc propterea retuli, ut intelligeret Iuuentus, quidnam Imperator uelit cum uoce, uel clarissimi, Porro, ubi tam Senatores, quam clarissimi, id est, prouinciarum Præsides, uel ciuiler, uel criminaliter conueniri debeant, explicat liquido lex ultima huius tituli,

In quibus causis militantes foro præscriptione uti nō possunt.

Omes, qui militiæ nomē dederūt, cuiuscunq; sint dignitatis, super publicis uel debitis, uel functionibus, nisi forte cōmeant, id est, ueniam abeundi in annum unum ad rem propriā cōponendam se accepisse ostē

EXEGESES TITV.

derint apud Præsides prouinciarum, & conueniuntur, & exigantur, nec fori præscriptione uti possunt, id est, præiudicatione iudicij cuiusdã, coram quo solum, & non in alio in ius uocari queant.

Vbi causæ fiscales, uel diuinæ domus, hominumque eius agantur.

Fiscus aliquando ponitur pro sacculo, in quo pecuniæ publicæ reponuntur, unde fiscum aliquando pro ærario, maxime tamẽ Imperatoris accepimus, a quo Fiscalis. Hinc in hoc titulo Imperator disputat, quo loco causæ fiscales. i. causæ ærarij Cæsaris, uel diuinæ domus, hoc est, patrimonij Imperatoris, & hominum eius agitari debeant.

Quando liceat unicuique sine iudice se uindicare, & ob publicam ultionem resistere.

In hoc titulo Imperator aliquot causas in quibus quilibet citra iudicis authoritatẽ se uindicare & ulcisci possit refert, in L. pri. & .ij.

De inofficioso testamento.

Quando locus sit querelæ de inofficioso testamento, & qui eã intentare possint, hic titulus docet, Est uero querela inofficiosi testam

LORVM CODICIS.

si testamēti, qua liberi, cōtra parentes agūt
ut qui eos uel sine iusta causa, uel iusta, sed
non probata exheredarint, §. primo, Instit.
eo. tit. Dictum testamentum inofficiosum,
quod non ex officio pietatis parentum fa-
ctum sit, §. primo, Instit. eo.

De inofficiosis donationibus.

Inofficiosa donatio est, quæ non ex pie-
tatis officio est facta, per quā uel liberi, uel
parentes bonis sibi debitis, aut ex propo-
sito donantis, aut re ipsa fraudātur. Por-
ro Imperator in hoc titulo tractat quando,
quibus personis hæc querela congruat: di-
cit uero eam querelam congruere, siue te-
stator factō testamento, siue non factō testa-
mēto, mortē obeat, infra eo. L. precibus.
Tum asserit istam querelam non secus atq;
querelam de inofficioso testamento, tā ascē-
dentibus, quam descendētib; integram
concedi, infra eo. L. si filius.

De inofficiosis dotibus.

Vbi mater omnia bona in fraudem filio-
rum, uel pro se, uel pro filia in dotē exhau-
serit, filij iusta querela contra matrem in iu-
dicio experiri possunt, ut infra. eo. L. unica

De petitione hæreditatis.

EXEGESES TITV.

In hoc titulo Imperator agit, quo pacto actio petitionis hæreditatis & intentari, & a quibus intentari debeat.

De Rei uendicatione.

Rei uendicatio, est actio, quæ congruit alicui, uel ratione dominij, uel quasi, uel ratione possessionis, uel quasi, ita enim Iurisperiti loquuntur, hæc actio, quomodo est instituenda, & a quibus, & cõtra quos hoc in titulo Imperator differit.

De usufructu, & habitatione, & ministerio seruorum.

Quid in hoc titulo tradatur, etiã ex uerbis eius facile colligi potest. Porro, quid usufructus sit, uide §. primo, Instit. eo. quid itẽ habitatio sit, uide §. sed si cui, Instit. de usu & hab.

De seruitutib. & aqua ducẽda.

Seruitutes in Iure Ciuili dicuntur Iura prædiorũ urbanorum & rusticorũ. §. quædam, Instit. de rebus corpora. & incorpo. Cæterũ, aquæductus est lus aquæ ducẽdæ per fundum alienum, §. rusticorum, Instit. de serui. rusti. prædiorũ. Iam Imperator in hoc titulo confuse tradit iam de Iure rusticorum prædiorũ, iam de Iure urbanorũ, maxime tamẽ

LORVM CODICIS.

me tamē de seruitute siue Iure aqueductus,
infra eodē in multis Legibus.

De Lege Aquilia.

In hoc titulo agitur quando locus sit a
ctiōi ex Lege Aquilia. Cæterum, dāni in
iuriæq; actio constituitur per Legem Aqui
liā, §. primo, Instit. eo. ueluti si quis aut ser
uum meū occidit, uel seruum meum uulne
ribus adfecit, hac Lege Aquilia, mihi do
mino tenetur. Porro, Lex Aquilia dicitur
ab Aquilio Tribuno plebis, qui eam tulit,
de quo etiam scribit subinde Cicero, cum
alias, tum libro secundo de natura Deorū,

Familiæ herciscundæ.

Familia præter alia hæreditatem, uel res
hereditarias significat, L. pronuntiatio, §.
primo. ff. de uerbo. signifi. At herciscare,
uerbum uetus est, & diuidere sonat, unde
& actio familiæ herciscundæ. i. diuidundæ
hæreditatis, quæ congruit hæredibus, qui
bus siue ex testamento, siue ex intestato ob
tingit hæreditas, L. secunda, ff. eodem.

Communia diuidundo.

Hæc actio locum habet inter alios, qui
quid possident, cōmune, uel, ut Iuriscōsul
ti dicere solent, pro indiuiso, L. per hoc iu

EXEGESES TITV

dicium, ff. eodem. Nec refert, quā ex causa dominium fluat, L. ij. ff. eo. Nam, esto, ex hæreditaria causa, dominium manet, tamē pro rebus etiā singularibus cōmunibus & hæreditarijs agendi cōmuni diuidendo datur facultas. Porro, hac actione, hoc petitur, ut res pro indiuiso habita, partiatur, & cuiq; sua pars attribuat.

Cōmunia utriusq; iudicij, tam familie herciscundæ, quam cōmuni diuidendo.

Quid hic titulus in se cōplectatur, ex uerbis eius nemo nō facile colligere poterit.

Finium regundorum.

Fines regere, est distinguere, &, ut Cicerō in Topicis inquit, fines agrorum magis sunt, quam urbis, inde est actio finium regundorum, quæ producitur gratia separandi fines in rusticis prædijs.

De consortibus eiusdem litis.

Consortes eiusdem litis appellatur, quibus aliqua lis cōmunis est, in quib. consortibus litis, olim hoc constitutum erat, ut si unus ex eis conueniretur, exceptionē obijciendi copiam haberet, ne absq; suo cōsorte cōueniretur. At hodie explosa omni exceptionis

LORVM CODICIS.

ceptionis ope tam agere, quam cōueniri, nullus nō sociorum, quod ad se attinet, potest. Cæterum, uel pro socio, uel pro socijs. lite iam contestata contra omnes, etiã absq; mandato, si modo caueat de rato agendi facultatē habet, L. prima & secunda, eo. tit.

De Noxalibus actionibus.

Noxa pœnam aliquando significat, unde noxę tradere, est pœnæ tradere, inde noxalis actio dicta est. Nam, ut Iuriscōsultus inquit, L. prima. ff. eo. noxales actiones appellantur, quæ non ex contractu, sed ex noxa, atq; maleficio seruorum aduersus nos instituuntur, quarum actionum uis & potestas est, ut si damnati fuerimus, liceat nobis deditioe corporis quod deliquit, euita re litis æstimationem, dando scilicet corpus uiuum.

Ad exhibendum.

Exhibere, est facere in publico potestatem, ut ei qui agit experiūdi sit copia, L. ij. ff. eodem. Inde actio ad exhibendum est quã do ago, ut res aliqua in publicum exhibeatur, & promatur, ut si ego assero te uestem meam possidere, hac in specie mihi integrū est, te cogere actione ad exhibendum, quatu uestem in publicum efferas, ut & ego, &

EXEGESES TITV.

alij eam cōtemplentur, ueste uero in publico cum elata, mihi copia datur petendi ueste rei uendicatione, & a Iudice contendere possum, quo uestis dominium mihi adiudicetur, & tu qui ueste possides, eā restituere cogaris, id quod cum instrumentis, & alijs rebus in iudicio fieri potest.

De Religiosis, & sumptibus funerū, & aleæ lusu, & aleatoribus.

Hic imperator agit primo omnium, de interdicto, de mortuo inferendo. Nam locus religiosus est, in quo aliquis sepultus est, etiam si seruus existat, L. secunda. ff. eodem. Deinde de actione funeraria, quæ datur pro sumptibus in funus alicuius factis. Postremo, de actione repetendi rem quam in ludo aleæ amisit. Porro alea dicitur omnis ludus magna ex parte, ex fortuna pendens, unde Martialis de nucibus inquit,

Alea parua nuces & non dānosa uidetur,

Sæpe tamen pueris, abstulit illa nates.

Cæterū, proprie de tesseris dicitur, sunt autem tessere, quibus in fritillis, i. alueolis luditur. Porro, uoces quasdam ludos significantes in cōstitutiōe Iustiniani de alea phibita, §. Episcopis, a nemine alio, quod ego sciā, explicatas, explicat Alciatus lib. prætermissorū. i. fo. cap. lxxxiiij.

Lib. iij.

LIBER III.

De rebus creditis, & iure
iurando.

In hoc titulo Imperator agit, quo pacto creditores & experiri, aduersus creditores, & æs alienū uendicare queat. Tum, quomodo deficiente alia probationū materie, ad iusiurandum, ueluti ad sacram anchoram, ut Græci dicunt, confugiatur, de niq; de iuramenti inter actorem et reū ultro citroq; relatione &c.

Si certum petatur.

Certum in hoc titulo mutuum est, quod peti, id est, repeti dicitur, cū a debitore mutuum repetimus, pro quo nobis datur cōditio. i. repetitio certi, hoc est mutui.

De Suffragio.

Hic Imperator tractat de mercede, quæ suffragij nomine. i. auxiliij, quod q̄s in causa alicui præstitit, petitur, quādo, & quo iure pati queat, L. unica, infra eo.

De prohibita sequestratione
pecuniæ.

EXEGESES TITV.

Sequeſter is dicitur, apud quem plures
eam rem, de qua cōtrouerſia eſt, deponūt,
L. ſequeſter. ff. de uerb. ſigniſi. Inde ſeque-
ſtratio, id eſt ſepoſitio pecuniæ. Iam in hoc
titulo, prohibetur, ne debitor ex quolibet cō-
tractu cōuentus cogatur, ut faciat pecuniæ
ſequeſtrationem, oportet enim, inquit Im-
perator, debitorē primo cōuinci, & ſic de-
de ad ſolutionē pulſari, L. unica, infra eo.

De conditione indebiti.

Hic Imperator agit quando detur ei, qui
ſolent alicui hoc quod non debet, actio cō-
ditionis indebiti, & repetendi indebitum.
Et ferme ſumma eſt, quod qui errore dur-
ctus, id quod non debuit alicui ſoluit, con-
dicere, & repetere poſſit: qui uero ſciēs, &
prudens indebitū luit, ab hac actione ex-
cludatur, L. indebitum, infra eo. titu. Et in
regula cuius per errorem. ff. de reg. Iuris.

De cōditione ob cauſam datorū.

Actio conditionis ob cauſam datorum
eſt, quando quis cōdicat & repetit id quod
alicui dedit cauſæ honeſtæ, ergo & cauſa
nō euenit. Verbi gratia: Numerauit tibi cē-
tum florinos, ut filium meum ad humani-
tatem informares. At tu, id facere poſtha-
buiſti, proinde ego illos cētum aureos be-
neſicio

LORVM CODICIS:

neficio huius actionis tibi datos, condicere
possum, L. prima & secunda, ff. eo. Nec la-
tere uolo iuuenes quatuor esse contractus in
nomines, do, ut des, do, ut facias, facio ut
des, facio ut facias, de quibus in L. Iurisgen-
tium, §. primo, ff. de pactis, & in L. naturalis,
ff. de præscriptio.

De conditione ob turpem causam.

Hæc conditio siue repetitio, locum obti-
net quâdo aliquid alicui impertitur ob cau-
sam turpem.

De conditione furtiua.

Hæc conditio et soli domino, & hære-
di eius in furem iuxta eius hæredem datur,
L. prima, ff. eo. Et hac actione, rem tantâ
subtractâ persequimur, siue ea apud furẽ,
siue apud aliũ sit. Porro, actiõe furti, ut ex
interim hoc moneã, pœnam psequimur.

De conditione ex Lege, sine causa, uel iniusta causa.

Hæc conditio ex lege locum uendicat,
quâdo ex noua lege obligatio orta est, nec
ulla lege cauetur, qua nam actione quis ex-
periri debeat. Verbi gratia, de mercede dã

EXEGESES TITV,

da aduocatis, qui operā alicui in causis præstant. Agitur cōditione ex L. prima, C. de suffragio, sic & in Iure Canonico non raro ex hoc, uel alio canone agimus.

De Actionibus & obligationibus.

In hoc titulo differitur primo omnium, quādo actio directa, quādo utilis alicui datur, ubi iuuenes paucis admonuisse uolo, directam actionē esse, quæ ex apertis Legū uerbis, iuxta uolūtātē Legū datur. Vtilē uero actionem dici, quæ ex interpretatione Legum promatur, exempla harum actionum, requirere in Instit. sub tit. de legit. patronorum tutela. Deinde in hoc titulo de obligationibus tractatur, nimirum, quomodo unus alij obligetur, uerbi gratia, Eū qui mutuetur obligari mutuanti, non eum ad quē propter merces pecunia delata sit, L. eum cui, infra eo.

Vt actiones ab hærede, & contra hæredem incipiant.

Olim de eo, quod sibi promissum erat, ab obitu eius, qui promiserat, agendi copiam contra hæredes non habebat, uerbi gratia: Stipulatus sum abs te, ut mihi florinos des

LORVM CODICIS.

nōs des decem, & morte, nec tu, nec hære-
des, ut facerent satis, cogi poterant, §. post
mortem, Instit. de inutilibus stipula. At no-
uo iure, & ab herede actiones incipiunt, &
hæredibus intenduntur. Proinde in specie
prædicta, hæres tuus, decem illos florinos
quos, ut tu mihi dares stipulatus sum, dare
cogitur, infra eo. L. unica.

Ne uxor pro marito, uel mari-
tus pro uxore, mater pro filio cō-
ueniatur.

Quid sibi hic titulus uelit, uerba eius ap-
te monstrant. Verum enim est maritū pro
uxore conueniri non posse, nisi uel pro ea
repromiserit, uel ei suffectus sit, uero quæ
consentaneum est, nec uxorem pro marito
conueniri posse, adeo, ut si etiam pro eo
quod quidem in rem suam cedit, interces-
sit, dica ei scribi non queat, L. prima, §. ulti-
mo, ff. ad Velleia, & L. ij. infra eo. Idē est in
matre, & filio, quare uera est regula Iuris
Ciuilis, Ex alterius contractu neminē obli-
gari, L. penul. infra eo. Secus uero est de
iure prætorio, quo aliquis ex contractu in-
stitoris magistri nauium, serui, filij, procu-
ratoris cōuenitur, C. de peculio per totū.
Et ff. & C. de Instit. & exercitoria.

EXEGESES TITV

Ne filius pro patre, uel pater pro filio emancipato, uel libertus pro patrono, uel seruus pro domino conueniatur.

Hic titulus clarior est, quam ut a me ullis uerbis illustrari debeat. Est uero memorabile filium pro patre conueniri non posse, nisi forsitan uel pro eo intercessit, uel ei surrogatus existat. Et hoc locū habet tā in filio emancipato, q̄ adhuc sub patria potestate degente, L. in §. non eo. alias ff. de minorib.

An seruus ex suo facto, post manumissionem teneatur.

In hoc titulo Imperator hoc tractat, an seruus quondā nunc manumissus, & liber conueniri possit, ex eo, quod seruus gessit. Et solet fere dici quod nō eo nomine, quod alius atq; olim erat, homo factus sit, in L. qui res, §. arcā. ff. de solutionibus, claudit tamen in aliquot speciebus & casibus, quos doctores hic referre solent.

Quādo Fiscus, uel priuatus debitoris sui debitores exigere possit, uel debeat.

Imperator

LORVM CODICIS:

Imperator, hic tractat quando Fiscus, .i. procurator rerum imperialiū, uel etiā priuatus debitorē sui debitoris exigere possit. Exempli gratia: Fisco est debitor Aristogiton, & Aristogitoni est quoq; debitor Verres scilicet, iam in quæstionem uenit, an fisco sit copia exigere debitorem sui debitoris. .i. Verrem, uide de hac re in hoc titulo.

De hæreditarijs actionibus.

Actiones hæreditariæ uocantur, quæ ad hæredes uel contra hæredes propagantur, & intentantur. Item, quæ ab hæreditibus, uel contra hæredes initium sumūt, L. hæreditariarum actionum, ff. de actionibus & obligationibus. De his actionibus, uide hunc titulum.

Ex delictis defunctorū, in quā tum heredes conueniātur.

Summa tituli est, si lis cum defuncto delicti alicuius nomine cōtestata est, n̄, qui defuncto succedūt, in hac specie & tenentur, & conueniūtur, & quidē in solidū. Sin lis cum defuncto cōtestata non est, hæredes eius non quidem in solidū, sed in quantum ex re à defuncto surrepta acceperunt, obligātur, infra eo. L. unica, & Inst. de perpe-

EXEGESES TITV.

tuis, & tempora. actio, §. non omnis. Scus est de Iure Canonico, quo hæredes defuncti, non habito ullius respectu delicti ergo a defuncto cõmissi, satis facere coguntur, ut est in C. si. Extra. de sepulturis.

De constituta pecunia.

Constituere pecuniam, est id quod aliter debet, se solituum alicui recipere. Exæpli gratia: Si recipio tibi Petro me tibi illoscentum aureos, quos Ioannes debet, reluiturum esse, iam constituo pecuniam. Cæterum, illa actio datur in quoscunq;, qui uel pro se, uel pro alio se soluturos constituerunt, ita tamen, ne ulla stipulatio admisceatur, qua admixta, is, qui stipulanti promiserit Iure Ciuili tenetur, §. pecunia constituta iusta de actionibus.

De probationibus.

Quomodo & actor & reus ea quæ proponit, probare debeat. Et, ut dominia rerum, ut crimina capitalia probabilia reddi possint, in hoc titu, aliquot Legib. traditur.

De testibus.

Hic Imperator agit, a quibus testes produci debeant, & qui nã produci testes possint, & qua nam ratione testibus utendum sit, &

LORVM CODICIS.

fit, & quæ a testibus pducis obseruari debeant, quod illorum sit munus, quid testimonia in iudicijs producta ualeant, & si quæ alia sunt.

De fide instrumentorum, & amissione eorum, & de Apochijs, & Antipochijs faciendis, & de his quæ sine scriptura fieri possunt.

Quantum fidei instrumentis, id est, publicis scripturis adhibendum sit, & an eorum amissio, alicui officiat, differitur. Tum de Apochis, quas creditor debitori reddit, & Antipochis, quas debitor creditori conscribit, agitur. Sed agite, ut iuuenes uocabula hæc Græca intelligant, nolo eos latere Apocham chirographum significare, & confessionem, quam debitor, qui fidem suam de receptis exoluit, à creditore accipit, Et Antipocham significare, quam debitor creditori facit in præstationibus annuis oppido necessariam propter præscriptionem, ut in L. plures, infra eo. & in Glo, L. eiusdem, Denique in hoc titulo differitur de ijs, quæ sine scriptura fieri possint. Et sane regulariter, nullus non contractus citra scripturam fieri potest, L. pactum quod bona fide, C.

EXEGESES TITV

de pactis. Hic excipiuntur species, quæ sine scriptura constitui non queant, de quibus, extat glossa in C. primo, extra de cõsibus, libro sexto.

Plus ualeat quod agitur, quam quod simulate concipitur.

Summa tituli est, plus ualere, & in contractibus, & alijs rebus ueritatem, quam simulationem. Exempli gratia. Si Petrus aliqua re donauit, & deinde in scripturã relatum est, me etiam rem ei uendidisse, uenditio, ut quæ simulata est, nullius momenti existit. Donatio enim palmam obtinet, ex cõpla alia in Legibus huius tituli comperies.

De Commodato.

Commodatum est, alicuius rei, quæ in usum certum uertitur gratuita facta concessio, inde cõmodatarius, cui aliqua res commodato datur. Discrepat autem cõmodatum à mutuo, nam in cõmodato eandẽ speciem, quam accepimus, reddimus. In mutuo uero, non eandem speciem recipimus, in L. mutuum, ff. de reb. credi. In hoc ergo titulo, inter cetera agitur, de quo dãno rei commodatæ illato, commodatarius tenetur, & quod creditor prætextu debitorum rem sibi

LORVM CODICIS.

rem sibi commodatam apud se retinere nō
queat. Vide L. si. eo. titulo.

Depignoratitia actione.

Actio pignoratitia locum sibi uendicat,
ubi creditor pecuniam pro re oppignora-
ta datam & debitore recepit. Verbi gratia.
Petrus mutuauit Ioāni uiginti aureos, pro
quibus Ioannes Petro uestem quandam pi-
gnori dedit, ubi uiginti aurei Petro redditi
sunt, ipse, Ioāni uestem restituere cogitur,
& tenetur ei pignoratitia actione, Insitru.
quib. mod. re. contrah. obligatio, §. credi-
tor. Porro, in præsentī titulo differitur, iam
de directā actione, quam contraria pigno-
ratitia. Directa quidem habet locum, ubi,
uel totum æs alienum dissolutum est, uel
alio modo, creditori satisfactum, L. si rem,
§. omnis, ff. eo. Datur hæc actio & ei, qui
pignus, aut suum, aut alienum obligauit,
& hoc domino uel uolente, uel ratum ha-
bente, L. aliena res, ff. eo. Quamuis non
desunt qui astruant in quod etiam si res alie-
na, inuito domino, nomine tamē meo obli-
getur, huic actioni locum esse, L. si rem, §.
si is quoq;, ff. eo. Cæterum, pignoratitia
contraria datur creditori, cōtra creditore
iuxta hæredē eius, idq; multæ loco. Si em

EXEGESES TITV.

creditori quoquo modo fucus factus sit a debitore, contraria pignoratitia creditor conceditur, L. tutor, ff. eo.

De Institoria, & exercitoria actione.

Institoria actio locum habet, quando quis aut tabernæ, aut alij negociatori seruum pro-
ponens, quicquid cum eo seruo eius rei gratia, cui præfectus est, contraxerit, in ea specie do-
minus serui institoris tenetur, L. prima, ff. eo. Porro, institor appellatus est ex eo, quod negotio gerendo instet, nec multum facit, tabernæ sit præpositus, an cuilibet alij nego-
ciationi, L. institor, ff. eo. Porro, exercito-
ria actio locum habet, cum quis seruum suum magistrum nauis præfecit, quicquid cum eo seruo eius rei, ergo cui præfectus est, con-
tractum fuerit, ea specie dominus serui exer-
citoria obstringitur. At uero exercitorem
dicimus eum, ad quem obuentionis &
redditus omnes proueniunt, siue is
dominus nauis sit, siue a do-
mino nauem condu-
xit, L. prima, §.
exercitorē,
ff. eo.

Quod cum

LORVM CODICIS,

Quod cum eo, qui in aliena potestate est, gestū esse negotiū dicitur, uel de peculio, siue quod iussu, aut de in rem uerso,

Hic Imperator agit de ea re, quæ cum eo qui alienæ potestati obnoxius est, geritur. Nimirum, cum seruo, cū filiofamilias, & ea specie congruit, uel actio quod iussu, aut actio infortoria, aut exercitoria, de quibus in titulo præcedenti dictum est. Aut actio de peculio, aut de in rem uerso. Peculium proprie significat rem, quæ non in numerata pecunia consistit, sed uel in solo, uel pecoribus, uel in supellectile nostro labore, & industria parta, & nobis lucrifacta, Aliquādo pro paruo patrimonio ut Vlpianus scribit, ponitur, inde est actio de peculio, quæ datur contrahentibus cū seruo, cum filiofamilias, & uel patre uel domino uolente, uel etiā matre, L. si quis, §. ulti. ff. de peculio. Datur & hæc actio quasi contrahentibus cū seruo, ut si quis uel eius negotia gerat, uel ipse alterius negotia gerat, L. si pupilli, §. sed si ego, ff. de nego. gestis. Cæterum, actio in rem uerso dicitur, si quis nostræ potestati subditus, contraxit, &

EXEGESES TITV.

res illa, si in rem nostram est uersa, in nos, primo omniū experiundi copia datur. Verbi gratia. Filius familias uiginti aureos mutuo accepit, qui in rem patris uersi sunt, pater pro illis uiginti aureis conueniri potest, §. in rem autem uerso, Instit. Quod cum eo qui in alie. potest. est, & c.

Per quas personas, nobis acquiritur.

Hic Impator differit, per quas personas nobis dominiū usus, usufructus possessio rei acquiratur.

Ad Senatusconsultum Macedonianum.

Hoc Senatusconsultum interdicit, ne quod filios familias pecuniam det mutuo, L. prima, ff. eodem.

Ad Senatusconsultum Velleianum.

Hoc Senatusconsultum mulierum imbecillitati consulit, constituēs quod mulier alienam obligationem, uel suscipiens, uel participans mandando, iubendo, in serpiendo nō obstringatur, L. prima, & quarta, infra eo. Sunt tamē aliquot casus, in quibus hoc Sena

LORVM CODICIS.

hoc Senatusconsultū loci habet nihil, uide
glo. in uer. cessante, in L. si. infra, eo.

De non numerata pecunia.

Hic Imperator tractat, quid Iuris sit, cū
exceptione non numeratæ pecuniæ. Si quis
enim debere se scripserit, quod sibi numera-
tum non est, de pecunia non numerata in-
tra biennium exceptionem opponere po-
test, §. pri. Instit. de literarum obliga. Nec
latere uolo iuuenem studiosum, pecuniam
in præsentititulo, pro qua uis re sumi, quā
quis, uel non numerauit, uel soluit, L. pe-
cuniæ uerbū, ff. de uerbo. significatione.

De Compensationibus.

Compensatio est debiti, & crediti inter
se contributio, L. prima, ff. eo. Verbi gra-
tia. Petrus debet mihi decē, & ego ei quinque
aureos. Si ego decem aureos & Petro peto,
quinque, quos ei debeo, compensare cogor,
& sic potero alios quinque aureos exigere.
Hoc nomine autem compensatio inuecta
est, quia nostra interest potius non soluere,
quam solutum repetere, L. iij. ff. eodem.

De Usuris.

Usurarum nomine, intellige quicquid
præter sortem alicui datur, iam in hoc titulo

EXEGESES TITV,

agitur, quomodo usuræ debeantur, quomodo exigi possint, et in quibus contractibus exigantur.

De Nautico scœnore.

Id est, de scœnore, quod impenditur in pecuniam nauticā: pecunia nautica est, quæ periculo creditoris in nauem recepta, transcienda cōmittitur. Porro periculum huius pecuniæ traiecticiæ, C. sic enim dicit Imperator in L. prima huius tituli, ad creditore pertinet, in L. prima, & in L. in nautica, ff. de eo. Et pertinet quidem periculum huius pecuniæ ad creditore, quoad debitor in locū, quo contendit, peruenerit. Et nisi forsitan iactura huius pecuniæ debitori iputari queat, ut qui locum nauigij non seruarit, negligētia merces in nauē deposuit, L. iij. hu. tit.

Depositi, uel contra,

Depositum, est quod custodiēdi gratia, alicui traditur, contrahitur uero re, obligatio in deposito, Institui, quib. mo. re contra obli. §. præterea. Et inde actio depositi quæ datur contra depositarium, id est, eū apud quem res est deposita, ut rē restituat, indic. §. præterea. Et in hac actione dolus tamen punitur iuxta lata culpa, quæ dolo æquatur, L. quod Nerua, ff. de depositi, §. si. ff. de eo. Porro,

LORVM CODICIS.

Porro titulus habet, uel contra, quod de actione depositi contraria intellige, quæ cō petit depositario simul & hæredi eius in eū qui deposuit, nomine impendiorū in rem depositam factorum.

Mandati uel contra.

Mandatum hic dicitur munus, quo q̄s gratuito quid amici nomine faciendum sibi sumit, inde actiones, quæ partim directa uel contraria. Directa congruit, quando interest eius, qui mandauit, sua nihil interest, hæc actio locum non habet. Verbi gratia. Mandauit Petro, ut domum mihi emeret, si mea intererat, ut domus emeretur, Petrus mandati mihi obstringitur. At si eam ipsam domum ego emi, & sic nihil intererat, hæc actio sopitur. Contraria actio ei, qui mandato facit satis cōgruit, ut si Petrus meo mandato mihi domum emit, mecum mandati agere potest, ut si nondum pecuniam uenditori numerarim, ei numerare cogar &c.

Si Seruus extero se emi mandauerit.

In hoc titulo Imperator agit, an seruus meus data Petro pecunia, & facta stipulatione de manumissione ab emp̄iōe, rogat

EXEGESES TITV,

Petrum, ut eum a me domino emat, & huius generis contractus aliquid momenti habeat. Et an ego serui dominus, illum in seruitutē postliminio retrahere possim, quod se cum ipsius peculio, & seruitute uindicare conatus sit, uide L. unicam huius tituli.

Pro Socio.

Societas est uel duorum uel pluriū conuentio, contracta ob commodiorem, & usum & quæstum, ut Institut. de societate, inde actio pro socio, quæ datur socio pro socio. Porro Imperator in hoc titulo agit, quādo robur obtineat societas, quādiu duret, quo modo contrahatur &c.

De contrahenda emptione, & uenditione.

Hic Imperator agit, quando contractus emptionis & uenditionis contrahatur, & asserit consensu perfici, si modo de precio, & quidem certo inter emptorem, & uenditorem conuentum sit, §. primo, institu. de emptione & uenditione.

De Hæreditate, uel actione uendita.

Summa huius tituli est, quid iuris sit in hæreditate uendita. Exempli gratia. Vendo Ioanni

LORVM CODICIS.

do Ioanni actionem meam, quæ mihi con-
gruit in Petrum; & ut paucis dicam, uende-
re actionem, est quod alias in L. nominis,
infra eo. uendere nomen dicitur, & in hac
actione hoc obseruandum est, uenditione
actionis etiã ignorante, uel etiã eo inuito fie-
ri posse, L. nominis uenditio, eo. titulo.

**Quæ res uendi non possunt, &
qui uendere, & mercari uetãtur:**

Hic titulus in L. facile se ipsum, liquido
illustrabit, hoc unum studiosum iuuenẽ ad
monere uolo, in L. prima huius tituli esse,
quasdam uoces, quæ in exemplaribus ser-
me corrupte legantur, sunt uero Emblata,
Oxyblata. Tu lege *ἐμβαπτα*, hoc est, uestes
intinctas purpura, uel alio colore, lege oxy-
blapta, uel, ut Alciatus legendũ putat, oxo-
blapta, siquidem Suidas scribit *ὄξος τιν-*
cturam fuisse, quia Phœnices uestimenta
tinxerunt.

Quæ res exportari non debeant.

Hic titulus quoq; clarior est, quã ut ulla
uerborum luce indigeat.

**De patribus, qui filios suos
distraxerunt.**

EXEGESES TITV.

Non licere patri filium suum, aut uēdere, aut oppignorare, sub capitis pœna, nisi si extrema, & fame, & inopia rei familiaris facere urgeatur, in L. prima, & secūda, eodem titulo.

De rescindenda uenditione.

In hoc titulo agit, quo pacto uēditio integra rescindatur. Rescinditur uero, si dolo emptor egerit, beneficio actionis, de dolo, & hoc si dolus causam cōtractu dederit, in L. elegāter ff. de dolo, et infra, L. si dolo, eo. d.

Quando liceat ab emptione discedere.

Titulus hic, apertus satis est, obseruatum quod re integra contractus emptionis & uenditionis utriusq; partis consensu rōpatur, L. prima, eo. titulo.

Si propter publicas pensitationes, uenditio fuerit celebrata.

Quomodo ob tributa non soluta, uel alias res Reipub. debitas non præstitas, uenditio & fiat, & rescindatur, hic titu. aperit.

Sine censu, & reliquis fundum comparari non posse.

Imperator in hoc titulo interdicit, ne q̄s fundum

LORVM CODICIS.

fundum emat tali conditione, ne aut inter-
grum censum præstet, ubi tempore iam exa-
cto, ne teruncius quidem solutus sit. Aut si
quid dissoluit, ne quod census restat, præsta-
re cogatur &c.

De periculo & cōmodo rei uenditæ:

Summa huius tituli est, quando uel peri-
culum, uel commodum rei uenditæ, aut ad
emptorem aut uenditorē pertineat. Et hoc
fere dici solet, quod uenditione omnibus nu-
meris absoluta, omne cōmodum iuxta dā-
num rei uenditæ, ad emptorem redundat,
Lege prima, infra eō.

De actionibus empti, & uenditi.

Hoc est, de actionibus, quæ congruunt,
& ex empto & uendito, siquidem empto-
ri, ut res tradatur, actio empti datur, uendi-
tori, ut precium accipiat: congruit actio ex
uendito, uide hic in multis Legibus.

Si quis alteri, uel sibi sub alte-
rius nomine, uel aliena pecunia,
emerit.

In hoc titulo pulchra traduntur, de illis

EXEGESES TITV

speciebus & casibus, quibus aut aliquis, in procurator emit sibi rem aliquā alterius nomine, aut aliena quidem pecunia rem emit, sed nomine suo. Vide totum titulum.

Derebus alienis non alienandis, & de prohibita rerum alienatione, uel hypotheca.

Nemini est copia alienandi rem alienam. Etenim nemo eius rei, quæ sua non est, aliterum dominum constituere potest. Nam nemo plus Iuris in alium transferre potest, quam ipse habet, L. traditio, ff. de acqui. rerum domi. Sunt tamen species quædam, quibus ut maxime quis rerum dominus non sit, eas tamen alienare potest, de quibus uide Instit. quibus aliena licet, uel non.

De Cōmunium rerum alienatione.

Quādo rerum alienarum alienatio usus pari possit, hic Imperator agit.

Rem alienam gerentibus, non interdici rerum suarū alienatione.

Hic titulus apertior est, quam ut ullis uerbis explicandus sit.

De pactis

LORVM CODICIS.

De pactis inter emptorem, &
uenditorem compositis.

Ex hoc titulo discitur, q̄ pacto emptor,
& uenditor in contractu pactum, e quo cō
tractus legē accipiat, inire possint. Vbi obi
ter iuuenes illam regulam discāt, Ex pacto
contractus legem accipere, ut in regula cō
tractus, ff. de reg. Iuris.

Si seruus exportandus uæneat.

In hoc titulo differitur, quid Iuris sit, si
seruus exportandus. i. qui certo in loco, cer
ta in urbe cōmorari non potest, uæneat, id
est, uenundetur.

Si mancipiū ita uæneat, ne pro
stituat.

Hic Imperator tractat, quid iuris sit, si
mancipium, hoc est, serua uæneat, ne pro
stituat turpi quæstui exercendo.

Si mancipium ita fuerit aliena
tū, ut manumittatur, uel contra.

Hic titulus, seipsum declarat.

De ædilitijs actionibus,

Ædiles habebant quasdam actiones in re
bus quibusdam, Insti. de Iure natu. Gen. &

EXEGESES TITV

Ciui. §. proponerent, de quib. hic titulus differit. Porro, q̄ ediles quōdam fuerint, ex Fenestella iuuenis studiosus discere poterit.

De monopolijis, & conuentu negociatorum illicito, uel artificio ergo laborū, nec nō balnearum prohibitis, & pactiōibus illicitis.

Monopolium, est cum penes unum alium quem uendendi potestas existit, ἀπὸ τῶν ἄλλων καὶ πωλέομαι, id quod fit, cum unus solus aliquod genus mercaturę uniuersum emit, ut solus uendat precium pro suo arbitrio statuēs. Cæterum, monopolia in hoc titulo prohibentur, prohibet etiam Imperator ne ἐργασάβοι, id est, operarij artifices, opera, quę inchoarunt, alijs ne absoluant, paciscantur. Tum ne balneatores, inter se pactum ineant, ne alia, quam qua inter se conuenerūt pecunia, balneis uti liceat. Breuiter omnes illicitas pactiōnes, hic tit. prohibet.

De nūdinis, et mercationibus.

Summa tituli est, ne nundinarum tēporē, n̄ quibus nundinæ concessæ sunt, aut negociatores conueniant, aut merces eorū sequestrēt, aut quoq̄ modo illis molesti sint.

in L. unica, eo.

De uecti

LORVM CODICIS:

De Vectigalibus, & cōmissis.

Pro quibus rebus uectigal non præstetur, & pro quibus præstetur, hic titu. ostendit. Tum, quæ pœna sit eius, qui in cōmissum cadat, hoc est, qui alicubi aliqd uehēs, uectigal non soluit, pœna uero est confiscatio rerum, quæ uehuntur.

Vectigalia noua institui non posse.

Hic titulus satis apertus est.

De Commertijs, & mercatoribus.

In hoc titulo Imperator praua quædam negociatorum, & mercatorum, quæ sub Cæsare degunt, recenset. Tum quædam, quæ omnibus mercatoribus obseruanda sint, cuiusmodi existunt, ne aut pro mancipijs, aut alijs rebus barbaris aurum imperent, L. secunda, eo. Tum uult, ut negociationes in locis statutis exercentur. Ad hæc nobiles & negotiationibus se abstinere uult, L. nobiliores eo.

De rerum permutatione, & de præscriptis uerbis.

Contractus rerum permutationis non

EXEGESES TITV.

nullam actionem parit, nisi res quæ permu-
tantur, interueniant, unde non tam ex re
interuentu, quam pacto, quod præcedit,
agitur, Et quidem bifariam, & conditione
ob causam, & præscriptis uerbis. Porro,
actio præscriptis uerbis, locum sibi uendi-
cat in pactis, quæ in continenti, ut ita dicā,
fiunt, in cuiuscunq; generis contractu, L.
secūda, C. de pactis inter empto. & uēdito.
Vēdicat et hæc actio sibi locum in tribus cō-
tractib. anonymis, do ut des, do ut facias,
facio ut facias, L. naturalis, §. primo & ff.
ff. de præscrip. uer.

De Locato, & conducto.

Quid in hoc titulo tradatur, ex uerbis
eius nemo non, ut nullus moneā assequer.

De Iure Emphiteotico.

Olim conducebant homines fundos, ar-
gros, & si quæ alia erant loca soli, ea lege,
ut meliora reddere uellent, inde Emphiteo-
sis. i. melioratio dicitur, & contractus Em-
phiteoticus. i. contractus res soli meliores
reddēdi, q non nisi scriptura intercedēte cō-
trahitur, L. prima, tum, & domini,
& Emphiteotæ consensu, De
hoc contractu, hic titu.
diserte disputat.

LIBER V.

De Sponsalibus, & arris spon
salitijs, & proxenetis.

Sponsalia dicuntur, mentio & repromissio futurarum nuptiarum, L. prima. ff. de sponsa. Arræ id genus munera dicuntur, quæ sponsaliorum nomine dantur, unde sponsalitiæ arræ, à Iustiniano uocantur. Proxenetæ, proprie significat eum, qui inter alios quos est conciliator, & medius, unde arræ proxeneticiæ dicuntur, dona, quæ sponsam & sponsum inter se conciliant & iungunt. Explicatis his uocibus, iam ad summam tituli exponendam progrediamur. Imperator in hoc titulo agit, quod in sponsalibus distractis, utriusque liberum sit nouum matrimonium contrahere, & quoadiu sponsa sponsum absentem expectare debeat. Agit etiam quid iuris sit, cum Arris sponsaliorum nomine datis, si prius uel sponsa, uel sponsum decedat, quam nuptiæ ineantur. Denique, an uel tutor, uel curator, sponsalia per patrem puellæ contracta, distrahere queat, uide Leges tituli.

EXEGESES TITV.

Si Rector prouinciæ, uel ad eum
pertinentes sponsalicias dede-
rint arras.

Ad eum pertinere intelliguntur, filij, ne-
potes, propinqui, cōsiliarij, domestici, qui-
bus omnib. copia non est ineundi nuptias
cum ea muliere, quæ uel de prouincia oriū-
da est, uel ibi commoratur, Sponsaliorum
tamen contrahendorum illis facultas datur,
L. si quis officium, ff. de ritu nuptiarū. Por-
ro, Ius Canonicum aliter hac de re statuit,
quod ea in specie sequendum est.

De donationibus ante nuptias
uel propter nuptias, & spōsalitijs.

Hunc titulū paucis explicat Imperator,
in Insti. de donationib. §. est et aliud genus.

De incestis, & inutilibus.

Interpretes ita ferme secernunt incestas
nuptias, & inutiles, quod illæ sint quæ in-
ter collaterales, & adfines contrahantur, in
L. si adulterium, ff. de adulte. Hæ uero, ne-
pe inutiles, quæ aduersus Leges ineantur.
Iam in hoc titulo Imperator agit, quib. pec-
nis adficiendi sint, qui uel incestas, uel inu-
tiles nuptias contrahant.

De interditi

LORVM CODICIS:

De interdicto matrimonio inter pupillam, & tutorem, seu curatorem, filiosq; eorum.

Hic Imperator non uult, ut uel tutor pupillam ducat, uel curator adultam. Cæterus, Ius Canonicum aliter decernit.

Si quacunq; præditus potestate, uel ad eum pertinentes, ad suppositarum Iurisdictioni suæ aspirare tentauerit nuptias.

In hoc titulo Impator prohibet, ne magistratus aliquis, uel maior, uel minor prætextu potestatis, aut cum uirgine, aut cum uidua suæ iurisdictioni subdita, matrimoniū ineat, id quod etiam de Iure Ciuili locū habet: secus est de Iure Canonico, quod tales personas matrimonium contrahere nō uetat. Contrahere igitur possunt per C. cum apud de sponsa.

Si nuptiæ ex rescripto petantur.

Quid Iuris sit, si nuptiæ, quæ alioqui nō admittuntur, ex rescripto Imperatoris petantur, ut ipse, quæ sua est autoritas, per rescriptum aliquas personas Legibus soluat.

EXEGESES TITV.

De secundis nuptijs.

Quando mulier ad nuptias secundas ire, hoc est, secundum nubere possit, hic statuitur. Est uero hæc summa, mulierem intra annum ab obitu mariti, secundum nubere non debere, pœnam datura, si id fecerit, in qua specie quoq; aliter Ius Canonicum statuit, in C. ult. penult. eo. titulo.

Si secundo nupserit mulier, cui maritus usumfructum reliquit.

Si mulier, cui maritus usumfructum rerum suarum, mortem obiens reliquit, secundo nupserit, ususfructus damnus facit, & filijs prioris mariti ex eo die quo nupsit, restituere cogitur, ut in L. prima, eo. licet Iure Auten. quod in eo. titu. adscriptum est, secus statutum sit.

De dotis promissione, & nuda pollicitatione.

Promissio dotis partim fit per stipulationem, partim sine stipulatione. Pollicitatio uero, est solius efferentis promissio, L. iij. de pollicita. Iam summa tituli est, quod si dos per stipulationem promissa sit, & aliquid certi promissum conditione certi agendum esse. Sin uero incerti quid promissum sit, ex stipulatu

LORVM CODICIS.

pulatur agi, ut Institut. de uerbo. obliga. in pub. Porro, si dos nuda pollicitatione constituta sit, ex Iuris cōmunis sanctione, nulla actio oritur, L. si tibi, C. locati: & L. legē, C. de pactis. At uero alia est ratio in dote, ex priuilegio concessa, L. ad exactionē, co.

De Iure dotium.

Varium est dotium Ius, nā aliquod habet respectum actionis, quæ olim locum sibi uendicabat in repetenda dote, de quo Iure uide titu. C. de rei uxori. actio. Est & Ius quoddā, quod statuit quib. cōgruat actio, & in quos, quibus nō congruat actio, ad repetendam dotem, de quo Iure, L. titu. in, ff. & C. de solu. matri. Deniq; est Ius, quod præscribit rationem constituendi dotem, quod statuit, cuius uel damno, uel lucro cōstitutio dotis fieri possit, & de hoc Iure, in præsentu titulo pertractatur.

De rei uxoriæ actione, in exstipulatione transfusa, & de natura dotibus præstita.

In hoc titulo Imperator tractat de Iure, actione, qua dotes petuntur, repetuntur. Et, quia iam olim hac in re utebantur ueteres actione rei uxoriæ, hæc abrogata est, &

EXEGESES TIT V

in locū eius suffecta actio ex stipulatu. Porro, suspitio est, mulierem nunquā non stipulatam esse dotem sibi reddi, quamuis stipulata nō sit, quæ suspitio, uel præsumptio Legis esse, fertur; agitur ergo hic de actione ex stipulatu.

De pactis & conuentis, tam super dote, quā donatione ante nuptias, & paraphernis.

In hoc titulo Imperator disputat, quibus modis partes etiā super dote, & donatione ante nuptias: denique super paraphernis, id est, donis, præter dotem, ab uxore marito datis, pacisci queant.

De dote cauta, nō numerata.

Quid Iuris sit, si mulier marito caueat dotem, id est, promittat dotem, & tandem ei non numeret, hic differitur.

De donationibus, inter uirū, & uxorem, & a parentibus in liberos factis, & rati habitione.

Maritus & coniunx, se mutuis donationibus ornare prohibentur, ne amor eorū torpeat, L. prima, ff. eo. Nec pater, filio aliquid donare per lus poterit, quoniam unius

LORVM CODICIS.

unius psonę loco existunt, L. si. C. de im-
pub. & alijs substi. Excipiuntur tamen ca-
sus in quib. pater filium donationibus adfi-
cere potest, ut si qd ei in dotē det, ut si qd in
donationem ppter nuptias ei largiat &c.

De repudijs, & diuortijs, & iu- dicio de moribus sublato.

Diuortium proprie est, si uir & uxor se
parentur. Repudium uero, si spōsus a spō-
sa dirimatur, quanquā hæc uocabula fere
confunduntur. Porro, in hoc titulo Impar-
tor recenset causas, propter quas maritus
uxorem repudiare possit, in L. consensu,
infra eo. Cæterum, de Iure Canonico, ut
obiter id moneam, solum adulterium, ma-
trimoniū contractum dirimit, in C. ex pu-
blico de cōuersa. coniuga. Adhæc, nec ma-
ritus ob mores quosdā agrestes & inuere-
cundos, uxorem suam & se repudiare pōt.
Vxoris enim mores noueris, non oderis,
et hoc uult tit. & iudicio de morib. sublato.

Solutio matrimonii, quemad- modum dos petatur.

In hoc titulo Imperator agit, quomo-
do dos repetatur matrimonio, aut diuor-
tio, aut morte dirempto, & quib. actioni-

EXEGESES TITV

bus, pro dote data recuperanda, locus sit
hic tractatur.

**Si dos constante matrimonio,
soluta fuerit.**

Si constante matrimonio, dos legitima
ex causa soluta per maritū fuit, dotis datae
conditio nō datur. Sin uero nulla iusta cau-
sa intercedente, dos a marito soluta est, dos
a marito repeti potest, etiamsi uxor morte
obijt, in L. unica, eo. titulo.

**Ne Fideiussores, uel mandato-
res dotium dentur.**

Mulieris non est, a uiro dotis & confer-
trandæ, & restituendæ gratia, cautionē exi-
gere: ratio in promptu est, in L. ij. infra.
eo. ne generetur inter eos perfidia.

Rerum amotarum.

Hæc actio inter maritū & uxorem, locū
sibi uēdicat, cuius loco alioqui est actio fur-
ti inter extraneos prodita. Neq; uero mari-
tus in uxore hac actione uti potest, nisi res
mariti dolo ab uxore amoueantur, & sub-
trahantur, L. contra. ff. eo. In hac actione,
si ad summū res uenit, restituit res quodcūq;
modo alienata, L. si concubina, §.
non solum, ff. eodem.

Nepro

LORVM CODICIS.

Ne pro dote mulieris, bona
quondam mariti addicantur, id
est, in solutum dentur.

Quid hic titulus uelit, ex suis ipsius uer-
dis, coniectatu est facile.

De fundo dotali.

Quando fundus dotalis, id est dotis ui-
ce, ab uxore marito datus, alienari possit,
hic differitur, qua de re, uide & Institut. q-
bus alienari licet, uel non, in §. primo.

Diuortio facto, apud quem li-
beri morari uel educari debeant.

Hic titulus clarus est.

De alendis liberis a parētibus.

Nec hic titu. ulla interpretatione indiget.

De Concubinis.

Marito nō licere, concubinam habere,
hic titulus tractat.

De Naturalibus liberis, & ma-
tribus eorum, ex quibus causis iu-
sti efficiantur.

Filij naturales dicuntur ij, qui ex concu-
binis nascuntur. Iam in hoc titulo Impera-

EXEGESES TITV

tor differit, quantum huius generis liberis, uel inter uiuos, uel testamento relinqui possit. Tum, quibus ex causis iusti fiant, id est, natalibus restituantur, & in parentum potestatem redigantur.

De testamentaria tutela.

Hunc titulum exponit Imperator, in Institut. eodem titulo.

De confirmando tutore.

Summa tituli est, tutorem per prætoris confirmari, & approbari posse.

De Legitima tutela.

Hic titulus quoque, in Institut. eodem titulo explicatur.

Qui petant tutores, uel curatores.

Hic titulus clarior est, quam ut ullam uerbis lucem desideret, hoc tamen nolo quod fugiat, adolescentes urgente extrema necessitate, quod telum acerrimum est, curatorem ad litē petere posse, infra eo. li. pri.

Vbi petantur tutores, uel curatores.

Pupillus eo loci, uel tutorem, uel curatorem petet, e quo aut ortus est, aut ubi patrimonium

LORVM CODICIS.

imonium habet, aut ubi commoratur,
L. prima, eodem.

De Tutoribus, uel Curatoribus illustrium, uel clarissimarum prouinciarum.

Cuius generis illustrium uel clarissimarum personarum, uel tutores, uel curatores esse debeant, hic titulus aperit.

Qui dare Tutores, uel curatores, & qui dari possunt, uel non.

Hic titulus satis per se apertus est.

Quando mulier tutelæ officio fungi potest.

Mulier regulariter tutoris munere, fungi non potest, quando id munus uirile est, L. prima, infra eo quod uero consentaneum est, nisi tutelam filiorum a principe impetret, L. ult. ff. de tute. Tum si iuret, & renunciet Senatusconsulto Velleiano, iuxta omnem legitimum præsidio, ac omnem suam facultatem in filiorum potestatem redigat, L. ult. eo. Et hoc iure Codicis decretum est. Porro, iure Autentico, mulier tutoribus, tam legitimis, quam datiuis præfertur, uide Autentico. & auisæ in hoc titulo.

EXEGESES TITV

In quibus casibus Tutorē, uel
curatorem habenti, tutor uel cura
tor dari potest.

Regulariter tutor, non potest dari habē
ti tutorē, quæ regula in aliquot casibus, hic
in titulo enumeratis, claudicat.

De administratione Tutorum
uel curatorū, & pecunia pupillar
ri sceneranda, uel deponenda.

Nec tutor nec curator se administratiō
muneris sui ingerere potest, nisi rationariū
confecerit, L. si. §. ult. C. de arbi. tute. Tū
& exigitur, ut uterq; eorū iuret se fide, quā
potest optima res, administraturum esse, in
L. de creationibus, C. de Episco. aud. Ac
cedit his, quod nec curator, nec tutor cū
pecunia pupillari scenerare possit, ut in Au
ten. nouissime in eo. titu. positis. Excipiunt
tur duo casus, in dic. Auten. relatos.

De periculo tutorum, uel Cu
ratorum.

Omnia pericula, quæ rebus pupillo
rum, uel dolo, uel lata culpa, uel etiam leui
cōmittuntur, in tutorum iuxta curatorū ca
pita redundant, L. quicqd, C. arbit. tuto.
Exceptis

LORVM CODICIS.

Exceptis duobus casibus, partim si prædica minus idonea emerint, hac enim specie latam culpam tutores tantum præstant, L. tutor, q̄ reperto §. cōpetit, ff. de administra- tuto. Partim si quid fortuito euenit, in tuto- ris caput non recedit, L. si res, infra eo.

Quando ex pacto tutoris, uel curatoris, minores agere uel conueniri possint.

Finite tutela, iure ipso exigente, actiões quæ tutori intentandæ erant, pupillo inten- rantur, L. prima, infra eodem. Nisi forsità finita tutela, tutor facta nouatiõe, in se obli- gationis onus sustulerit, L. post mortē. ff. eo. Tum, nisi tutor, doli iuxta culpæ ergo obstringi cœperit, L. Iulianus. §. si uendi- tor, ff. de actio. empti.

Si ex pluribus tutoribus, uel curatoribus, omnes, uel unus a- gere pro minore, uel conueniri possint.

Vbi plures tutela fungantur, etiã unus tantū, & agit, & conuenit, pupilli nomine, Nisi forsità tutelæ administratio partita est, L. prima, & secunda, infra eodem.

EXEGESES TITV.

Ne tutor uel curator, uectigalia conducat.

Tutor uectigalia cōducere non potest, hac gratia, quod omnia bona eius, qui conducit aliquid a fisco, fisco sunt obligata, L. prima, C. in quib. cau. pig. cōtraha. At cū antehac bona, quæ tutor possidet, pupillo obligata existant, L. officio. C. de admistr. tuto. bona unius duobus obstringerentur, & sic tutor crimen stellionatus incidere, L. tutor, §. cōtrariū. ff. de pigno. actio.

De tutore, uel curatore, qui nō satisfecit.

Hunc titulum explicat Imperator, in Institut. de satisfecit. tuto.

De suspectis tutoribus, uel curatoribus.

Et hūc titulum, in Institut. expositū habes.

De in litem dando tutore, uel curatore.

Tutor ad litem dari non potest, quando is non datur certæ rei uel causæ, Institut. qui dare tuto. in testamē. posset, §. certe. Sed hodie receptū est, ut si minori cū tutore lis intercedat, curator constituatur, quāuis olim ad litem

LORVM CODICIS.

ad litem prætorius tutor eligebatur, Inst. tit.
de autho. tuto. & curato. §. finali.

**De eo, qui pro tutore uel cura
tore negotia gessit.**

In eum, qui ignarus an sit tutor, uel cur
rator, se, & pro tutore, uel curatore gessit,
datur primo omnium actio pro tutelæ, ut
uocant, deinde actio utilis negotiorum ge
storum: sin uterq; cõpertum habuit, se nec
tutorẽ, nec curatorem esse, & tamen uterq;
in munus se intrusit, in utrũq; actio directa
negotiorum gestorum, conceditur, L. iij.
§. hac ratione, ff. de nego. gestis.

Si mater indẽnitatem promiserit.

Quid iuris sit, si tutor pupillo indemni
tatem promittat, in hoc titulo disseritur.

**Si tutor contra uolũtatem ma
tris datus sit.**

Tutor contra uoluntatem matris datus
citra labem infamiæ submouetur, nisi cau
sa adsit, propter quã infamia ei inuri debe
at, L. unica, infra eodem.

**Vt causæ post pũbertatem ad
sit tutor.**

Titulus est clarus.

EXEGESES TITV

· Vbi pupilli educari debeant.

Pupilli apud matrem, nisi secundum nupserit, educari debent: sin uero nupserit, iudex ubi Pupilli educandi sint, decernet.

Dealimentis pupillo præstādis.

Pro patrimoniū uiribus, pupillo alimenta impertiantur, L. fi. infra eodem.

Arbitrium tutelæ.

Id est, de arbitraria actiōe tutelæ, ut quæ in Iudicis arbitrio posita est, & datur pupillo pariter, & hæredibus in eum, qui quondam tutor fuit iuxta hæredes eius pro reddenda ratione, L. penul. infra eodem.

De diuidenda tutela.

In hoc titulo differitur, qua ratione potest tutelam depositam tutores testamentarij legitimi, datui, rationem reddere debeant. Et enim, non raro plures tutores dantur, non raro tutelam ipsi inter se partiuntur. Tum, an is, qui soluendo est, pro his, qui facere solent non possunt, obstringatur.

De in litem iurando.

In litem iurare, est suo ipsius iuramento rei, quæ in lite. i. in iudicio petitur, æstimationem inire, & pro quanto ea carere nolit firmare, de hoc iuramento præsens titulus disputat. De hæredib.

LORVM CODICIS.

De hæredibus tutorum, uel
curatorum.

Hic differitur qua ratione, & obstringatur, & cõueniantur heredes, parentũ loco.

Si tutor uel curator non gessit.

Tutor etiam, propter res male gestas à suo contutore, quem non suspecte detulit, obstringitur.

De usuris pupillaribus.

Quomodo usuræ pupillares .i. quæ ex pecunia pupillorum accipiuntur, iure exigantur, hic titulus differit.

De fideiussoribus tutorũ, uel
curatorum.

Olim optio dabat minoribus, an prius fideiussores, quam tutores conuenire uel lent. Tũ, an a fideiussoribus partẽ, & a tutoribus etiam partem exigere cuperent, L. prima, ff. eo. titu. At hodie receptum est, ut ante primarij debitores cõueniantur, q̃ fideiussores, in Auten. de fideiusso. §. i. colla. i.

De auctoritate præstanda.

Hunc titulum Imperator exponit, in la
titu. de autho. tutor. & curato.

EXEGESES TITV.

Quādo tutores, uel curatores
esse definant.

Et hunc titulum uide expositum in Insti.
quibus modis finitur tutela.

De actione a tutore, seu curato
re dando.

Quādo, tam tutor, quā curator, actorem
in causa pupilli constituere possit, in hoc ti-
tulo dicitur, uide & Institu. de curato. §. si.

De excusationibus tutorum,
& curatorum, & tēporibus eorū.

Hic titulus apertus est, & explicatur in In-
stitut. eodem titulo.

Si tutor uel curator falsis allega-
tionibus excusatus sit.

Falsa allegatio causæ, neminem nec a tu-
tela, nec cura uindicat, §. ultimo, Institut.
de excusa. tutorum.

Si tutor uel curator Reipub.
causa abfuerit.

Quandiu uel tutor uel curator Reipub.
causa abest, tam a tutela, quam a cura liber
est. Cæterum, dum quis uel curator, uel tu-
tor Reipub.

LORVM CODICIS.

tor Reipub. causa abest, interim, alium in
suum ipsius locum surrogare, debet, L. tu-
tores, §. qse, ff. de administr. tuto. uel cura.

De excusatione ueteranorum.

Veterani milites, qui honeste ab Impe-
ratore, post uiginti annorū stipendia exau-
torantur, a tutelis præterquā filiorum uete-
ranorum, uel cōmilitonum suorum, libe-
rantur, nec pluribus tutelis, quā una onerari possunt, L. prima, eo. titulo.

Qui numero liberorum se excusant.

Hunc titulum, Imperator in Institut. de excusa. tuto. §. primo, exponit.

Qui morbo se excusant.

Et hic titulus clarior est, quam, ut ullis uerbis illustrandus sit.

Qui ætate se excusant.

Hic quoq; titulus apertus est.

Qui numero tutelarum.

Vide Institut. de excusa. tuto. §. item tria.

De curatore furiosi, uel prodigi.

Hunc titulum, quia apertus est, exponere non stat sententia.

EXEGESES TITV.

De predijs, & alijs rebus minorum, sine decreto nō alienandis.

Hic quoq; titulus clarus existit.

Quando decreto opus est.

In hoc titulo differitur, quod quādo minor & principe Ius alienandi res suas constitutus est, decreto, id est, cōsensu Iudicis, opus non esse, &c.

Si quis ignorans rem minoris esse, sine decreto comparauerit.

Quid Iuris sit, si quis absq; decreto ignorans rem minoris esse, ab extraneo emat, differitur.

Si maior factus, alienationē factā sine decreto ratam habuerit.

Si uel pupillus, uel adultus maior factus, rem aliquam uenditam ratam habuerit, id est, comprobauerit, uenditio rescindi non potest. Cæterū, si maior factus ignorans sibi ultra dimidium iusti precij fucum factum uenditionem, uel a tutore, uel curatore inuitam corroborauerit, uenditorem conueniendi copia datur, ut uel reddita pecunia, possessionē una cū fructibus restituat, uel qđ pecuniæ iustæ deest, sarciat; infra eo. L. prima. De magistra

LORVM CODICIS.

De magistratibus cōueniēdis.

Hunc titulum interpretatur Imperator,
in Institut. § sciendum autem de satisfatio-
ne tutorum, uel curatorum.

LIBER VI.

De seruis fugitiuis, & libertis,
mācipijsq; ciuitatum artificibus,
& ad diuersa opera deputatis, &
ad rem priuatam, uel Domini-
cam pertinentibus.

IN hoc titulo Imperator docet, quid Iuris
sit, cum seruis priuatorum, fisci, Impera-
toris. Tum, quid Iuris sit, cum libertis ci-
uitatum, & artificum diuersis operibus de-
stinatorum, &c.

De furtis, & seruo corrupto.

In hoc titulo habes, quid Iuris sit, si aut
q; emat rem furto subtractā, aut rem furto
surreptam, possideat. Tū, agitur de actione
serui corrupti, quę domino, cuius seruus
corruptus est, datur.

EXEGESES TITV.

De operis libertorum.

Quas opas libertus patrono suo debeat, Imperator hic disserit. De operis libertorum elegantissime disputat, unicum Juriscōsultorum ornamentum, Vdalricus Zasius, in L. si nō sortē, §. libertus, ff. de cōdic. indeb.

De bonis libertorum, & iure patronatus.

Hic Imperator tractat, patrono esse ius succedēdi in bonis liberti. Tum de iure patronatus, quod in uarijs rebus uertitur, de quibus, si lubet, uide Gloss, Instit. de succel. libert. in §. tum uero maiores in uerbo repleatur.

Si in fraudem patroni, a libertis, alienatio facta.

In hoc titulo disputatur, patronū posse libertum, qui per fraudem ei alienatus sit, reuocare.

De obsequijs patrono præstādis.

Id est, de honoris exhibitione, & reuerētiā uerecundia, & liberto patrono, manumissionis gratia præstandis, L. liberto, ff. co.

Libertis, & eorum liberis.

Hic titulus sui ipsius interpretis est.

De iure

LORVM CODICIS.

De lure aureorum annulorū,
& de natalibus restituendis.

Lus aureorum annulorum donare apud antiquos erat, id ferme quod equitem face-
re dicimus. Porro, natalibus restitui, est in
hoc titulo, quando libertus patronatus ob-
seruatione liberatur, iam de utroq; nimirum
tam de lure aureorum annulorum, quam
nataliū restitutione, in hoc titulo differitur.

Qui admitti ad bonorum pos-
sessionem possunt, & intra quod
tempus.

Ad bonorum possessionem petendam,
admittitur liber filiusfamilias maior xxv.
annis. Et seruus, bonorum possessionē pe-
tere non potest, nisi prætor de eius condi-
tione certior factus, eum admiserit. Tū nec
impubes per se, sed per tutorem bonorum
possessionem petere potest. Porro, liber in
tra anni ualidū spatiū, agnati, & cognati in-
tra certum dies utiles bonorum possessionē
petere ualent.

Quando non petentium par-
tes, petentibus accrescunt.
Si duobus est delata bonorū possessio,

EXEGESES TITV

& alter eam, uel repudiat, uel quia tempore exclusus est, eius pars alteri accrescit, L. tertia, §. ulti. ff. de bonorum possess.

De bonorum possessione secundum tabulas.

Bonorum possessio, secundum tabulas scriptis hæredibus defertur, quod si illi defuncti sunt, substituti uocantur, quod si nec hi presentis sunt, eius substituti accersantur, L. secunda, §. defertur. ff. eodem.

De bonorum possessione contra tabulas, quam Prætor liberis pollicetur.

Hæc bonorum possessio, defertur liberis naturalibus, et legitimis, uel legitimis tantum nimirum adoptiuis, præcipue huius bonorum possessionis participes sunt emancipati, &c.

De bonorum possessione contra tabulas liberti, quæ patronis, liberisque eorum datur.

Bonorum possessio patrono defertur, eadem lege, si hæreditas, uel ab uno ex hæredibus sit adita. Alia ratio est, cum bonorum possessione contra tabulas, quæ liberis tantum communicantur. Vnde

FORVM CODICIS:

Vnde liberi.

Hæc bonorum possessio, à Præatore in-
ducta est, cum, ut emancipati bonis pater-
nis potiuntur, §. emancipati, Institut. tum
ut non emancipati bonis patris fruuntur,
ut non emancipati bonis patris fruuntur,
idq; ex iure ab intestato, hoc est, ex lege ta-
bularum. xij. §. primo, Institut. de hæredi-
quæ ab intestato deferuntur, præterea hæc
bonorum possessio datur ijs, quibus datur
bonorum possessio contra tabulas, L. pri.
§. recte. ff. si tabulæ testa. null. ex.

Vnde legitimi, & unde cognati.

Hæc bonorum possessione, tam agnati, quàm
cognati, ad bonorum possessionem admittuntur.

De successorio edicto.

Hoc edictum successorium, a præatore in-
uentum est, ut si prior bonorum possessio,
uel repudiet, uel nõ perat, alter admittatur,
L. prima, infra eo. titulo.

De Carboniano edicto.

Carbonianum edictum inuentum est, ut
consulatur impuberi, cui de statu mouetur
quæstio. Nimirum, an filius huius uel istius
sit, uel quâdo negatur bona, quæ petit, pa-
tris fuisse. Hoc certe edicto, impubes ad ip-
scitur possessionem bonorum corporalium,

EXEGESES TITV.

quæ in hæreditate sunt, non secus ac ei in
la status controuersia mora esset.

Vnde uir, & uxor.

Per hoc edictum, Prætor, uirum ad bo
na uxoris, & uxorem, ad bona uiri, si nul
lus hæres adsit uocat, etiam fisco excluso, in
L. unica, infra eodem.

De repudianda bonorum pos
sessione.

Quomodo, & qui bonorum possessio
nem repudiare possint, hic differitur.

De collationibus.

Quomodo fiant bonorum collationes,
id est, quomodo bona in medium confer
tur, in hoc titulo tractatur.

De testamento militis.

Hic titu. explicat Impera. in Instit. eo. tit.

De testamentis, & quæadmo
dum testamenta ordinentur.

Quid in hoc titulo tradatur, ex eius uer
bis facile intelligi potest.

De hæredib. instituendis, & qua
psonæ heredes institui nō possunt.

Et hic titulus satis apertus est.

De Instit.

LORVM CODICIS.

De institutionibus, & substitutionibus, et restitutionibus sub conditione factis.

In hoc titulo tractatur quomodo quis instituitur, & substituitur, & restituatur hæres: quid autem sit instituere, quid substituere, nemo non qui Latinæ linguæ mediocriter gnarus est, intelligit.

De impuberum, & alijs substitutionibus.

Substitutionum, uaria sunt genera, quædam est directa, quando nullo intercedente, aliquis hereditatem eius, qui deest, capit, quædam est obliqua, hæc est precaria, uel fideicommissaria, de qua in Institut. de singulis rebus per fideicō. hære. §. directa. Tum directorum, alia est uulgaris, alia pupillaris, alia paradigmatica, siue exemplaris, alia cōpendiosa, de quib. in hoc titulo tractatur.

De necessarijs seruis hæredibus instituendis uel substituendis.

Quid hic titu. sibi uelit, uerba eius declarant, hoc modo, dicam necessarium seruū hæredē ita appellari, quod institutus hæres siue nolit, siue uelit, ab obitu testatoris liber

EXEGESES TITV

& hæres euadit, Institut. de hæredib. qua
& diffe. §. primo.

De liberis præteritis, & exhæredatis.

Hunc titulum exponit Imperator, in Institut. de exhæredatione liberorum, id est, filiorum, neptiū, & aliorū descendentiū, in L. liberorum, ff. de uerbo. signifi.

De posthumis hæredibus instituendis, uel exhæredandis, uel præteritis.

In hoc titulo Imperator tractat, quomodo posthumi & hæredes instituendi, & exhæredandi sint, & qd iuris sit, si prætereant.

De iure deliberandi, & adenda uel acquirenda hæreditate.

In hoc titulo Imperator agit, quid iuris in deliberando, an quis uel adeat, uel repudiet hæreditatem. Interpretes annotarunt, hæreditatem adiri ab extraneo: acquiri a quocūq; tam suo, quam extraneo, an uero id ratū sit per omnia, uiderint ipsi. Porro, ut obiter hoc moneā, ex Festo Pompeio, Creui, significat hæreditatem adiri, & uerbo crescere & cernere, inde uocabulum creui est, in L.

LORVM CODICIS:

Est, in L. Cretionū, eo, tit. Vbi per cretionē
intelliger iuuenis hæreditatis aditionem, in
qua posthac scrupulosam solennitatem ob-
seruari, Imperator non uult.

De repudianda, & abstinenda hæreditate.

Hic Impator differit, q̄ pacto hæredes,
hæreditatē, uel repudiare possint, uel se ab
ea abstinere. Interpretes, si quid modo *negōs*
ē *zōs*, utin prouerbio est, facit, hic annota-
runt, extraneos propriæ hæreditatem repu-
diare, suos uero se ab ea abstinere.

Quemadmodum testamenta a- periantur, aspiciantur, & descri- bantur.

Quid hoc titulo apertius esse potest?

De edicto diui Adriani tollen- do, & quemadmodum scriptus hæres, in possessionem mittatur.

Diuis Adrianus, edicto quodā statuit,
ut si scriptus hæres se in possessionem immic-
ti postulauerit, non prius ei permetteretur,
quam Reipub. uicesima hæreditatis pars da-
retur, nec uerbis dici potest, quā uarie hoc

EXEGESES TITV.

edictum interpretatum sit. Cum uero eius edicti prætextu, plerique suis hæreditatibus priuarentur, Imperator hoc edictum abrogat, proinde hodie non habita ratione huius edicti, scripto hæredi, rerum hæreditariarum fit copia, ut in hoc titulo copiosissime traditur.

Si quis aliquem testari prohibuerit, uel coegerit.

In hoc titulo, Imperator refert duas causas, propter quas aliquis ab hæreditate defuncti, excludi queat. Prior est, si quis prohibeat eum testari qui testari uolebat. Posterior si quis aliquem cogat, secus testari atque uelit.

De his, quibus, ut indignis hæreditates auferuntur, & ad Senatusconsultum Silleianum.

Multæ sunt causæ, propter quas aliquis hæreditate sua spoliatur, quas iuuenis, in uniuersum, ff. eo. tit. & L. prima de iure fisci, legere potest. Cæterum, quia Senatusconsultum interdicebat prius adiri hæreditatem posse, si dominus & familia occisus esset, quæ quæstio familiæ habeatur, L. si ea quæstio, & L. cum Silleianum, infra eo. Et sic Senatusconsultum hoc, causam unam, ob quam hæreditas

LORVM CODICIS.

hæreditas alicui auferri posset, exprimit.
Proinde, de eo Imperator in hoc quoque ti-
tulo disputat.

De Codicillis.

Codicillus, in Iure Ciuili, dicitur ultima
uoluntas nõ tanta solennitate, quanta alio-
qui testamenta regulariter fieri solent, facta,
ut infra eo. & ff. eodem.

De Legatis.

Hunc titulũ uide expositũ in Insti. eo. ti.

De uerborum, & rerum signi- ficatione.

In hoc titu. differitur, qd fundus instru-
ctus significet, qd simplici cautiõis uocabu-
lo ostendatur, Coniunctionẽ disiunctiuã,
aut, nõ raro, pro, &, copulatiua poni: de-
niq; significatio uocabuli, familia, explicat.

Si omissa sit causa testamenti.

Hoc edictum, Si omissa &c. locum sibi
uendicat, quando quis institutus dolo ma-
lo, hoc est, ut circumueniret Legatarios iu-
xta fideicommissarios ab intestato adiuuit, re-
pudiens hæreditatem sibi ex testamento de-
latam. Præterea locum habet, quãdo quis
hæres institutus hereditatem repudiauit ex
testamento, ut alius ab intestato adeat. De

EXEGESE S TITV

niq; locum habet quando institutus reijct
hæreditatē, ut ea substitutus potiatur. Por
ro hoc edicto subuenitur legatarijs, fideicō
missarijs libertate donatur: breuiter omni
bus, quibus si hæreditas ex testamento ad
ta esset, deberi potuit, L. antepenultima, §
institutus, ff. eodem.

De indiçta uiduitate, & Lege Iulia Miscella tollenda.

De Lege Iulia Miscella uide Auten. de
nuptijs, §. quæ uero tunc colla. liij. At quid
hodie Iuris sit de uiduitate in legando, indi
çta, de qua multa adeo statuit Lex illa Iu
lia, in hoc titulo tractatur.

De his, quæ pœnæ nomine in testamento, uel Codicillis relin quuntur.

Olim, si quid pœnæ nomine, uel legaba
tur, uel adimebatur, uel etiam transfereba
tur, illud Legatum, illa ademptio, illa trās
latio, nihil roboris habebat, ut L. prima, ff.
eo. At hodie quicquid pœnæ, uel conditio
nis causa legatur, uel relinqui, uel adimi po
test, quatenus cōditio est honesta, & potest
est fieri, uide L. unicam, infra eodem.

De Fideicommissis.

Hunc

LORVM CODICIS.

Hunc titulum uide expositū, in Institut. de legatis, §. primo, & de singu. rebus per fidei relictis.

Cōmunia de Legatis, & fidei commissis, & de in rem missione tollenda.

In hoc titulo Imperator primo omnium tractat, quid Legatum cum fideicommissio commune habeat: deinde, in rem tollenda missione, siquidem olim legatario nō fiebat copia agēdi, rei uēdicatione pro re sibi legata, nisi in possessionem mitteretur, hæc uero in rem possessio ab Imperatore tollitur. Porro, in L. iij. huius tituli, desunt hæc Græca uerba εἰ ὄγκω, quæ hic annotare ex Alciato, qui doctissime libro Disputationum iij. cap. xij. hanc L. explicat, libuit.

De falsa causa adiecta Legato, uel Fideicommissio.

Falsa causa adiecta, uel legato, uel fideicommissio, aliquando tam legatum, quam fideicommissum uitiat, aliquando non uitiat, uide hunc titulum.

De his, quæ sub modo legati, uel fideicommissi relinquuntur.

EXEGESES TITV.

In hoc titulo differitur, quid iuris, si quod legatur alicui, aut sub modo, ut lego tibi viginti, ut literis bonis des operam. Aut sub conditione, lego tibi triginta aureos, si te optimo præceptori informandū reddideris.

De conditionibus insertis, tamen in Legatis, quam in Fideicommissis, & libertatibus.

Hic titulus ex suis ipsius uerbis facile intelligi potest.

De Usuris, & fructibus Legatorum, seu Fideicommissorum.

In hoc titulo differitur, quo pacto hæres non dans legata ad fructus ex legatis acceptos obstringatur. Tum dicitur, & de usuris, si fideicommissum per heredem non præstet.

Ad Senatusconsultum Trebellianum, & de incertis personis.

Hoc Senatusconsultum prospicit heredem instituto, qui Fideicommissum obstrictus est ad reddendam hæreditatem, uel ex alio, uel ex parte, & facit ei copiam detrahendi quartam partem hæreditatis, quæ quarta pars, quarta Trebellianica uocatur.

Ad Legem

LORVM CODICIS.

Ad legem Falcidiam.

Bñficio huius legis instituto hæredi inte-
grū est, de ipsis Legatis particularib. quar-
tam partem detrahere, uide Instit. eo. tit.

De Caducis tollendis.

Tribus modis Legatum fieri caducū,
hoc est, inutile, hic disseritur.

De his, qui ante apertas tabu-
las hæreditatem transmittant.

Hic Imperator dicit, hæreditatem ascen-
dentium, etiam non aditam, per liberos in-
stitutos, ante tabularum apertionem ad po-
steros transmitti, infra L. unica.

Quando dies Legati, uel Fidei
commissi cedit.

Cedere diem, est uenire diē, qua res obli-
gata est, in L. cedere diem, ff. de uerbo. si-
gnifi. Iam in hoc titulo dicitur isto die, quo
hæres, hæreditatem adit, diem Legati ueni-
re, siquidē tunc recte legatum petitur,

id quod tamen uero cōsentia

neum est in Legato pu-

ro: aliter est in Lega-

to sub condi-

tione.

EXEGESES TITV

Vt in possessionem legatorum
uel Fideicommissorum seruando
rum gratia mittatur, & quando sa-
tisdari debeat.

Quid sibi hic titulus uelit, nemo non sa-
scio, intelligit.

De suis & legitimis liberis, &
ex filia nepotibus ab intestato uer-
nientibus.

Nec hunc titulū, quia clarus est, ullo
scholio illustrabimus.

Ad Senatusconsultum Tertul-
lianum.

Hoc Senatusconsulto, matri deferuntur
bona filij intestati, quæ alioqui per Legem
tabularum xij. hæc bona petere non pote-
rat, uide Instit. eo. titulo.

Ad Senatusconsultum Orficianū.

Hoc Senatusconsulto, ecōtrario, filius in
bona matris intestatæ admittit, uide Insti. eo.

De legitimis hæredibus.

Id est, de hæredibus ex latere, seu trans-
uerso, ab intestato succedentibus.

Cōmunia

LORVM CODICIS.

Cōmunia de successioneibus.

In hoc titulo Imperator recenset, quædam cōmunia successionū, quæ ab intestato fiunt.

De bonis maternis, & materni generis.

In hoc titulo differitur, quod pater & auus in bonis maternis, & materni generis, & filij sui, & nepotis, & aliorum usufructum sibi acquirat: traduntur & alia quædā, quæ in hoc toto titulo uidere q̄s potest.

De bonis, quæ liberis in potestate patris constitutis, ex matrimonio, uel alias acquiruntur, & eorum administratione.

Hic titulus tradit, & quid Iuris pater in bonis filio acquisitis acquirat, & quis hæc bona in sua manu, & administratione habere debeat. Quibus de rebus, uide L. ante oportet, & L. si. infra eodem.

De hæreditatibus Decurionū nauiculariorum, cohortalium militum, & fabricensium.

EXEGESES TITV.

Fronto scribit Decurionem, aliquādo esse eum, qui præsit turmæ, quæ constet ex duobus et triginta equitibus, qua in significatio-
ne, hic sumi prorsus existimo. Qui nauem regit, nauicularius dicitur. De cohortalibus militibus, supra multa diximus.

LIBER VII.

De uindicta libertate, & apud concilium manumissione.

Hunc titulum interpretatur Imperator, in §. multis modis, Institut. de libertinis.

De testamētaria manumissione.

Titulus est clarus.

De Lege Fusia Canina tollenda.

Hunc titulum uide expositum, in Institut. eodem titulo.

De Fideicommissarijs libertatibus.

Fideicommissaria libertas, est illa, quam testator non directo, ut ita dicam, impertit: sed per ma

LORVM CODICIS.

sed per manumissionem alterius, uel hære-
dis, uel legatarij, uel donatarij mortis er-
go cuius fidei hoc cōmisit, & credidit, §. li-
bertas, Instit. de singulis reb. p̄ fideicō. & c.

De Dedititia libertate tollēda.

Hunc titulum uide liquido explicatum,
in Instit. de libertinis, §. Libertinorū autē.
Porro, qui dedititij sint, uide apud Caium
Iuriscōsultū lib. pri. Instit. de stat. hominū.

De Latina libertate tollēda, & per certōs modos in ciuitatem Ro- manam transfusa.

Hunc titulum, in §. libertinorum, in
Instit. de libertinis & c. quoq; illustratum
inuenies.

De cōmuni seruo manumisso.

Quōdam non dabatur copia uni ex do-
minis seruum manumittere, id quod si face-
ret, pars manumittentis domino accresce-
bat socio, Instit. de dona. §. erat. At ho-
die integrum est uni dominorū, seruum cō-
munem manumittere, inter uiuos, ultima
uoluntate, tam directe, quam per fideicō-
missum, ita tamen ut ea, quæ lex prima hu-
ius tituli præcipit, obseruentur.

EXEGESES TITV

De seruo pignori dato manu
misso.

Quid Iuris sit, in seruo pignori dato ma
numisso, hic Imperator ostendit.

De seruis, Reipub. causa, ma
numittendis.

Titulus hic clarus est.

De his, qui a non domino ma
numissi sunt, & de liberali causa.

Qui seruum alienum, perinde ac suum
manumiserit, is, uel precium eius domino
uero, si id expoposcerit, aut id quantum sua
interest L. prima, eo. tit. dare cogitur, disse
ritur: & de liberali causa, quæ est quando de
libertate alicuius agitur.

Qui manumittere nõ possunt,
& ne in fraudem creditorum, ma
numittantur.

Et hic tit. ut nihil dicam, satis aptus est.

Qui nõ possunt ad libertatem
peruenire.

Id est, qui non possunt manumitti.

Quibus ex

LORVM CODICIS:

Quibus ex causis, serui per premia, libertatem accipiunt.

Quid hoc titulo clarius?

De ingenuis manumissis.

In hoc titulo, Imperator tractat, quid iuris, si ingenui, qui aliquando de facto, liceat mihi ita dicere, manumittuntur, manumissione donantur.

Cōmunia de manumissionibus.

Quæ cōmunia sint, varijs manumissionum generibus, de quib. in Instit. de liber. §. multis modis, Imperator hic differit. Est uero primo omnium hoc omnibus manumissionibus commune, quod manumissio omnis, est libertatis datio, deinde quod ois manumissio, uel à dño, uel à dña, uel eius liberis cuiuscūq; gradus, p̄fici potest, &c.

De Liberali causa.

Liberalis causa dicitur, quando alicui mouetur quæstio status, seruus, an liber sit.

De assertionem tollenda.

Quondā causa liberalis per assertores, inde nomen acceperūt, quia eū qui seruus dicebatur, liberum asserebant, & per istam assertionem, multa inepta fiebāt. Proinde, Imperator in hoc titulo istam assertionem

EXEGESES TITV.

collit, & decernit, ut libertatis causa, aut per
uato morte, aut per procuratorem agatur,
L. secunda, infra eo.

Quibus ad libertatem procla-
mare non licet, & de rebus eorū,
qui ad libertatem proclamare nō
prohibentur.

Hic titulus, satis clarus est.

De ordine cognitionum.

In hoc titulo, Imperator tantum tractat
ordinem cognitionū in causis liberalibus,
id est, in quib. de statu quæstio agitur.

De collusione detegenda.

Collusio est tacita & fraudulenta actio-
ris, & rei conuentio, de qua in præsentit
tulo agitur.

Ne de statu defunctorum post
quinquennium, quærat.

Hic titulus clarior est, quam ut ullis uerbis
illustrandus sit.

De longi temporis præscriptione,
quæ pro libertate, & nō aduersus
libertatem opponitur.

Si quis

LORVM CODICEIS.

Si quis in possessione libertatis, totos uiginti annos, sine omni interpellatione fuit, de seruitute conueniri nequit, in qua præscriptione, nõ titulus, sed bona fides, nimirum, quod se liberũ esse existimet, requirit.

De peculio eius, qui libertatẽ meruit.

In hoc titulo Imperator differit, qd Iuris cum peculio, apud quem manere debeat si mul, atq; seruus manumissus est, uide Legẽ unicam, eodem.

De Senatusconsulto Claudiano tollendo.

Quondam mulier libera, serui amore capta, si ei a Domino interminatũ erat, ne cum seruo rem haberet, & iudex eius gratia mulierẽ monuisset, & illa nihilominus, cum seruo consuetudinem habere pergebat, propter Senatusconsultum Claudianũ quicquid rei habuit, una cũ libertate amittebat, id quod quãdo indignum utsum est, Imperatori, in hoc titulo illud Senatusconsultum tollitur.

De nudo Iure Quiritum tollendo.

EXEGESES. TITV.

Nudum nomē, quod quis uel in seruis, uel alijs rebus habet, tollitur per hanc Legem unicam, & plenissimus & legitimus que dominus, siue serui, siue aliarum rerum constituitur.

De usucapione, pro emptore, uel pro transactione.

In hoc titu. Imperator uerba facit de usucapione, seu præscriptione, quæ in emptione iuxta transactionē usurpatur. Siquidem, is, qui emit rem a non domino, persuadens tamē sibi eum esse dominum, eā ipsam rem pro emptore usucapit. Tū, si alicui res quædam, transactionis loco traditur, a non domino recipiens, eam rem usucapit.

De usucapione pro donato.

Donatarius, qui recipit rem a donatore, re nō domino, animum tamen suum inducens credere eum esse dominum, eam rem pro donato usucapit, &c.

De usucapione pro dote.

Qui accipit rem mobilem dotis loco, a non domino, credens tamen eum esse dominum, eam rem pro dote usucapit.

De usucapione pro hærede.

Hæres, qui accipit bona mobilia a suo auctore,

LORVM CODICIS.

authore, non domino, quem dominū esse
existimat, bona illa pro hærede usucapit.

Cōmunia de usucapionibus.

Hic titulus satis apertus est.

De usucapione transforman- da, & de sublata differētia rerum, mancipi & non mancipi.

Hic Imperator agit de usucapione trans-
formanda, scilicet quoad tempus. Nā olim
res mobilis anno, res immobilis triennio,
& quidem in Italia solum usucapiebatur.
Cæterz, iam res mobilis triennio, res immo-
bilis, longo tempore usucapitur, Institu. de
usucapio. &c. §. primo. Porro, Boetius in
cōmentarijs, in Topica Ciceronis, omnes,
inquit, res, quæ abalienari possunt. i. quæ
a nostro dominio, ad alterius transire pos-
sunt, mancipi dictæ sunt. Et ea abalienatio,
per quandam nexus solennitatem, fiebat.
Nexus autem, est quædam Iuris solenni-
tas, quæ fiebat eo modo, quo Caius secū-
do cōmentario exposuit. Tracta-
tur igitur, & hic de sublata dif-
ferētia rerum, mancipi,
& non mancipi.

EXEGESES TITV,
De acquirenda, & retinenda
possessione.

Hic titulus clarus est.

De prescriptione longi tempo-
ris, decem, uel xx. annorum

Et hic titulus quoque, ex una, aut altera
Lege facile patebit.

In quibus causis cessat longi te-
poris, præscriptio.

Quid hoc titulo clarius?

Quibus non obijcitur longi te-
poris præscriptio.

Nec hic titulus ullam Exegesim desiderat.

Si aduersus creditorem.

Hic titulus tractat de prescriptione, que
currit aduersus creditorem, in re sibi hypothe-
cata, seu pignori opposita. Verbi gratia.
Tu mihi centum aureos mutuasti, pro quibus
ego tibi domum meam pignori dedi.
Iam hic tractatur qua ratione, ego debitor
actionem hypothecariam, que creditori in do-
mum meam congruit, præscribere possum.

De quadriennij prescriptione.

Hec præscri-

LORVM CODICIS.

Hæc præscriptio quadriennij locum habet, quando fiscus rem alienam, non aliter atq; suam, uel quocunq; tandem titulo uendit. Siquidem, in hac specie dominus non contra emptorem, sed fiscum, ad æstimandam rem intra quadriennij decursum agere potest &c.

Ne rei Dominicæ, uel templorum uendicatio, temporis præscriptione submoueatur.

Omnes res, tam mobiles, quam immobiles rei Dominicæ, aut principis, aut Reipublicæ, uel templorū, omni alienationis specie submota, nulla temporis longi præscriptione, usurpari possunt.

De præscriptione xxx. uel xx. annorum.

Præscriptio xxx. annorum non requirit uel bonā fidem, uel titulum de iure Ciuili. De iure uerq; Canonico, hoc correctū est. Præscriptio quadragita annorū cōtra rem ecclesiæ currit, in Auten. quas actiones, C. de sacrosanct. Eccle. Et tam titulū, quam bonam fidem exposcit.

EXEGESES TITV.

De annali exceptione Italici cōtractus tollenda, & de diuersis temporibus, & exceptionibus, & præscriptionibus, & interruptionibus earum.

Quondam in Italico contractu, annalis quædam exceptio oriebatur. Cæterū, quādo hac in exceptione, multæ altercationū moles prodibant, Imperator eam tollit, ut L. prima, infra eo. Tractatur & de diuersis temporibus, & præscriptionibus, siquidem quædam uno die, quædā anno, quædam annis præscribebantur, ut L. prima, & si. infra eo. Deniq; de interruptionibus præscriptionum differitur, quæ multis modis fiunt, de quib. uide Glo. in C. illud de præscriptionibus.

De alluionibus paludibus, & pascuis, ad alium statum translatis.

Id est, melioribus, fertilioribus factis, ut de Institut. de rerum diuisione. §. præterea.

De sententijs præfectorum prætorio.

Quis præfe

LORVM CODICIS.

Quis præfectus prætorio dictus sit, in libro primo diximus. In hoc titulo uero tractatur a sententia præfecti prætorio prouocare non licere, L. unica, infra eodem.

Quomodo, & quando Iudex sententiam proferre debet, præsentibus partibus, uel una parte absente.

Hic titulus, per se clarus est.

De sententijs ex periculo recitandis.

Hic titulus corrupte legitur. Nā pro periculo, breuiculus legi debet: siquidem, hic tractatur, quomodo sententiæ ex scripto recitari debeant. Breuiculus uero, est uox diminutiua & breui, hoc est, ab schedula, scriptura, pictaceoq;.

De sententijs, & interlocutionibus Iudicum.

Hic titulus clarior est, quam ut ullā uerborum lucem desideret.

De sententia, quæ sine certa quantitate prolata est.

EXEGESES TITV

Si in Libello quid certi petitur, & certa sententia ferenda est, sin quid incerti petitur, iudex quoq; curare debet, ut, quoad eius fieri potest, certam sententiã ferat, Insti. de actio. §. curare. Porro, aliquando non fieri potest, ut certa sententia feratur, ut aut in causa noxali, aut cum in genere quid petitur. Deniq; in Iudicijs uniuersalib, ubi de hæreditate restituenda agitur, &c.

De sententijs, quæ pro eo, quod interest proferuntur, &c.

Interesse, est æstimatio damni contingētis ex eo, quod qs facere debeat, atq; omittit, uel quando facit, quod non debet, uel non dat, quod dare debet. Iam in hoc titulo differitur, quomodo sententiæ de interesse fieri debeant,

Si non a competente Iudice, iudicatum esse dicatur.

Sententia lata a non competente, id est, suo Iudice, ipso Iure nullius momenti est.

De pœna Iudicis, qui male iudicat, uel eius, qui Iudicem uel aduersariũ corrumpere curauit.

Hic titulus planus est,

Sententiam

LORVM CODICIS.

Sententiã rescindi non posse.

Et hic titulus planissimus existit.

De fructibus, & litium ex-
pensis.

Quid his tituli uerbis, apertius

Dere iudicata,

Res iudicata dicitur, quæ finem pronũ
tiatione iudicis, qua quis, uel absoluitur, uel
condenatur accipit. In hoc ergo titulo Im-
perator tractat, quomodo ex re iudicata a-
ctio de re iudicata alicui cõpetat.

De executione rei iudicatæ.

In hoc titulo Imperator differit, quo pa-
cto, sententiam, quæ in rem iudicatam abit,
exequi possit. Exequi uero eam posse, ca-
ptis pignoribus testatur, L. ordo, & L. si.
infra eodem.

De usuris rei iudicatæ.

Quas usuras is, qui rei iudicatæ non fe-
cit satis, præstare debet, hoc in titulo, Impe-
rator disputat.

Si plures una sententia cõdem
nati sunt.

Hic titulus manifestus est per se.

EXEGESES TITV.

Quibus, res iudicata non nocet.

Si a sententia lata intra x. dierum deflurum, prouocatū non est, res iudicata dicitur. Tum sententia, tam in Ciuili, q̄ criminali causa inter alios lata, alijs nō officit, &c.

Cōminationes, epistolas, programmata, subscriptiones auctoritatem rei iudicatæ non habere.

In hoc titulo Imperator recenset ea, quæ auctoritatem rei iudicatæ non habent, cuiusmodi sunt, si quid minetur si per epistolam quid decernat, si programmata, id est, publica edicta, publicas citationes suffigat, si subscriptiones fiant a Iudice &c.

Si ex falsis instrumentis, uel testibus, iudicatum sit.

Sententia lata ex falsis instrumentis, uel falsis testibus, intra uiginti annorum spatium retractari potest, L. querelam, C. ad L. Corne. de fal.

De confessis.

Confessos pro iudicatis haberi, hic titulus tractat, L. unica, eodem.

Res inter alios acta, alijs nō nocere

Hic titulus planus est.

De relatio

LORVM CODICIS.

De Relationibus.

Relatio, est quando super causa aliqua, superior consulitur, & interrogatur.

De appellationibus, & consultationibus.

Hic titulus clarior est, quā, ut a me ullis uerbis illustrandus sit.

De temporibus, & reparationibus appellationum, seu consultationum.

Vnus annus appellationi prosequendæ, datur, qui tamen, prout causa postularit, a iudice moderari, & aliquando biennium, aliquando triennium, appellanti dari poterit, hæc in titulo hoc tractantur.

Quando prouocare non est
necesse.

Quid hoc titulo clarius?
Quorum appellationes non recipiuntur.

Nec qd obscuri in hoc titulo sit, uideo.

Si pendente appellatione,
mors interuenerit.

EXEGESES TITV.

Quid hac in specie Iuris sit, hic tractatur.

De his, qui per metum Iudicis,
non appellauerunt.

Et hic titulus clarissimus est.

Si unus ex pluribus appellauerit.

Quid Iuris in hac specie sit, hoc in titulo
traditur.

Si de momentanea possessione
fuerit appellatum.

In hoc titulo Imperator tractat quid Iuris,
si de momentanea possessione, id est, iudicio
possessorio appellatum sit: de momentanea
possessione, uide Glo. L. si. Supra de
his, qui legit. perso. &c.

Ne liceat in una eademque causa
tertio puocare, uel post duas sententias
Iudicum, quas diffinitio
præfectorum roborauit, eas re-
tractare.

Hic titulus apertus existit.

Qui bonis cedere possunt.

Bonis cedere, uerbum Iuris est, & signi-
ficat bona sua creditoribus improbe & alie-
num a

LORVM CODICIS.

num a nobis contendentibus permittere.
Iam in hoc titulo traditur, qd iuris sit in bonorum cessione, qui homines bonis cedere possint.

De bonis auctoritate Iudicis possidendis, seu uenundandis, & de separationibus bonorum.

In hoc titulo tria tractantur, primum omnium, de bonis auctoritate Iudicis possidentis. Verbi gratia. Si debitor in Ius uocatur, & non se sistit iudicio, creditoribus datur copia petendi a iudice, ut in possessionem bonorū debitoris immitrantur. Deinde tractat de bonis uenundandis. Exempli gratia. Creditores, ubi in possessionem bonorum debitoris imissi sunt, a iudice petere possunt, ut eis integrum sit bona debitoris latitantis uendere. Postremo agit Imperator de separationibus bonorum. Verbi gratia. Creditores hæreditarij possunt a Iudice postulare, ut bona defuncti, a bonis hæredis separentur, & ex bonis defuncti, ipsis fiat satis.

De priuilegio fisci.

Id est, rerum Imperialium.

De priuilegio dotis.

Hic titulus clarus est.

EXEGESES TITV.

Dereuocādis his, quæ in fraudem creditorum alienata sunt.

Nec hic titulus, ut exponat opus habe

LIBER VIII

De interdictis.

Interdictæ erant formæ, atq; conceptiones uerborum, quibus Prætor, aut iudex, iussit aliquid fieri, aut fieri prohibebat, quod tunc maxime fiebat, cū de possessione, aut quasi possessione inter aliquos contendebatur, Instit. eo. tit. §. primo. Porro, illam uerborū solennitatē, hodie quidem sublatam esse Imperator ostēdit in L. incerti iuris, infra eo. Cæterum, ad exemplū interdictorum, & hodie agi quoq; monstrat.

Quorum bonorum.

Hoc interdictum proponitur gratia ad piscendi bona corporalia, & intenditur in eum, qui uel pro hærede, uel possessore possidet. Porro, pro hærede possidere, est se hereditatem redemptare, cum nihil minus sit pro possessore: possidere, est cum is, qui nullo iure, uel partem hæreditatis, uel hæreditatem ex alio

LORVM CODIGIS.

exasse, id est, in solidum ad se pertinere cō
pertum habens, tamen possidet, Instit. de
interdictis, §. adipiscendo, & §. p hærede,

Quorum Legatorum.

Hoc interdictum cōperit hæredi, iuxta
bonorum possessori, & cuilibet successori
in solidum. Tum etiam heredibus hæredū,
& intentatur in legatarios, qui præter uolū
tatem hæredis, legata occupauerunt.

Vnde ui.

Hoc interdictum, est interdictum recu
perandæ possessionis, siquidem beneficio
eius spoliatus, suam possessionem, ex qua
extrusus fuerat, recuperat, Instit. de inter
dictis, §. recuperandæ.

Si per uim, uel alio modo ab
sentis, perturbata sit possessio.

In hoc titulo Imperator tractat, quo pa
tō extraneus, nimirum amicus, colonus,
libertus, seruus, aliquam possessionem ab
sentis retinens, huiusmodi possessionē, uel
sibi ablatam, uel quoquo modo turbatam
recuperet, infra eo. L. prima.

Vti possidetis.

Hoc interdicto, aliquis defendit in pos
sessione sua, in q̄ ei ab alio negotiū exhibet.

EXEGESES TITV

De tabulis exhibendis.

Hoc interdicto aliquis consequitur, ut tabulæ testamenti exhibeantur, id est, ostendantur, in publicum proferantur.

De liberis exhibendis, seu de ducendis, & de libero homine exhibendo.

In hoc titu. tractatur duo interdicta, quorum unum, est de liberis exhibendis, seu de ducendis. Alterum, de libero homine exhibendo, de quo tamen in hoc titulo, nulla Lex mentionem facit. Cæterum, interdictum hoc ultimū locum habet, cum quis, dolo malo hominem liberæ, & quidem inuitum retinet, L. prima, ff. de libe. homi.

De precario, & Saluiano interdicto.

Precarium possidetur, quod precibus alicuius possidendum datur, de quo, quid iuris sit, hic tractatur. Porro, Saluianum interdictum cõpetit locatori fundi rustici, in colonum, & eius hæredem, & competit locatori ad adipiscendam possessionem eorum, quæ tacite ei obligata sunt cõtra colonum &c.

De ædificijs priuatis.

Quid iuris

LORVM CODICIS.

Quid Iuris sit, in ædificijs priuatis, & ædificandis, & reficiendis, hic traditur.

De operis noui nunciatione.

In hoc titulo Imperator tractat de nunciatione, & prohibitione operis noui. Et hæc nunciatio locū habet, cum quis in fundo meo ædificare conatur.

De ratiocinijs operum publicorum, & de patribus ciuitatum.

Hic titulus per Legem unicam huius tituli satis declaratur.

De pignoribus, & hypothecis.

Pignoris appellatione, eā proprie rem contineri dicimus, quæ simul etiam traditur creditori, maxime si mobilis sit. At eā, quæ sine traditione, nuda conuentione teneatur, pprie hypothecæ appellatione contineri dicimus, §. item Seruiana, Institut. de actionib. Iam de Iure, tam pignoris, quam hypothecæ, hic agitur.

In quibus causis pignus, uel hypotheca, tacite contrahatur.

Hic titulus planus est.

Si aliena res pignori data sit.

Quid Iuris in hac specie sit, hic tractat.

EXEGESES TITV

Quæ res pignori obligari possunt, uel non, & qualiter pignus contrahatur.

Hic titulus apertus existit.

Qui potiores in pignore habeantur.

Hic istam regulam obserua, in pignoribus, qui prior est tempore, potior est iure, ut infra eo. L. si fundum.

De his, qui in priorum creditorum loco succedunt.

In hoc titulo Imperator tractat, qui nã, si uni plures sint creditores, unus in locum alterius succedat.

Si antiquior creditor pignus uendiderit.

Quid in hac specie Iuris sit, hic tractatur.

Si cõmunis res pignori data.

Hic titulus clarus est.

De prætorio pignore, & ut in actionibus etiam debitorum missio prætorij pignoris procedat.

Pignoria

LORVM CODICIS.

Pignoris prætorium fit permissione in possessionem ex primo Prætoris uel Iudicis decreto, L. non est mirum, §. sciendū, ff. de pig. act. Porro, illa permissio in possessionem hoc efficit, ut creditor in ea retentionem, & actionem hypothecariam obtineat, infra eodem. L. si. Et hoc quidem in prima huius tituli parte, agitur. In secunda parte Imperator tractat, quod missio prætorij pignoris, etiam in actionibus, & nominib. quæ debitori cōgruunt, fieri queat.

**Si in causa iudicati pignus cap-
ptum sit.**

Quid in hac specie Iuris existat, hic titulus agit.

Si pignus pignori datum sit.

Quid Iuris hac in specie sit, hic tractat.

De partu pignoris, et omni causa.

Vt actio hypothecaria, uel pignoratitia locū sibi arrogat in ancilla obligata, ita quæ in partu & omni causa seu accessione locū sibi uendicat.

De remissione pignoris.

In hoc titulo agitur, qui nam pignus remittatur, seu dissoluatur.

EXEGESES · TITV

Etiam ob Chirographariã p^{er}
cuniam pignus teneri posse.

In hoc titulo tractatur quomodo credi-
tor rem sibi pignori oppositam distrahere,
seu alienare, siue uendere possit.

Debitorem, uenditionem pi-
gnoris impedire non posse.

Debitor, neq; inter uiuos, neq; in ul-
tima uoluntate potest impedire, quo minus
creditor pignus, cuius uendendi copiam, uel
ex Lege, uel ex pacto habet, uendere possit.

Si uendito pignore agatur.

Quando creditor, cui est facta copia pi-
gnus uendendi, illud uendiderit minore pre-
cio, atq; æquum est, ut debitor sibi cõsulat,
hic tractatur.

De luitione pignoris.

In hoc titulo differitur, quo pacto luitur
tur, seu liberetur pignus. Et luitur pignus
solutione, & satisfactione totius debiti, L.
prima, infra eo. & L. ultima,

Si unus ex pluribus hæredib.
creditoris uel debitoris, partem
sui debiti soluerit, uel acceperit.

Quid in

LORVM CODICIS.

Quid in hoc casu Iuris sit, hic tractatur.

Si pignoris cōventionem, numeratio pecuniæ non secuta sit.

Quid in hac specie Iuris sit, hic agitur.

De Iure Dominiꝝ impetrando.

Quando creditor dominium in pignore acquirat, in hoc titulo tractatur.

De pactis pignorum, & de Lege commissoria in pignoribus rescindenda.

In hoc tit. differitur de pactis, quæ in pignorum obligatiõibus interponi solent. Differit et de Lege cõmissoria quã Imperator in pignoribus, nihil iuris habere uult. Est autem Lex cõmissoria, Verbi gratia, Vendo tibi domum ea lege, atq; conditione, ut si intra ferias Michaelis precitum non numeraris, domus inempta existat, L. ij. ff. de L. cõmisso. hæc Lex cõmissoria hic rescidit.

De exceptionibus, & præscriptionibus.

Quid in hoc titulo tractatur, ex uerbis eius, liquido conicitur.

EXEGESES TITV.

De Litigiosis.

Res litigiosa dicitur, res tam mobilis, quam immobilis, de qua adhuc litigatur. Quid uero iuris sit in re litigiosa, in hoc titulo continetur.

De contrahenda & committenda stipulatione.

Stipulatio, est uerborum conceptio, quibus is, qui interrogatur daturus facturumque se, id quod interrogatus est sponte. L. quinta, §. stipulatio, ff. eodem. Iam in hoc titulo differitur, quibus uerbis, & contrahatur, & committatur stipulatio.

De inutilibus stipulationibus.

Quid titulo hoc clarius esse possit.

Duobus reis, stipulandi, & promittendi.

Reus stipulandi, is dicitur, qui stipulatur, id est, interrogatur; & reus promittendi, is, qui promittit, L. prima, ff. eodem. Ac obligatio duorum reorum constituitur, stipulatione, emptione, locatione, uenditione, conductione, deposito comodatato testamento, &c. Hæc obligatio hoc efficit, ut cum aut duo eandem pecuniam pollicentur, aut si

LORVM CODICIS.

pulati sunt ipso iure singulis in solidum de-
beatur, & singuli debeant, &c.

De Fideiussoribus, & manda- toribus.

Fideiussor in præsentis titulo accipit pro
eo, q̄ intercedente stipulatione, se pro alio
obstringit, ita tamen, ut is pro quo fideiuf-
sor se obstringit, obstrictus quoq; maneat.
Porro, mandator is dicitur, qui aliquid ali-
cui mandat, & is solo consensu obligatur.

De nouatiõibus, & delegationibus.

Nouatio est prioris debiti in aliam obli-
gationem, aut naturalem, aut civilem trans-
fusio. Exempli gratia. Vendidi Petro equum
triginta aureis, & Petrus emptor precibus
agit, quo liceat sibi illos triginta ex mutuo ha-
bere, hac ratione, ut prior conuentio peri-
matur, &c. Hac specie obligatio ex empto
in obligationem ex mutuo transfunditur.
Cæterum, delegatio est, quando meo loco,
alium reum uel creditori do, uel ei, cui cre-
ditor iusserit. Ex his titulus satis manifestus,
ut opinor, existit.

De solutionibus, & liberationibus.

Quid hoc titulo manifestius?

EXEGESES TITV.

De acceptilationibus.

Acceptilatio est imaginaria solutio, ut
de Instit. quibus modis tollitur obligatio. §
est autem acceptilatio.

De euictionibus.

Euictio, est aut rei emptæ, aut alia ex ho
nesta causa acceptæ, Iudicis decreto interpo
sito, abductio uel amissio, L. euicta, §. pri
mo, ff. eo. Verbi gratia. Ego mihi abste
tunicam, hæc non ita multo post, alteri sen
tentia Iudicis adiudicatur, & euincitur. Tu
qui mihi tunicam uendidisti, de euictione
obstringeris.

Creditorem, euictionem pignori ris non debere.

Creditor, si rem sibi pignori oppositam,
aut ex pacto, aut alia quapiam causa re euic
ta, uendit, de euictione non obligatur. Et
hoc uero consentaneum est, nisi euictionem
promittat, L. prima, infra eodem.

De patria potestate.

Hic titulus satis manifestus est.

De adoptionibus.

Vide hunc titulum expositum in Instit.
eodem titulo.

De emanci

LORVM CODICIS.

De emancipationibus liberorum.

Emancipatio est manus traditio, & quædam similitudo uenditionis existit, quia & in emancipationibus præter illum, hoc est, certum patrem, alius pater adhibetur, qui fiduciarius nominatur. Ergo, iste naturalis pater, filium suum fiduciario mancipat, hoc est, manu tradit, quo fiduciario patre, naturalis pater unum, aut duos nummos quasi in similitudinem precij accipit, & iterum, cum acceptis nummis fiduciario patri tradit, hoc secundo & tertio fit, cum fiduciario patri mancipat, ac tradit, et sic de patris potestate exit, quæ tamen emancipatio solebat ante præsidem fieri, modo ante curiam facienda est, ubi quinque testes ciues Romani in præsentem erunt, & pro illo, qui liberipens appellatur, id est, stateram tenens, et qui antestatus appellatur, alij duo, ut septem testium numerus impleatur. Hæc, quo hic titulus rectius intelligeretur, ex lib. priore Institutionum Caij Iurisconsulti adscripti.

De ingratu liberis.

Filius manumissus ob ingratitudinem notabilem, in patriam potestatem reuocari potest, L. prima, eo. titulo.

EXEGESES TITV

De captiuis, & postliminio reuerfis, & ab hostibus redemptis.

Hic titulus apertus est satis.

De infantibus expositis, liberis, & seruis, & de his qui sanguinolentos nutriendos susceperunt.

Quid Iuris sit, cum liberis expositis, aut qui sanguinolentos, id est, expositos, nutriendos suscipiunt, in hoc titulo differitur.

Quæ sit longa consuetudo.

Hic titulus clarior est, quam ut exponendus sit.

De donationibus.

Nec est, quod hoc in titulo, aliquid verborum faciamus.

De donationibus, quæ sub modo uel conditione, uel certo tempore conficiuntur.

In hoc tit. differitur de donationibus, quæ fiunt sub modo. Verbi gratia. Do tibi ducentos aureos, ut quotidie Græca profiteris: quæ fiunt sub conditione, ut dono te uiginti

LORVM CODICIS.

uiginti aureis, si mihi hunc librum effectū reddideris. Differitur & de donationibus, quæ sunt ex certo tempore, do tibi centū ducatos, quos & me ad ferias Paschales si de plusquam Attica, accipies.

De reuocandis donationibus.

Hic titulus clarus existit.

De donationib. causa mortis.

De his donationibus, uide Instit. de donat. in principio, in §. in sum.

De infirmandis pœnis cœlibatus, & orbitatis, & decimarum sublati.

Quondam ei, qui cœlebs uiuere uolebat, causa mortis donari poterat nihil, id hodie corrigitur. Sub hoc decima pars eorum, quæ a coniuge relinquebantur, quondam ei, qui sine liberis, & sic orbis erat, detrahebatur, & fisco inferebat, id quod etiam hodie corrigitur.

De iure liberorum.

Olim, si uel pater uel mater filio emancipato succedere uolebat, & principe impetrandum erat. At hodie citra principis impetrationem, tam pater, quam mater succedit.

LIBER IX.

DE his, qui accusare non
possunt.

Hic titulus manifestus existit.

De accusationibus, & inscri-
ptionibus.

Hic titulus clarus quoque est, hoc unum
monere iuuenem uolo, inscribere nihil esse
aliud, quam se obstringere ad eam poenā,
quam reus subire deberet, si actor superior
in causa euasisset.

De exhibendis, & transmitten-
dis reis.

In hoc titulo Imperator differit, quo pa-
cto, rei exhibendi, id est, iudicio sistēdi sint.
Exhibendi uero sunt rei, si Iudex id decre-
uerit. Tum differit de reis transmittēdis, sci-
licet, aut ad Iudicem eorum, aut locū, ubi
crimen designarunt.

De custodia reorum.

Hoc titulo, quid clarius esse posset.
De priuatis

LORVM CODICIS.

De priuatis carceribus inhi- bendis.

Nemini copia est, priuatum carcerem
habere, præter magistratum.

Si reus uel accusator mortuus fuerit.

In hoc titulo tractatur, an ab obitu uel
rei, uel actoris, hæredes obstringantur. Et
fere dici solet, quod regulariter non, si mo-
do criminalis aliqua actio intentata sit, uide
L. primam & secundam eo. titulo.

Si quis Imperatori male- dixerit.

Et hoc quidem animo iniuriædi, ad Im-
peratorem remittendus est, ut in L. unica,
eodem titulo.

Ad Legem Iuliam maiestatis.

Hic Imperator tractat, qua pœna mul-
tandi sunt hi, qui crimen læsæ maiestatis cõ-
miserunt. Porro, crimen læsæ maiestatis
est, quando aliquid, uel contra Imperato-
rem, uel Rempublicam molit̃ur ho-
mines, Institut. de publicis Iudic.
§. publica iudicia.

EXEGESES TITV

Ad Legem Iuliã de adulteriis,
& stupro.

Hic titulus satis manifestus est.

Si quis eam, cuius tutor fuerit,
corruperit.

Qua poena is adficiendus sit, hic differit.

De mulieribus, quæ se propriis
seruis iunxerint.

Qua poena, tam mulieres, quam serui,
mulctari debeant, hoc in titulo tractatur.

Ad Legem Iuliam de vi publi-
ca, & priuata.

Hac Lege punitur vis publica, id est,
quæ fit armis, punitur & priuata, quæ absq[ue]
armis fit.

De raptu uirginum, seu uidua-
rum, necnon sanctimonialium.

Qua poena torquendus sit is, qui hone-
stam mulierem rapiat, hic traditur.

De emendatione seruorum.

Hic titulus clarus existit.

De emendatione propinquorum.

Nec hic

LORVM CODICIS:

Nec hic titulus ullam lucem desiderat.

Ad Legem Corneliam, de Sicarijs.

Hac Lege homicidæ puniuntur, q̄ sicarij,
id est, cultro ferreo hominem interficiunt,
Institut. de publicis Iudi. §. sicarij.

De his, qui parētes uel liberos occiderunt.

Titulus planissimus est.

De maleficijs, et mathematicis.

Malefici in presenti titulo dicuntur, qui
malis artibus homines extinguunt. Mathe-
matici uero, hi damnantur, non qui hone-
stissima Mathematicum studia docēt, sed qui
diuinationibus, & aruspicinis homines lu-
dificantur.

De sepulchro uiolato.

Qua pœna Sepulchri uiolatores adfici
debeant, hic differitur.

Ad Legem Fauiam, de pla- giarijs.

Hac Lege puniuntur plagiarij, id est, q̄
seruos persuadent, ut a dominis fugiāt, qui
hominem, quem sciunt esse liberū, emunt,

EXEGESES TITV.

uendantq; , aut pro seruo teneant. Itē, qui liberum emūt, uendantq; . Item, qui seruū seruamq; , aut inuito, aut insciēte domino, celant, uinctum habent &c.

Ad Legem Corneliam de falsis.

Hac Lege punitur qui falsum quid committit, ut qui testamentum uel aliud instrumentum falsum scripserit, signauerit, recitauerit, subiecerit, uel signum adulterinum fecerit, sculpsit, expresserit, sciēs dolo malo, Instit. de publi. indi. §. Itē Lex Corneli.

De his, qui sibi adscribūt in testamento.

Is, qui aliquid commodi ex testamento sibi adscribit, in Legem Corneliam, de falsis peccat, ut in hoc titulo uideri licet. Ad dicit uero, quibus modis, quis excusari queat & Lege Cornelia.

De falsa moneta.

Qua pœna adficiēdus sit is, qui falsam monetam, aut excussit, aut excudi curauit, aut consilium ut ea excuderetur dedit, in hoc titulo dicitur.

De mutatione nominis.

Mutationem

LORVM CODICIS.

De mutatione nominis.

Mutationem nominis fraudulētam prohibitam esse, hic tractatur.

Ad Legem Iuliam, de ambitu.

In hoc titulo prohibetur, ne quis honorem, quo semel functus est, ambiat, pœnā daturus, si id faciat.

Ad Legem Iuliam repetundarum.

Hac Lege puniuntur n̄, qui cum forent magistratus, prouincialibus, aut ui, aut dolo eripuerunt pecunias, aut uasa preciosa, uelstem, frumentum, nummos, quorum omnium reus agitur a Cicerone, Verres ille Siciliæ prouinciæ depopulator.

De crimine peculatus.

Huius criminis obnoxij sunt, qui publicam pecuniam, uel rem sacram, uel religiosam furati fuerint, Instit. de publicis iudijs. §. item Lex Iulia.

De crimine sacrilegij.

Hic titulus clarus est.

De seditiosis, & his qui plebē contra Rempub. audēt colligere.

Et hic titulus satis planus existit.

EXEGESES TIT. V.

Quando ciuilis actio criminali præiudicet, & an utraq; ab eodem exerceri potest.

Actio ciuilis, est quando quis inciuiliter, & non ad pœnam, & uindictam, agit.

Actio criminalis dicitur, quãdo quis de crimine ad pœnam & uindictã in iudicio expeditur. Porro, quando actio ciuilis criminali præiudicet, uide in L. unica, infra eo.

De crimine expilatæ hæreditatis.

Huic crimini obnoxius est is, qui alienã hæreditatem expilat, idest, extenuat, dum uel hæreditas nondum est adita, uel dũ res ab hærede non adpræhensæ sunt, L. secunda, ff. eodem.

Urbanorum raptorum.

Hunc titulum in Institut. eodem titulo, expositum uide.

De crimine stellionatus.

Huius criminis reus agendus est is, qui sibi in aliqua re non constat, & mendacia aperta profert. Porro, hæc accusatio loci sibi uedicat, quãdo nulla alia accusatio, quæ eũ qui deliquit, premamus, nobis in præceptu est.

De iniurijs

LORVM CODICIS.

De iniurijs.

Hic titulus manifestior est, quam ut eno-
dandus existat.

De famosis libellis.

Nec hic titulus ullam interpretationem
requirit.

De abigeis peculiariorum.

Abigei dicuntur animalium fures, latrunculique
author Vall. lib. vi. cap. CCCXXXIII.

De Nili aggeribus non rum- pendis.

Qua poena, aggerum Nili ruptores mul-
tari debeant, in hoc titulo differitur.

De his, qui latrones, uel alijs criminibus reos, occultauerint.

Hic titulus planissimus est.

De requirendis reis.

In hoc titulo tractatur, quo pacto rei re-
quirendi, id est, quaerendi sint.

De quaestionibus.

Quaestiones dicuntur cum crimina per
tormenta inquiruntur, quando uero, & q
homines, per quaestiones ingrendi sint, in
hoc titulo agitur.

EXEGESES TITV.

De abolitionibus.

Abolitio est accusationis institutæ peremptio, quando uero hæc concedatur, & a quo concedi possit, in hoc titulo differitur.

De generali abolitione.

Generalis abolitio dicitur, qua omnes accusationes simul abolentur, quæ a solo principe impertitur, & indulgetur, a qua facta quando accusatio renouari queat, in hoc titulo comperies.

Vt intra certum tempus criminalis quæstio terminetur.

Quæstio criminalis, id est, quando de crimine ad pœnam & uindictam agitur intra biennium, simul ac lis contestata est, ab soluenda est, L. si. infra eodem.

Ad Senatusconsultum Turpilianum.

Hoc Senatusconsultum, locum sibi uendicat, quando quis accusationem publici criminis, causa iam instructa deserit, L. prima infra eodem.

De calumniatoribus.

Hic titulus manifestior est, quam ut meam operam desideret.

De pœnis

LORVM CODICIS.

Depœnis.

Nec hic titulus a me, quoniam apertus est, ulla interpretatione indiget.

Ne sine iussu principis, certis iudicibus liceat confiscare.

Quid hoc titulo clarius esse possit, non video.

De bonis proscriptorum, seu damnatorum.

Et hunc titulū, quia intellectu facillimus est, a me præteritur.

De bonis eorum, qui mortem sibi consciuerunt.

Stupidus est, qui hunc titulū nō intelligit.

De sententiam passis, & restitutis.

Quid Iuris in his hominum generibus existat, in hoc titulo tractatur.

Finis libri noni.

M iii

LIBER X.

De Iure fisci.

DE hoc titulo, eodē titulo diximus.
DE conueniendis Fiscī debitoribus.

Hic titulus satis nulli non expositus, & obuius existit.

De fide instrumentorum, & iure haste fiscalis, & de adiectionibus.

In hoc titulo Imperator tractat de instrumentis, quæ in contractu rerum fiscalium facta sunt. Tum de iure haste, idest, uenditionis rerum fiscalium, quæ hasta in foro posita fiebat, cuius rei memor est Cicero etiã libro officiorum secundo. Porro, in titulo est de adiectionibus, ubi de additionibus legi debet, siquidem agitur de re addicta in diem certum. Addicere uero, est licitantibus auferendam permittere, id quod dicimus alioqui de re aliqua emenda deliberare.

De uenditione rerum fiscalium, cum priuato communi.

In hoc titulo

LORVM CODICIS.

In hoc titulo differitur, qui nam res fisco & priuato cōmunis uenundari debeat. Et hac in uenditione, fiscus primas obtinet, ut in L. unica, infra eodem.

Ne fiscus rem quam uendidit, euincat.

Hic titulus satis clarus est.

De his, qui ex publicis rationibus, mutuā pecuniā acceperunt.

In hoc titulo tractatur, quid Iuris cū hoc hominum genere, quod a fisco pecuniam mutuam accepit.

Pœnis fiscalibus creditores præferri.

Hic differitur quod creditores ex causa onerosa fisco anteponuntur. Verbi gratia. Petrus ob delictū fisco obstringitur, et idē alijs quoq; ex causa maxima obstrictus est, hi certe fisco præualent.

De fiscalibus usuris.

Id est, de usuris, quæ fisco debentur, & usuris, quas fiscus ipse alijs debet.

De sententijs aduersus fiscum latis, retractandis.

Hic titulus per se liquet.

EXEGESES TITV

De bonis uacantibus, & in corporatione.

In hoc titulo differitur, quod bona de
scendentis ab intestato morientis, non re
lictō cognato, uel usq; ad decimum gradū,
si agnatos consideres: uel usq; ad sextū, uel
ad septimum gradū, si cognatos respicias,
ad fiscum recidunt, & hæc bona uacantia
appellantur.

De delatoribus.

Delatores, in præsentī titulo dicuntur
ij, qui bona, quæ confiscanda sunt, defe
runt, & denunciant, de qua uoce uide Plu
tarchum in Solone.

De petitis bonorum sublatiis, constitutio Gregoriana.

In hoc titulo tractatur, quod bona fis
co illata, nemini, ut olim constitutum erat,
concedi debeant.

De his, qui se deferunt.

Id est, sua bona fisco, & fisci procurator
si denunciant.

Si liberalitatis Imperialis so cius sine hærede decesserit.

Si Imperator

LORVM CODICIS.

Si Imperator aliquid duobus ex liberalitate quadam impertierit, uno uita functo, nec relicto filio, id quicquid est, qđ ab Imperatore acceperunt, ad solum superstitem recidit.

De thesauris.

Hic titulus clarus est.

De annonis, & tributis.

In hoc titulo differitur de annonis, & tributis, quæ Cæsari penduntur. Anna est prouentus omnium rerum totius anni. Tributum auro & argento uertitur.

De Indictionibus.

Asconius Pedianus quondam tria genera pensitationum fuisse scribit, Canonem, Oblationem, & Indictionem, quæ tria genera Cicero in tertia Verrina his uerbis complexus est. Sic enim inquit, de Sicilia loquens, quando illa frumentum quod deberet, ad diem non dedit, Ecce Canonem: quando id quod opus esse putaret, non ultro pollicita est, ecce oblationem: quando id quod imperaretur recusauit, ecce Indictionem: hæc ille. Porro, indictio appellata est, quod anniuersarijs diplomatis indicitur. Cæterum Budeus, Indictio inquit, est, quam taleam uocamus, antiqui colla-

EXEGESES TITV,

tionem uocabant. Cicero etiam collectam dicit, Græci ἐργασίον appellant, & symboli.

De superindicto.

Id est, accessione, ultra indictionē facta.

De exactoribus tributorum.

Hic titulus manifestus est.

De superexactoribus.

Et hic titulus planus existit.

De capiendis, & distrahendis pignoribus tributorum causa.

Et hunc titulum, quando satis apertus est, prætereo.

De Apochis publicis, & de de- scriptionibus Curialium, & de distributionibus ciuilibus.

Quid Apochæ sint, diximus supra in ti-
tulo de fide instrumētorum: quid uero Cu-
riales sint, etiā supra à me satis superq; osi-
sum est.

De Canone largitionum titu- lorum.

Id est, de largitionibus prouincialibus,
quæ fisco præstantur. Neoperæ

LORVM CODICIS.

Ne operæ a collatoribus exigantur.

Ex L. unica huius tituli, quid sibi titulus uelit, facile intelligitur.

De immunitate nemine concedenda.

Nemo immunis, uel a tributis pendendis, uel ab alijs muneribus subeundis esse debet.

De cōditis in publicis horreis.
Hic titulus liquet.

Vt nemini liceat in emptionē specierū, se excusare, de muneris siconiæ.

In hoc titulo Imperator tractat, nemini licere se excusare ab emptione specierum, id est, frumentorum, hordeorum &c. quibus urgente necessitate utendum sit. Porro, pro siconiæ, Alciatus legendum esse docet sitocomiæ. Est uero sitocomia nomen magistratus, qui frumenta, & annonam curabat, ἀπὸ τοῦ σίτου, id est, frumentum, & κομίσαι, id est, curare.

EXEGESES TITV

De collatione donatorum, vel
releuatorum, aut translatorū,
seu adæeratorum.

Sub Imperio Antiochi Impatoris, que
dam prædia releuata erant & Canone; alia
erant donata immunitate, ut nihil pende-
rent. Alia trāsata in aliū fortassis, qđ prior
nihil solueret. Alia etiā fuisse adærata, id est,
ære æstimata, hoc est, quod a frumentaria,
aut uinaria, speciariaq; præstatione ad æra-
riam, id est, pecuniariam redacta erant. Cæ-
terum, Antiochus statuit, ut id generis præ-
dia, aliquid certi, & pro præterito & futuro
luerent, id quod Imperator in L. unica ap-
probat, nullo priuilegio reluctante.

De collatione æris.

In hoc tit. Impera. decernit, ut p uiginti
libris æris, unus auri solidus aureus pēdat.

De discussoribus.

Id est, inquisitoribus, & æstimatoribus
facultatum hominum.

De Decurionibus, & filijs eorū,
qui decuriones habētur, et quib.
modis a fortuna curiæ liberētur.

Valla

LORVM CODICIS.

Valla, libro Elegantiarum sexto, In municipijs autem, inquit, ut mihi quidem uideatur, idem est Decurio, qui Romæ Senator. Nam qui in Senatu & consilijs Reipublicæ municipalis esse poterāt, Decuriones erāt; hæc ille. De his ergo in hoc titulo dicitur.

Si seruus aut libertus ad Decurionatum aspirauerit.

Quid in casu fieri debeat, hic differitur.

De prædijs Decurionum sine decreto non alienandis.

Hic titulus manifestus est.

Quando, & quib. quarta pars debetur ex bonis Decurionū, & de modo distributionis eorum.

Hic titulus quoq; apertus satis existit.

De imponenda lucratiua de scriptione.

In hoc titulo Imperator differit de onere descriptionis, id est præstationis quatuor siliquarum, quæ imponitur, cum Curialis rem soli lucratiuo titulo, uel tradidit, uel re

EXESES TITV.

liquitei, qui non eiusdem loci ordinisq; est
in eadem ciuitate.

De præbendo salario.

Cui salarium præbendum sit, ex Iurib. Reip.
pub. hic dicitur.

Si Curialis, relicta ciuitate, rursus
habitare uoluerit.

Quid hac in specie fieri debeat, hic docet.

De municipibus, & originarijs.

De municipibus, supra in libro primo,
multa diximus.

De incolis, & ubi quis domici-
lium habere uideatur, & de his,
qui studiorum causa, in aliena
ciuitate degunt.

Hic titulus satis liquet.

De muneribus, & honoribus
non continuãdis inter patrem
& filium, & de interuallis.

Hoc titulo, nihil apertius esse posset.

De muneribus patrimoniorũ.

Id est, de officijs, quæ subeũda sunt pro
pter patri

LORVM CODICIS.

pter patrimonia & possessiones, quæ quis
alicubi habet.

Quemadmodum Ciuilia Iura
indicantur.

Hic titulus liquet.

De his, qui sponte publica
munera subeunt.

De his, qui a principe uacatio-
nem acceperunt.

De uacatione publici muneris.

Hi tituli tres, clariores sunt, quam ut a me
illustrandi sint.

De decretis Decurionum sup
immunitate concedenda.

Quibus personis Decuriones immunitatē
præstare possint, in hoc titulo ostenditur.

De excusationibus munerum.

Quibus ex causis se quis a muneribus, &
officijs publicis excusare possit, hic tradit.

De quibus muneribus, uel presta-
tionib. nemini liceat se excusare.

Qui ærate, uel professione se excusant.

EXEGESES TITV.

Qui morbo se excusant.

De his, qui numero liberorum,
uel paupertate, excusationem
meruerunt.

De professoribus, & medicis.

De athleticis.

Hi tituli ordine collocati, per se satis quod uer-
lint, ut nihil dicam, ostendunt.

De his, qui non impletis stipen-
dijs, sacramento soluti sunt.

In hoc titulo differitur quando, & a quibus
muneribus milites non in expeditione de-
gentes, necdum stipendijs impletis, exau-
torati excusantur.

Quibus muneribus excusan-
tur hi, &c.

Hic titulus satis manifestus est.

De libertinis.

Libertini, a muneribus excusantur.

De infamibus.

In hoc titulo de iure infamiū dicitur, si quis
de iij, neq; a Curialibus, neq; Ciuilibus, neq;
alijs mune

LORVM CODICIS.

alijs muneribus uacationem habent. Quãdo ita iure cautum est, quod uel pœna, uel delictum nulli immunitatem impertiat, L. relegator. §. pri. ff. de interdicit. & relega.

De reis postulatis.

In hoc titulo habes, quod reus, hoc est, de aliquo crimine postulatus, si se non purget, ad honoris fastigiũ ascendere nequeat.

De his, qui in exilium dati, uel ab ordine moti sunt.

An illi a muneribus immunes sint, in hoc titulo tractatur.

De filijs familias, & quẽadmodum pro his pater teneatur.

Hic titulus, ex suis uerbis intelligi potest.

De periculo successorũ parẽtis.

Hoc est hæredum, qui parenti succedunt, Verbi gratia. Si patre uiuo, filius aliq̃ munere fungatur, tunc tam pater, quam hæredes eius obstringuntur, ut in L. unica, hic decernitur.

De mulieribus, in quo loco munerera sexui congruentia, uel honores agnoscant.

Hic titulus satis liquet.

EXEGESES TIT V

Delegationibus.

A quibus muneribus legatus immunis sit
in hoc titulo differitur.

De excusationibus artificum.

Scilicet, a muneribus personalibus.

De potioribus ad munera no-
minandis.

Quid hoc titulo apertius esse possit?

Si propter inimicitias creatio
facta sit.

Ad munus scilicet aliquod, appellatione
cus esse potest.

De sumptuum recuperatione.

Si quis ad munus electus, habet quo se
excuset, sumptus quos in litem fecit, ab eo,
qui eum elegit, recuperare potest.

Si post creationem quis de-
cesserit.

Onus obeundi honores ad hæredes non
transfunditur.

De tabularijs, scribis, locogra-
phis, & censualibus.

Tabularij, tabelliones alioqui dicuntur. lo-
gographi

LORVM CODICIS.

gographi, qui libros rationū scribebāt, dicebantur: uel, ut Amonius author est, qui acta iudiciaria scribūt. Censuales uero dicuntur, censuum, & redituū scribæ.

De susceptoribus, & præpositis, & archarijs.

Susceptores sunt ἀποδέκται, qui & ἀποδέκται dicuntur, & ταμίαι ab antiquis coactores appellantur: ἀργυρολόγοι, id est, argenti exactores: præpositi, qui præsunt susceptoribus: archarij, qui præsunt arcæ rerū publicarum.

De ponderatoribus, & auri illatione.

In hoc titulo differitur, quod aurū fisco inferendū, primo omniū pōderari debeat.

De auri publici persecutoribus.

Persecutores, sunt ἑκ δίκται dicuntur, quorum munus est iudicio experiri contra eos, qui aurum, uel pecuniam, uel argentum Reipub. debent, ita Budeus, ne quem sua gloria fraudem, exponit.

De his, quæ ex publica collatione illata sunt, nō usurpādis.

EXEGESES TITV.

In hoc titulo Imperator prohibet usurpationem rerum ad Rempublicam pertinentium.

De auro coronario.

Aurum coronarium hoc erat, quod civitates, & oppida novis Imperatoribus offerrebant, sub coronarum specie, sepe ab optimo quoque principū Italiæ ac provinciarum condonatum, vide Aelium Spartianum in Adriano.

De Irenarchis.

Ἐιρηνάρχοι dicuntur, qui disciplinæ publicæ & corrigendis moribus præficiuntur, ἀρχὴ τῆς εἰρήνης, id est, pace, & ἀρχὸς, dō principem, seu præfectum sonat.

De argenti pretio, quod thesauris infertur.

In hoc titulo Imperator decernit, quo pacto argentum pro auro dari possit.

Nā statuit, ut decem aurei pro una argenti libra dentur,
L unica, infra eodem.

Finis libri Decimi.

Liber XI.

LIBER XI.

De nauicularijs, seu naucleris, pu-
blicas species transportatibus. Et
de tollenda iustralis au-
ri collatione

In hoc titulo Imperator tractat quid iuris
sit, cū naucleris, qui publicas species, id
est, species fisci transportant, uel Romā,
uel ad curiam Cæsaris. Porro, de tollenda
iustralis auri, id est, quod opinor, singulis
iustris datum est, collatione in Legibus ni-
hil reperio.

De prædijs, & omnibus rebus
nauiculariorum.

Hic titulus exegesi non indiget.

De nauibus non excusandis.

Nimirum ab oneribus ferendi res quibus
Reipub. subuenitur.

Ne quid oneri publico im-
ponatur.

Quid hoc titulo clarius.

EXE G E S E S T I T V

De naufragijs .

Quid Iuris cum naufragijs sit, hoc in titulo dicitur.

De metallarijs, & metallis, & procuratorib. metallorum.

Metallarij, qui metalla e terræ uiscerib. effodiunt, dicuntur: procuratores, qui & metalla exigunt, & adseruant.

De murilegulis, & gynciarijs, & procuratoribus gyncij, & de monetarijs, & bastagarijs.

Murileguli dicuntur, qui legunt murice, pisces, qui in medijs faucibus habent purpurę florem tingendis expetitum uestibus, Plin. author lib. IX. cap. XXXVI. Gynciarij, o pinor, erant, qui mulierum uestes tingebant, aurabantq;, dicti ἀπὸ τῆς γυναικός, id, est a femina. Monetarij dicuntur quoq;, q; tetrini quodā officio fungebantur. Bastangarij fortassis n̄ fuerunt, qui uestes ad tincturam ferebant, referabantq;. βασάνω enim fero significat.

De uestibus oloberis, & auratis, & de intinctione sacri muricis.

Bartholus

LORVM CODICIS.

Bartholus legit de olobaris uestibus, id est, uestibus ob aurum intextum grauibus. Et hanc lectionē nec Alciatus damnat. Porro, quod dicitur de intinctione sacri muricis, ideo dicitur, quod murice tincta uestis insigne erat Imperatorum, ut testatur Lampridius in Alexandro.

De fabricensibus.

Fabricenses opinor dicuntur, qui faciunt publica arma, & publicas machinas.

De ueteris numismatis potestate.

Hic titulus liquet.

Nulli licere in frenis, & equestribus sellis, & in baltheis margaritas, & smaragdos, & hyacinthos aptare, & de artificibus Palatinis.

Et hic titulus facile intelligi poterit.

De classicis.

Id est, de hominibus destinatis ad classes, id est, naues ducendas.

De Curialibus urbis Romæ.

Curiales dicuntur eiusdem curiæ homines.

De priuilegio corporatorum urbis Romæ.

EXEGESES TITV

Id est, incolarum & ciuium urbis Romæ.

De pistoribus.

Hic titulus facilius est, q̄ ut exponēdus sit.

De suarijs, & susceptoribus uini, & cæteris corporatis.

Suarij, id est, suum & porcorum uenditores. Susceptores, i. coactores uini, &c.

De collegiatis, & chartopatrjs, & nummularijs.

In hoc titulo tractat̄ de collegiatis .i. eiuldē collegij & sortis hoibus: & de chartopatrjs sic em̄ in tit. legendū est. i. chartarū & papyri uenditoribus, χαρτᾶ em̄ chartā sonat, & πᾶτρις uēdo, nūc papyropole uocant̄.

De studijs liberalib. urbis Romæ, & Constantinopolitanæ.

Hic titulus clarus est.

De honoratorum uehiculis.

Id est, uehiculis uirorū honoribus insigniter excellentium.

De priuilegijs urbis Constantinopolitanæ.

Hic titulus clarus est.

De metro

LORVM CODIGIS.

De metropoli Beryto.

Berytus metropolitana urbs est, cuius Dionysius meminit.

καὶ τὴν πόλιν ὠνομάσθη, Βηρύτου τ' ἄλλου ἑραυνῆν.

De Canone frumētario urbis Romæ.

Id est, annua pensatione frumētaria urbis Romæ.

De frumento urbis Constantinopolitanæ.

Hic titulus clarissimus est.

De annonis Ciuilibus.

Id est, a ciuibus præstandis.

De mendicantibus ualidis.

Qui mendicant, tolerandi non sunt.

De nautis Tyberinis.

Id est, de nautis in Tyberi uersantibus.

De frumento Alexandrino.

Hic titulus per se satis constat.

De Alexandria primatibus.

De priuilegijs primatū Alexandria, in hoc titulo differitur.

EXEGESES TITV

De iure Reipublicæ.

Hic titulus satis patet.

De administratione rerum publicarum.

Nec hic titulus lucem desiderat.

De uendendis rebus ciuitatis.

Et hic titulus notissimus existit.

De debitoribus ciuitatum.

Hic titulus illustrior est, quam ut ullam uerborum lumen requirat.

De periculo nominatorum.

In hoc titulo Imperator agit, quid periculi ei, qui ad fauorem aliquem nominatus est, imminet.

De periculo eorū, qui pro magistratibus interuenerunt.

Id est, de periculo eorum, qui intercedunt pro ijs, qui honoribus ornantur.

Quo quisque ordine conueniatur.

Cum plures eādem rem administrant, & quo pacto, & quo ordine conueniri debeant, an in solidum, an quilibet pro sua parte quam gessit, hæc summa tituli est.

Ne quis

LORVM CODICIS.

Ne quis inuitus actū Reipub.
gerere cogatur.

Hic titulus liquet.

Sumptus iniuncti muneris
ad omnes collegas pertinere.

Hic quoq; titulus manifestus est.

De his, qui ex officio quod ad-
ministrarunt, conueniantur.

Hic titulus quoq; patet per se.

De solutionibus, & liberatio-
nibus debitorum ciuitatis.

Quid multa hic dicam? Nihil est quod in
hoc titulo alicui scrupulum iniicere possit.

De spectaculis, & scænis, &
lenonibus.

In hoc titulo Imperator uult spectacula
sarta tecta, quod aiunt, seruari. Lenocinia
uero, a nullo exerceri uult, L. si. eodem ti-
tulo inferius.

De expensis ludorum.

Hic titulus interpretationem nō desiderat.

De aquæductu.

De priuilegijs eorū, per quorū fines aquæ

EXEGESES TITV.

ductus ineant, & qui illis præfecti sunt, in hoc titulo disputatur. Porro, aquæ ductus, est meatus quidam subterraneus, per quem aqua fluit, & ducitur.

De gladiatoribus.

Gladiatores omnino prohibentur ab Imperatore. Porro, de origine gladiatorum ita scribit Iulius Capitolinus. Multi dicunt apud ueteres, hanc deuotionem contra hostes factam, ut ciuium sanguine litato, specie pugnarum fortunam satiarent. Alij hoc literis tradunt, quod uerisimilius credo, ituros ad bellum Romanos, debuisse pugnas uidere & uulnera & ferrum, & medios inter se coeures, ne in bello armatos hostes timerent, aut uulnera & sanguinem perhorrescerent. Hinc mos tractus uidetur, ut Imperatores ad bellum proficiscetes, munus gladiatorum darent.

De uenatione ferarum.

Quæ feræ inter uenandum persequi possint, hic dicitur.

De Mauinia.

Alciatus mauima legit. At mauima, Suida auctore, festiuitas est, quæ sit Romæ Maio mense. Nam Romani maritimam urbem ad euntes Hostiam, inter aquas uoluptatibus incurbebant, inuicem se inuadentes, quam solent

LORVM CODICIS.

quam sollemnitate, sustulit Anastasius Imperator.

Ut armorum usus, in scio principe, interdictus sit.

Nulli in scio, & inconsulto Imperatore, arma mouere licere, hic dicitur.

De agricolis, & censitis, & colonis.

De priuilegijs agricolarum, dum, uel sationibus, uel messi, uel uindemię incūbunt, hic dicitur. Tum, quando agros uendere possint agricolæ. Porro, censiti, ut ego qui dem existimo, dicuntur, quorum agris census impositus est. Cæterum coloni, & colendis agris, hic dicuntur.

De capitacione ciuium censibus eximenda.

Capitatio dicitur tributum, quod a singulo quoque capite quondam exigebatur. Ab hac ciues Romani ab Imperatore liberantur.

In quibus causis coloni, dominos accusare possunt.

Hic titulus satis clarus est.

De colonis Palestinis.

EXESES TITV

Palæstina est prouintia Syriæ, coniuncta
Arabix, uide Pomponium Melam libro
primo, capite undecimo.

De colonis Thracensibus.

Thracia est regio proxima Scythiæ, à Pō
tici littoris fronte, usq; ad Illyricos penitus
remissa, regio nec cælo læta, nec solo, & ni
si qua mari propior est, infœcunda, frigida.
Eorumq; quæ feruntur, maligne admodum
ascribere libuit, quod ad titulum intelligen
dum nonnihil faciant.

De colonis Illyriacianis.

De Illyria supra dictum est.

Vt nemo ad suum patrociniū
suscipiat rusticanos, uel uicos
eorum.

Hic titulus apertissimus est.

Ne rusticani ad ullū obsequiū
deuocentur.

Et hic titulus satis patet.

Non licere habitatoribus Me
trocomiæ loca sua &c.

Alciatus in hūc titulū hoc annotauit. Scire
debemus

LORVM CODICIS

debemus, eos qui in ciuitatibus habitabant, capitacionibus non fuisse suppositos: qui uero ruri erant, contra, ut ex præcedentis tituli prima cōstitutione probatu facile est. Sed quia erant pagi quidam, qui licet ciuitatum nomine censerentur, uillis tamen nobiliores erant: & propterea, qui in his habitabant, capitacione etiam ipsi exuebantur. Negat Imperator se passurum, ut in his pagis cæteri admittantur, ne fraus fiat fisco. Intelligo igitur per Metrocomiam pagos honeste maiores, qui paulum infra urbis dignitatem sunt: hæc ille. Porro, Budeus in posterioribus annotationib. hæc annotauit, Sic est metrocomia inter uicos, ut metropolis inter urbes, & suisq; colonijs agnoscitur.

Vt nullus ex uicarijs, pro alienis uicariorū debitis teneatur.

Hic habes ex contractu unius, alterum non obligari, ut est etiã in L. penultima, C. de uxore pro marito.

De censibus, & censitoribus, & peræquatoribus, et inspectoribus.

Id est, publicis pensationibus, & censitoribus, id est, censuum impositoribus, & peræquatoribus, id est, de exactoribus cen-

EXEGESIS TITV

suum capitationis. Dicuntur uero peraequatores, quod aequaliter ab omnibus censum exigant. Porro, inspectores in praesentia titulo dicuntur ij, quibus est potestas praedia prouincialia inspiciendi, an forsitan aliqua aut deserta iaceant, aut male colantur.

De omni agro deserto, & quoad sterilem fertilibus imponuntur.

In hoc titulo tractatur, quid iuris sit cum agro deserto, qui alicui nouo possessori habitandus datur. Tum etiam tractatur, quando sterilem agri cum fertilibus compensantur.

De fundis limitrophis, & terris, & paludibus, pascuis limitaneis & castellorum.

Limitrophii fundi dicuntur a limitaneis militibus, quod tenerentur eorum possessiones annonam inde prouenientem, ad castra militum ducere, qui in Imperii limitibus excubabant aduersus barbaros. Porro, ut fundi limitanei a limitrophis discrepent, Aelius Laeprius his uerbis indicat, Sola quae hostibus capta sunt, limitaneis ducibus, & hostibus donauit, ita, ut eorum essent, si haeredes eorum

LORVM CODICIS.

des eorum militarent, nec unquam ad priuatos pertinerent, ducens attentius eos milenarios, si etiam sua rura defenderent: hæc ex Alciato. Cæterum, quod in fine tituli additur, castellorum, ratio Grammatica distat, ut castellis legamus.

De pascuis publicis, & priuatis.

Hic titulus satis liquet.

De fundis patrimonialibus, & saltuensibus, & emphiteoticis. & eorum conductoribus.

In hoc titulo agitur de fundis patrimonialibus, id est, proprijs ipsius impatoris. Et saltuensibus, id est, fundis, qui in custodia saltuum sunt. Et de fundis emphiteoticis, tum de eorum fundorum conductoribus.

De mancipijs, & colonis patrimonialium, & saltuensium, & emphiteoticorum fundorum.

Hic titulus apertus existit.

De fugitiuis colonis patrimonialibus, saltuensibus, et emphiteoticis.

Et hic titulus liquet.

EXEGESES TITV

De collatione fundorū patrimonialiū, & emphiteoticariorum.

Hic titulus, quia clarus est, a me præteritur.

De fundis rei priuatæ, & saltibus diuinæ domus.

Id est, de fundis fiscalibus, & paludibus diuinæ domus, id est, Imperij Cæsaris.

De fundis, & saltibus rei Dñicæ.

Hic titulus clarus est.

De agricolis, & mancipijs Dominicis, uel fiscalibus Reipub. uel priuatæ.

Nec in hoc titulo, ut aliquid dicā, opus est.

De prædijs tamiacis, & de his qui ex colonis Dominicis, alijsq; liberis cōditionis procreantur.

Alciatus fundos tamiacos esse putat, qd dispensatori publico præstabant annuos fructus uestigales, quibus ille postea in domo Imperatoria dispensabat alimenta. Nam **TAMIACVS** dispensatorem significat.

De diuersis

LORVM CODICIS.

De diuersis prædijs urbanis, & rusticis templorum, & ciuitatum, & omni reddito ciuili.

Hic titulus satis per se, quid uelit, ostendit.

De locatione prædiorum ciuiliũ, uel fiscalium, siue templorũ, siue rei Dominicæ, uel priuatæ.

In hoc titulo Imperator tractat quid iuris sit in locatione prædiorũ ciuiliũ. i. ciuitatum: uel fiscalium. i. ipsius imperij: siue templorũ. i. ædiũ sacrarũ: seu rei priuatæ. i. uniuscuiusq; hominis: uel Dominicæ. i. Imperatoris.

De conductoribus, & procuratoribus, siue exactoribus prædiorũ fiscalium domus Augustæ.

Id est, ipsius Imperij.

Quibus ad conductionem prædiorũ fiscalium. i. ipsius Imperij, accedere non licet. Titulus hic est facilis.

De collatione fundorum fiscalium, uel rei priuatæ, uel Dominicæ, uel ciuitatis, uel tēpli.

EXEGESES TITV

Quid hoc in titulo apertius esse possit?
De priuilegijs domus Augustae,
uel rei priuatae, & quarum
collationum excusationem habent.
Nec hic titulus ullam exegesim requirit.

De grege Dominico.

Id est, grege pecudum ipsius Imperatoris.

De palatijs, & domibus Dominicanis.

Id est, locis in quibus Imperator comoratur.

De cupressis ex luco Daphnes,
uel Perseidos per aegyptum non
excidendis uel uendendis.

Daphnae Antiochiae in Syria suburbanum
est, quod lxxx. stadiorum ambitu clauditur,
ut scribit Strabo, in eo erant spectatissimae
lauri, auctore Ausonio, unde & nomen sum-
psit. Addit Philostratus, alibi insolitas in eo
nasci cupressos, in memoriam Cyparissi, quem
Apollo dilexit, cui ille lucus est sacer. Per-
seidis autem luci rara est admodum apud au-
thores mentio. Haec ex Alciato adferre li-
buit, quae ad titulum intelligendum, pluri-
mum momenti adferent.

Liber xii.

LIBER XII.

DE dignitatibus.

Hic titulus clarus est.

De prætoribus, & honore
præturæ, & collatiõe, & gle
ba, et clauis, & folli, & septem
solidorũ functione sublata.

Intellige hũc titulum de prætoribus mi
litaribus. Cæterum, ut hunc titulũ ad ple
num intelligas, uerba Alciati adscribã, qui
non facile, inquit, reperies quid gleba, cla
uis, folli, & septem solidorum functio sit:
quare existimo, quoties aliquis præturam
inibat, intelligo autem militarẽ, solitos fuif
se prouinciales, seu quoscunq; alios, in ma
gistratus initio, illi collationem quandam,
seu munus septem solidorũ conferre, quod
quidem munus mixtum erat. Utebantur,
& fortassis solennibus dationibus, ut gle
bam, clauẽ, follem darent, quas omes hæc
Imperatoria constitutio antiquauit: ferebãt
autem glebã, uel propter auertendã carita
tem penuriamq; ut memor esset prætor, ita

EXEGESES TITV.

res curare, ut annonæ ratio salua esset, uel etiam, ut ipse in administratione ita se gereret, ut omnes accepisse uiderentur aruū pro gleba. Clauem uero idcirco dari credendū est, quoniam ea signum libere potestatis, & dominij in rebus acquisiti, qd utiq; nec nostri Iurisperiti prætermisere. At follis aut ad ostendendā potentiam præstatur, sicut legimus missam ad se ab Dario pilā interpretatum fuisse Alexādrum Magnum, uel sane eum militarium rerū habere potestatem, hæc ille. Alia, quæ in hunc titulum uir ille doctissimus scribit, in annotationib. triū posteriorum librorū Codicis reperiunt.

De Consulibus & non spargēdis ab his pecunijs, & de præfectis, & magistratibus militū, & patritijs.

Ut iuuenis studiosus intelligat quid moris fuerit in pecunijs spargēdis. En Vopiscus uerba in Aureliano subscribam, Vidimus proxime consulatū Furij Placidi tanto ambitu in circo editū, ut non premia dari aurrigis, sed patrimonia uiderentur. Cū darentur lineæ subsericæ, lineæ paragaudæ, darentur etiā equi ingemiscenibus frugi hominibus. Factum est enim, ut iam diuitiarū sit, non

LORVM CODICIS.

lit, nō hominum consulatus : hæc ille. Porro, quod in titulo est de patritijs, nolo iuuenis intelligat illos patritios, qui ex Senatorij ordinis uiris progenti sunt, ut est apud Liviū li. pri. ab urbe : sed de patritijs multo maioribus, ut qui non ex successione debita, sed & principe creari solebant.

De præfectis prætorio, siue urbis, & magistris militum in dignitatibus exequendis.

De illis magistratibus in lib. primo a me κατὰ τὸν ὄρον dictum est.

De præpositis sacri cubiculi, & de omnibus cubicularijs, et priuilegijs eorum.

Hic titulus nulli non expositus est.

De quæstoribus, & magistris officiorum, & comitibus sacrarum largitionū, et rei priuatæ.

Hic titulus, quia apertus est, a me silentio præteribitur.

De primicerio, & secundicerio & Notariis.

EXEGESES TITV.

Primicerius, authore Alciato, notarius principis dicitur, & honore inter notarios primus. sicut sequens dicitur secundicerius, κηρός enim ceram significat, κήρωμα tabulam ceratam, in qua antiqui scribebant. Ab huiusmodi igitur tabulis dicti sunt primicerij.

Ut dignitatum ordo seruetur.
Hic titulus per se patet.

De magistris sacrorum scrinio- rum.

In hoc titulo Impator refert privilegia magistrorum sacrorum scriniorum Cæsaris, hoc est, τῶν ἀντιγραφέων, ut Græci dicunt, id est, observatorem pecuniæ principis, Cicerone custodes uocat.

De Comitibus consistoriansis.

Id est, de Comitibus consistorij Cæsaris. At consistoria dicuntur archiua Cæsarea, & Imperatoris Palatinæ domus, quæ etiã uocantur Augustalia.

De Comitibus, et tribunis scholarum.

In hoc titulo tractatur de Comitibus et tribunis scholarum, i. locorum, in quibus tyrones ad opera bellica exercentur.

De comitibus

LORVM CODICIS.

De Comitibus rei militaris.

Id est militum. Obserua in his titulis uaria genera Comitum.

De Comitibus, et archiatri
sacri palatii.

Id est, de Comitibus, & medicis, qui in aula Imperatoria uersantur.

De professoribus, qui in urbe
Constantinopolitana docentes,
ex Lege meruerunt Comitua.

Id est, honorem Comitū, hic tit. planus est.

De silentariis, et Decurio
nibus eorum.

Alciatus ex Procopio ita annotauit. Procopius, inquit, ad ea quę getis sunt in palatio, ministrum, silentariū uocant, sicuti domesticum, arcanorū principis consciū. Porro, Decuriones dicuntur, primarij Cæsarum consiliarij.

De domesticis, et protecto
ribus.

Domestici, ut iam dictum est, dicuntur arcanorum principis conscij. Protectores di

EXEGESES TITV.

euntur, qui ornati stipant latus principis.

De præpositis laborum.

Varia est huius tituli lectio. Sunt qui legunt, ut uulgo legitur, de præpositis laborum, ut intelligamus omnes ministros domus Imperatoriæ. Sunt qui eulaborum legant, *Ευλαβίς* uero, authore Suida, negotiorum susceptorem significat. Accur. annotauit & labarum legi. Et Alciatus scribit labarum esse speciem uexilli alijs nobilioris, quod ante Imperatores feratur. Denique sunt, qui legant de præpositis libellorum, hæc annotare libuit, ut lectori coniectandi ansam præberet.

De proximis sacrorum scrinio rum, cæterisque, qui in sacris scri niis militant.

Sunt qui tradant tria scriniorum genera quondam fuisse: epistolarum, libellorum, conuenientium, & cognitionum, & rationatorum, & de præpositis omnibus horum scriniorum in hoc titulo tractari, id quod mihi non prorsus displicet. Scrinia sunt plutei & armaria, quibus commentarii & libelli, literarumque monumenta concludi solent: uide Budeum in prioribus annotationibus. Pædecta. Iuris Ciuilis.

De agentibus in rebus.

Qui dicatur

LORVM CODICIS.

Qui dicantur agentes in rebus, ostendit Imperator inferius in L. secunda, de curiosis, & stationarijs, in qua Lege, ut obiter hoc moneã, euectiones publici cursus dicuntur diplomata, uel chartulæ signo principis obsignatæ, uel tesserae, quibus agnitis, *ἡ ἀρχαὶ* dicuntur, hoc est, praesides, & alij magistratus, praefectique uehicula cum equis publici cursus accommodabant. Budeus in posterioribus annotationibus Iuris Ciuilis.

De praepositis agentium in rebus.

Id est, qui praesunt agentibus in rebus.

De principibus agentibus in rebus.

Bartholus hic annotauit principes agentium in rebus, appellari eos, qui palmam laborum meriti per defluxum xxv. annorum, per principem quieti traditi sint, ut infra L. i. et iij.

De curiosis, & stationarijs.

Alciatus scribit curiosos hic appellari, quod commissa in curia principis, uel in comitatu praesidum, per omnes prouincias retulerint ad praefectos, & inde nomen supersisse. Porro, stationarios, idem Alciatus refert, per his accipi debere, quod stationariorum militum debita deferant.

EXEGESES TITV,

De Palatinis sacrarū largitionū & rerum priuatarum.

Alciatus ex Græco quodam Iuris interprete, hæc annotauit, Græcus legum interpres, Palatini, inquit, cōmuniter dicuntur oēs habitantes in palatio, alij quidē semper in domo Augusti perseuerantes, qui comitantes dicuntur. Comitatus autem locū appellant, in quo uitam ducebat Imperator. Qui uero in prouincias mittebantur, dicuntur Mittēdarii, à mittēdo: hæc ille. Porro, Palatini sacrarum largitionū mihi dici uidentur ij, qui aut stipēdia erogant, aut qui procurationē Reipub. susceperunt. Quod uero additur rerū priuatarum, ego intelligo rerum priuatarum Cæsaris.

De stratoribus.

Alciatus mauult hic legere stratoribus, ut intelligamus eos, quos princeps uaria necessitate mittit ad prouincias, ut nūciant aliquid, quibus tenentur prouinciales subinde mutare equos, q̄ celerius eant: uulgus uernacula lingua, equitantes, principis famulos uocat. Porro, stratores dicebantur milites, qui castra præibāt, ut loca accommodatiora ad traducendū exercitum facerent, de quibus Vegetius libro secundo.

De castren

LORVM CODICIS.

De castrēlibinis, & ministerianis.

Alciatus hūc titulum rectius inscribi putet de castrensis ministris, de quorum officio Lāpridius in Alexandro ita scribit, Aulicum, inquit, ministeriū in id contraxit, ut essent tot homines in singulis officijs, quā necessitas postularet, ita, ut annonas, nō dīgnitatem acciperēt, fullones, & uestitores, & pistores, & pincernæ, omnes castrenses ministri: hæc ille.

De Decanis.

Modestinus in libro de rei militaris uocabulis. Decani, inquit, erant decem militibus præpositi, qui nunc caput cōuberni uocantur.

De mensuris.

Mensores inquit Vegetius & Modestinus, sunt qui in castris ad podium dimituntur loca, in quibus tentoria figant, uel qui hospitia in ciuitatibus præstant.

De priuilegijs eorū, qui in sacro palatio militant.

Titulus clarus est.

De priuilegijs scholarum.

Id est, militantium in sacro palatio. Nā & schola militum dicitur, Vegetio auctore.

EXEGESES TITV,
De castrensi omnium Palatino
rum peculio.

Hic titulus manifestus est.

De equestri dignitate.

Et hic titulus multo clarissimus est.

De perfectissima dignitate.

Præses hispaniæ Tarraconensis, & præses
Norici erant perfectissimi tantū, ut hic mul
tis uerbis Alciatus ostendit.

Qui militare possunt uel non
de seruis ad militiæ dignitatē aspi
rantibus, & ut nemo duplici mili
tia uel dignitate, & militia simul,
utatur.

Hic titulus per se satis constat.

Negotiatores ne militent.

Quid hoc titulo apertius?

De re militari.

In hoc titulo Imperator tractat de rebus ad
milites pertinentibus.

De castrensi peculio, & præse
cti annonæ.

Pecullum

LORVM CODICIS.

Peculium castrense, est quod a parentibus, uel cognatis in militia degenti donatum est: uel quod ipse filius familias acquisiuit, L. si forte, & L. castrense, ff. de castrensi peculio. Porro, quis prefectus annonæ sit, supra dictum est, & uide Liuium libro quarto, ab urbe condita.

De erogatione militaris annonæ.

In hoc titulo tractatur, quo pacto annona militaris inter milites partiatur. Porro, Vegetius annonas expensas uocat eas frugum pabulique species, quas prouinciales militibus expendunt.

De excusatione, & translatione militarium annonarum.

In hoc titulo tractatur, quomodo cibi in bello excoqui possint, ut diu durent.

De militari ueste.

Hic titulus clarus existit.

De metatis epidimetis.

Alciatus legit metatores. Cæterum, metatores sunt milites, qui præcedentes locum eligunt castris, ut Vegetius author est. At epidimetici dici uidentur, qui in urbibus loca metantur, ἐπιδημέω enim idem ualeat, quod in ciuitatem in rem præsentem uenio, Βυ

EXEGESES TITV.

deus in posterioribus annotatiōibus ita scribit, Mēsores, inquit Vegetius, sunt qui ad pōdissimum, id est, pedum dimensionem dimetiuntur loca, in quibus tentoria figantur, uel q̄ hospitia in ciuitatibus præstāt, hi etiā metatices dicuntur, & metari uerbū et metata in titu. de metaris, in codice. ~~sc̄pt̄a~~ ^{sc̄pt̄a} Græce dicitur, cuius rei maximus erat usus Romanis in castris, ut docet Polybius.

De salgamo hospitibus non præstando.

Salgami appellatiōe, authore Alciato, uenit oleū, butyrum, sal & huiusmodi esculenta ad condiendum, atq; etiam alia indies necessaria, ueluti ligna, Ausonius, Salgama nō hoc sunt quod balsama, cedite odores.

De comœatu.

Cōmeatus, in præsentī titulo accipitur pro copia & facultate abeundi a militia, ut de Vallam.

De tyronibus.

Hic titulus apertus satis est.

De littorū, & itinerū custodia.

Et hoc titulo nihil apertius esse posset.

De desertoribus, & occultatorib.

De desertorib.

LORVM CODICIS.

De desertoribus, intellige militiæ, & occultatoribus, id est, de his, qui occultat aliquem, qui militiã, & castra deseruit.

De ueteranis.

Hic titulus ut exponatur, opus nõ habet.

De filijs officialium militariũ, qui in bello moriuntur.

Nihil hoc titulo clarius existit.

De oblatione uotorum.

Quomodo uotis promissis principis satisfieri debeat, hoc in titulo traditur.

De numerarijs, actuarijs, & chartularijs, & adiutoribus, siue scriuarijs, & exceptoribus sedis excel sæ, cæterorũq; iudicum, tã militarium, quam ciuiliũ, id est magistratum.

Numerarius dicitur, qui summas pecuniarum sub calculũ uocat. Actuarius; qui acta actionesq; calamo præpostero describit, & descripta recitat. Chartularius, qui chartarum publicarum tractatibus occupatur. Sũmarius uero, est scriniorum, id est rerum arcanarum custos. Exceptores mihi

EXEGESES TITV,

dici uidentur n̄, qui breuiter aliquid & dicta
re annotant.

De cursu publico, & Angarijs, et Parangarijs.

Quid cursus publicus sit, ita ostendit Al
ciatus: Sciendum est, inquit, per dispositos
locos prouinciarum habuisse Imperatores
quosdam equos, qui sumptu publico ale
bantur, ut quoties repentinum aliquid acci
disset, mutatione equorū citissime quo uel
let Imperator posset mittere quēcunq; nun
ciū, uulgus Postas uocat: hæc ille. At uero
apud Persas erat ἀγγαρείον ὑπόμνημα cursus
percinissimus equitū, ut scribit Herodotus
in octauo, unde nomen Angariæ & Paran
garix, sic enim legendum est, promanat.

De tractatoribus, et statuis.

Tractatores in præsentī titulo dicuntur,
qui tractatorios habent, id est, licentiam ad
ducendi equos in cursu publico, quam Pli
nius in epistola ultima ad Traianum diplo
ma uocat, uide Budeum in posterioribus
annotatiōibus Iuris Ciuilis. Enim uero pro
statuis in titulo, statuiis, legendum est, Al
ciato authore. Sūt uero statua loca, in qui
bus aliquis moratur.

De appar

LORVM CODICIS.

De apparitoribus præfecto-
rum prætorio, et priui-
legijs eorum.

Id est, ministris præfectorum prætorio &c.

De apparitoribus præfecti
urbis.

De apparitoribus magistrorū
militum, et priuilegijs eorum.

De apparitoribus Comitum
Orientis.

Hi tituli tres per se clari sunt.

De cohortalibus, et principi-
bus cornicularijs, ac primi-
pilarijs.

Alciatus pro cohortalibus, legit cohorta-
libus, quod in domestica militia alicuius co-
hortis sint. Cæterū, quid cornicularij sint,
indicat Ausonius, dum inquit, Accēsi dice-
bantur attributi Decurionibus, hoc est, mi-
nistri eorum, quasi ad censum additi, quos
nunc commentarienses, & cornicularios
appellāt. At primipilarij, uel primipilus di-
citur Centurio primæ cohortis, auctore Li-

EXEGESES TITV

nio libro septimo. Nā ordo tres partes habebat, quarum unāquāq; primūpilum uocabant, uide Vegetium libro secundo.

De apparitoribus præfecti annonæ.

Hic titulus clarus est.

De diuersis officijs, et apparitoribus Iudicum, et approbatoribus eorum.

Et hic titulus clarus existit.

De exceptoribus, et exactoribus. De exceptoribus, scilicet, breuiter summæ tributorum conscriptoribus, & exactoribus tributorum.

De lucris aduocatorū, et cōfusione officiorum siue apparitorum.

Quid iuris sit, si quis ab aduocatis Cæsaris, & alijs Cæsarianis officijs occupatis lædatur.

De primipilo.

Hanc uocem, non ita multo ante explicauimus.

LORVM CODICIS.

Publicæ lætitiæ, uel consulum
nunciatores, uel insinuatores cõ
stitutionum, & aliarum sacrarũ
uel iudicialiũ literarum, ex descri
ptione, uel ab inuitis, ne quid acci
pant immodicum.

Nuncij publicæ lætitiæ, uel aliarum
rerum in titulo enumeratorum,
non debēt ab inuitis immo
dicum accipere, hoc
uult titulus.

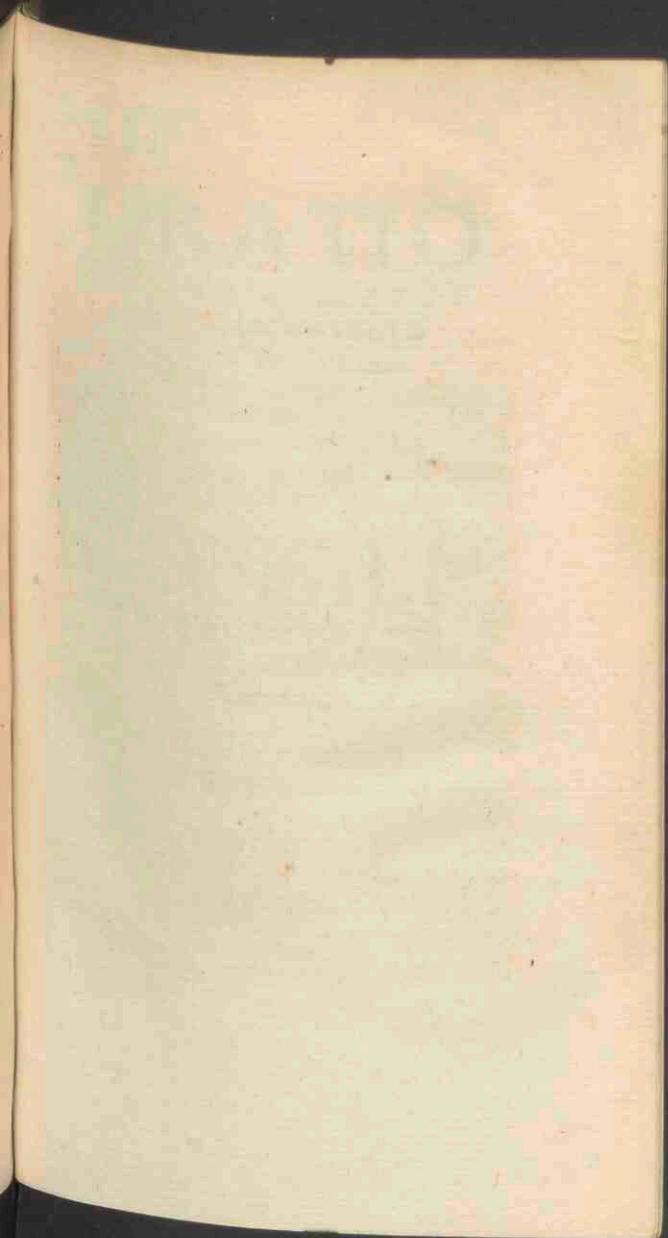
F I N I S .

P iii

1841037

Haganoæ in ædibus Iohannis Secerij
Anno M. D. XXIX.
Mense Augusto.

OCN 67949731